

זה שלנו, זה גם כן

מדיניות ההתנחלות הישראלית

בגדה המערבית



ב'צ'לם
B'TSELEM
بتسيلم

זה שלנו, זה גם כן

מדיניות ההתנחלות הישראלית
בגדה המערבית

מארס 2021

מחקר וכתביה: אייל הראובני ודרור אטקס
עיצוב מפות: אסף וולנסקי
עריכה לשונית: אריאל הנדל
צילום כריכה: נחאלין וביתר עילית, אן פאק/אקטיבסטילס, 11.3.19.
עיצוב: סטודיו עינהר
ISBN 978-965-7613-44-3

בצלם וכרם נבות מבקשים להודות לעו"ד קמר משרקי-אסעד מארגון חקל - ברית להגנה על זכויות אדם, לחגית עופרן משלום עכשיו, ליהודה שאול משוברים שתיקה ולעו"ד שלומי זכריה מהצוות המשפטי של יש דין.

פרסום זה נכתב בסיוע שגרירות נורבגיה. בצלם וכרם נבות לבדם אחראים לתכניו, שאינם משקפים בהכרח את עמדת ממשלת נורבגיה.

בהתאם לחוק שהעבירה הכנסת במטרה למסגר קבלת מענקים בינלאומיים כביטוי לחוסר נאמנות, נציין כי בשנת 2019 היו 69% ממקורות המימון של בצלם מישויות מדיניות זרות, המפורטות (בין היתר) באתר האינטרנט של רשם העמותות. בכל מקרה, בצלם נותר נאמן למאבקו למען זכויות האדם, חופש, דמוקרטיה וסוף לכיבוש.

כרם נבות גאה להודיע שבשנת 2020 עיקר המימון שלה הגיע מקרנות אירופיות התומכות במאבק לזכויות אדם. אנו שמחים להיות שותפים של כל הגופים שתומכים בנו וגאים בכך שהללו רואים בנו שותפים שראוי לתמוך בעבודתם.

תוכן עניינים

4	תקציר
7	מבוא
8	א. נתונים
9	ב. הטבות ותמריצים כלכליים להתנחלויות ולמתנחלים
18	מפות
38	ג. גושי התנחלויות החוצים את הגדה המערבית
55	מסקנות

זה שלנו, זה גם כן

מדיניות ההתנחלות הישראלית

בגדה המערבית

מארס 2021

הטבות ותמריצים נוספים ניתנים לאזורי תעשייה בגדה, באמצעות הוזלה של מחירי הקרקע ובסבסוד של כוח האדם, ואלה מעודדים את הגידול העקבי במספר המפעלים באזורי התעשייה הישראלים בגדה. כמו כן המדינה מעודדת אזרחים יהודים להקים בגדה מאחזים חדשים הפועלים כחוות חקלאיות, המאפשרות השתלטות נרחבת על קרקעות חקלאיות ועל אדמות מרעה פלסטיניות. בעשור האחרון הוקמו כארבעים חוות כאלה, שהשתלטו על עשרות אלפי דונמים.

ההיבט השני הנסקר בדו"ח הוא ההיבט המרחבי, המתמקד בהשפעתם המרחבית של שני גושי התנחלויות, המבטרים את הגדה המערבית לרוחבה: הראשון הוא גוש ההתנחלויות מדרום לבית לחם, הכולל ממערב את ההתנחלויות העירוניות ביתר עילית ואפרת ואת אלו המשויכות למועצה האזורית גוש עציון, המקיפות את בית לחם והכפרים סביבה עד לספר מדבר יהודה במזרח, באזור ההתנחלות נוקדים. הגוש השני נמצא במרכז הגדה וכולל את ההתנחלויות אריאל, רחלים, עלי, מעלה לבונה, שילה ואת המאחזים שהוקמו סביבן. גוש זה חותך את הגדה לרוחבה ומגיע כיום עד למורדות ההרים המשקיפים על בקעת הירדן.

ישראל משקיעה בגדה מאמץ בלתי נלאה, בין השאר בהגדלת האוכלוסייה בגושים אלה ובהרחבת שטחיהם. זאת באמצעות תכנון שכונות חדשות, פיתוח תשתיות והכנת תוכניות ועבודות קרקע לפיתוח ולבנייה עתידית. מימוש תכניות אלה כבר הביא לגידול מואץ באוכלוסיית ההתנחלויות בשני הגושים בעשור האחרון, ועתיד אף להביא להכפלתה ואף לשילוש של האוכלוסייה בהתנחלות אפרת בעשורים הקרובים, להוספת 20 אלף מתנחלים לביתר עילית וכ-8,000 מתנחלים לאריאל.

השפעתם של שני גושים אלה חורגת בהרבה משטחם הבנוי (המשתרע על-פני כעשרים אלף דונם) וממספר תושביהם (המסתכם בכ-121 אלף מתנחלים). גושים אלה חוסמים כל

מדינת ישראל מנהלת בכל השטח שבין הים לירדן משטר עליונות יהודית. העובדה שהגדה המערבית לא סופחה באופן רשמי, אינה מפריעה לישראל להתנהל בה כבתוך שטחה שלה, במיוחד בכל הנוגע להתנחלויות, למשאבים העצומים שהיא משקיעה בפיתוחן ולתשתיות המשרתות את תושביהן. מדיניות זו היא שאפשרה את הקמתם של יותר מ-280 התנחלויות ומאחזים ואכלוסם ביותר מ-440 אלף מתנחלים (לא כולל מזרח ירושלים), את הגזל - הרשמי והלא רשמי - של יותר משני מיליון דונם של אדמות פלסטיניות, את סלילתם של כבישים המחברים את ההתנחלויות זו לזו ולשטחה הריבוני של מדינת ישראל שממערב לקו הירוק, ואת הקמתם של אזורי תעשייה. כל אלה שינו במהלך עשרות השנים האחרונות את מפת הגדה המערבית ללא היכר.

הדו"ח הנוכחי עוסק במנגנונים הכלכליים, המשפטיים והתכנוניים המיושמים מזה למעלה מחמישה עשורים על ידי הרשויות הישראליות השונות, ואשר מאפשרים את הקמתן של התנחלויות, את קיומן ואת הרחבתן. זאת, תוך התמקדות בשני היבטים מרכזיים:

ההיבט הראשון הוא המאמץ שמשקיעות רשויות המדינה השונות בעידודם של אזרחים יהודים לעבור ולגור בהתנחלויות ולפתח בהן ובסביבתן מיזמים כלכליים. המדינה מעניקה שלל הטבות ותמריצים למתנחלים ולהתנחלויות - הן באפיקים רשמיים והן באפיקים לא רשמיים - והדו"ח סוקר אותם בהרחבה. ההטבות המשמעותיות הניתנות בתחום הדיור הן המאפשרות גם למי שאין ברשותם הון עצמי או הכנסה משמעותית לרכוש דירה בהתנחלויות ולעבור אליהן. הטבות אלה הן שמסבירות, בין השאר, את הגידול המהיר באוכלוסיית ההתנחלויות החרדיות הגדולות בגדה - מודיעין עילית וביתר עילית. נוסף על כך, הטבות מס משמעותיות ניתנות לתושבי כשלושים התנחלויות - חלקן התנחלויות מבוססות כלכלית - המגיעות עד ל-200 אלף ש"ח לשנה לכל נישום.

אפשרות לפיתוח פלסטיני בר-קיימא במרחבים אלה והם משפיעים ישירות על פרנסתם ועל עתידם של עשרות אלפי פלסטינים החיים בעשרות קהילות.

- גוש ההתנחלויות שמדרום לבית לחם נמתח מהקו הירוק ועד ספר מדבר יהודה, באופן החובק מדרום את גבולה המוניציפלי של ירושלים - הכולל את שטחי הגדה המערבית שישראל סיפחה שבועות ספורים לאחר כיבושם, ומתפרש דרומה עד למחנה הפליטים אל-ערוב. ההתנחלויות והמאחזים בגוש זה קוטעים את המרחב הפלסטיני, בכך שהם יוצרים חיץ בין אזור בית לחם לבין ירושלים בצפון ואזור חברון בדרום. נוסף על כך, הם מבתרים את אזור בית לחם עצמו, הופכים את הכפרים לאיים המנותקים זה מזה, מונעים את התפתחותה העתידית של העיר וחולשים על כביש 60 - ציר התנועה המרכזי החוצה את הגדה מדרום לצפון ומחבר בין ירושלים, בית לחם ודרום הגדה. - גוש ההתנחלויות שבמרכז הגדה מבתר את צפון הגדה המערבית לרוחבו, וקוטע רצף של יישובים פלסטיניים. ההתנחלויות עלי ושילה והמאחזים סביבן הוקמו באחד מאזורי החקלאיים הפוריים והמאוכלסים ביותר של הגדה המערבית, אשר שימש במשך דורות כמרכז כפרי פלסטיני שפרנסת תושביו התבססה על עיבודן האינטנסיבי של האדמות. בהדרגה ובשיטתיות, נישלו תושבי התנחלויות אלה את התושבים הפלסטינים מאלפי דונם של אדמותיהם החקלאיות וגזלו את פרנסתם.

בעקבות הקמתם של גושים אלה נחסמו אלפי דונם של שטחים חקלאיים בפני פלסטינים - בין אם באופן ישיר (כמו למשל באמצעות הכרזתם כ"אדמות מדינה" או סגירתם בצוים צבאיים) ובין אם בשל אלימות של מתנחלים הנעשית בגיבוי המדינה, שכתוצאה ממנה חוששים פלסטינים להגיע אל אדמותיהם. כך, באזור ההתנחלויות תקוע ונוקדים נחסמו בפני פלסטינים כ-10,000 דונם ובאזור ההתנחלויות שילה ועלי והמאחזים הסובבים אותן, נחסמו כ-26,500 אלף דונם.

את הדו"ח הנוכחי יש לקרוא על רקע נייר העמדה שפרסם לאחרונה בצלם, הקובע כי המשטר הישראלי, החותר לקידום ולהנצחה של העליונות היהודית בכל השטח שבין הים לירדן, הוא משטר אפרטהייד. מדיניות זו של ייחוד המרחב מיושמת על ידי המשטר הישראלי לא רק בשני גושי ההתנחלויות שבהם עוסק דו"ח זה, אלא בכל השטח שבין הירדן והים והיא מושתתת על התפיסה שהקרקע היא משאב שנועד לשרת בראש ובראשונה את הציבור היהודי. על פי תפיסה זו, ניהול משאב הקרקע נעשה לצורך הקמתם, פיתוחם והרחבתם של יישובים יהודיים, תוך נישול הפלסטינים ודחיקתם למובלעות קטנות וצפופות. מאז 1948 יושמה מדיניות זו בנוגע לאדמות בגבולות ישראל הריבונית, ומאז 1967 ישראל מישמת אותה במקביל גם בשטחים שכבשה.

סיכוח דה-יורה של הגדה המערבית אמנם לא התרחש. ואולם כפי שדו"ח זה שב ומוכיח, במציאות הדבר אינו מעלה ואינו מוריד ולאחרונה מבוצעות ברחבי הגדה עבודות בנייה ותשתית בהיקפים שלא נראו מזה עשרות שנים. עבודות אלו נועדו לאפשר קפיצה משמעותית נוספת במספר המתנחלים בגדה המערבית, שמנהיגיהם צופים כי יגיע למיליון בעתיד הנראה לעין.

השקעות עתק אלה של ישראל מעמיקות את אחיזתה בגדה המערבית ומבהירות את מטרותיו ארוכות הטווח של המשטר הישראלי. אלה כוללות את קיבוע מעמדם של מיליוני פלסטינים כנתינים נטולי זכויות ומחוסרי הגנה, שאינם רשאים ואינם יכולים להשפיע על עתידם, הנאלצים לחיות במובלעות מנותקות, מדוכאות כלכלית, שהולכות ומצטמצמות. בה בעת, הם נאלצים לצפות בהקמתם של יישובים ותשתיות ליהודים ולגזל מתמשך של אדמותיהם. עם פרוס העשור השני של המאה ה-21, דומה כי ישראל נחושה מאי פעם להמשיך לקיים ולבסס את משטר אפרטהייד בכל השטחים שבהם היא שולטת, עמוק אל תוך העשורים הבאים.

להמשיך ולהתקיים ממנה; ומיקום ההתנחלויות הוא המשתנה העיקרי בקביעה היכן יוצבו מחסומים, לאיזה קרקעות יוכלו בעליהן להגיע, באיזה כבישים יהיה מותר להם לנסוע והוא היה השיקול העיקרי בקביעת התוואי של גדר ההפרדה. כהמשך לדו"חות שפרסמו לאורך השנים בצלם וכרם נבות, שעסקו בתיאור ובניתוח של מדיניות ההתנחלויות של ישראל,² דו"ח זה מתמקד בשני היבטים:

ההיבט הראשון הוא ההטבות והתמריצים שמעניקה המדינה למתנחלים, להתנחלויות ולמיזמים כלכליים וחקלאיים שונים בגדה המערבית. אלה מעודדים את הצמיחה הדמוגרפית המואצת של ההתנחלויות - הבאה לידי ביטוי בעיקר בערים החרדיות מודיעין עילית וביתר עילית, שבהן גרים כיום כמעט שליש מהמתנחלים, את הרחבתם של אזורי התעשייה הסמוכים להתנחלויות, ואת ההשתלטות על אדמות חקלאיות פלסטיניות ועל עשרות אלפי דונם של אדמות מרעה.

ההיבט השני הוא ההשפעה המרחבית של שני גושי התנחלויות, המבטרים את הגדה המערבית לרוחבה: הראשון הוא גוש ההתנחלויות שנבנה מדרום לבית לחם הכולל את ביתר עילית ואת המועצה האזורית גוש עציון. הגוש השני נמצא במרכז הגדה וכולל את ההתנחלויות אריאל, רחלים, עלי, מעלה לבונה ושילה ואת המאחזים שהוקמו סביבן.

את הדו"ח הנוכחי יש לקרוא על רקע נייר העמדה שפרסם לאחרונה בצלם, הקובע כי המשטר הישראלי, החותר לקידום ולהנצחה של העליונות היהודית בכל השטח שבין הים לירדן, הוא משטר אפרטהייד.³ העמודים הבאים מבהירים את הדרכים השונות שבהן עיקרון מארגן זה מיושם בכל הנוגע להתנחלויות בגדה המערבית ובאמצעותן.

באוגוסט 2020 החליטה ישראל לזנוח, לעת עתה, את תוכניתה לספח רשמית חלקים נוספים מהגדה המערבית לשטחה. הייתה זו הפעם הראשונה שישראל הכריזה בריש גלי על כוונה כזו מאז סיפחה כשבעים אלף דונם לשטחה של ירושלים שבועות ספורים לאחר כיבוש השטחים. כשנוכחה לדעת שלא תיאלץ להתמודד עם צעד פומבי זה, נשמה הקהילה הבינלאומית לרווחה ומיהרה לחמם שוב את יחסיה עם ישראל.

ואולם שאלת הסיפוח דה-יורה הפכה במהלך השנים לכמעט חסרת משמעות, שכן ישראל כבר סיפחה דה-פקטו חלקים גדולים של הגדה המערבית. כבר עכשיו, היא מתנהלת בהם כאילו היו חלק משטחה הריבוני ומנהלת משטר אחד בין הים לירדן.

התייחסותה של ישראל לרוב שטח הגדה המערבית כאל שטחה שלה בולטת במיוחד בכל הנוגע להתנחלויות, למשאבים העצומים שהיא משקיעה בפיתוחן ולתשתיות המשרתות את תושביהן. מדיניות זו, המיושמת מזה למעלה מחמישה עשורים על ידי רשויות שונות, היא שאפשרה את הקמתן של יותר מ-280 התנחלויות ומאחזים ואת אכלוסם ביותר מ-440 אלף מתנחלים, את הגזל - הרשמי והלא רשמי - של יותר משני מיליון דונם, את סלילתם של כבישים המחברים את ההתנחלויות זו לזו ולמרכז המדינה, ואת הקמתם של אזורי תעשייה.¹ כל אלה שינו במהלך עשרות השנים האחרונות את מפת הגדה המערבית ללא היכר.

ניצול הגדה לצרכיה של ישראל נעשה תוך התעלמות כמעט גורפת מצורכיהם ומרצונם של יותר מ-2.7 מיליון הפלסטינים הגרים בה. הקמת ההתנחלויות הפכה יישובים פלסטיניים למובלעות מנותקות, ללא כל אפשרות לפיתוח; גרמה לגדיעת פרנסתם של אלפי חקלאים, שאיבדו את אדמתם ואת יכולתם

1. דו"ח זה עוסק רק בשטחים שלא סופחו דה-יורה לישראל ולכן הוא אינו כולל נתונים בנוגע להשתלטות על קרקעות והקמת התנחלויות בעשרות אלפי הדונמים שישראל סיפחה דה-יורה ב-1967. להרחבה בנוגע לאלה ר' בצלם, מזרח ירושלים.

2. ר', למשל, כרם נבות, החקלאות הישראלית בגדה המערבית, אוקטובר 2013; גן נעול - הכרזה על שטחים סגורים בגדה המערבית, מארס 2015; בצלם, כל האמצעים כשרים - מדיניות ההתנחלות בגדה המערבית, יולי 2010; גזל הקרקעות - מדיניות ההתנחלות בגדה המערבית, מאי 2020.

3. בצלם, משטר של עליונות יהודית מהים ועד הירדן: זה אפרטהייד, ינואר 2021.

אוכלוסייה

בסוף 2020 מנו שתי ההתנחלויות הגדולות ביותר - הערים החרדיות מודיעין עילית וביתר עילית - 140,053 איש, שהם כמעט שליש ממתנחלי הגדה. התנחלויות אלה הן גם בעלות קצב גידול האוכלוסייה המהיר ביותר: אוכלוסייתן גדלה ב-62% בהשוואה ל-2010, אז מנתה 86,200 איש, וב-435% לעומת שנת 2000, כאשר גרו בהן 32,200 תושבים.⁸

התנחלויות ומאחזים

נכון לסוף 2020 ישנן ברחבי הגדה למעלה מ-280 התנחלויות: 138 מתוכן הן התנחלויות שישראל מכירה בהן באופן רשמי (לא כולל 12 השכונות שישראל הקימה על השטחים שסיפחה לירושלים) וכ-150 מאחזים - שאינם מוכרים באופן רשמי - שכחמישים מהם הוקמו בעשור האחרון, מרביתם כחוות חקלאיות וחוות רועים.

בעשור האחרון אישרה הממשלה את הקמתה של התנחלות רשמית חדשה אחת, עמיחי, עבור מכוני המאחז עמונה, ואת הכשרתם של שני מאחזים - חוות גלעד ומבואות יריחו.⁹ ההחלטה בנוגע לחוות גלעד לא יושמה עד היום. 15 מאחזים נוספים הוכשרו באמצעות אישור תוכניות בנייה ששייכו אותם להתנחלויות סמוכות, על אף שבפועל הם ממשיכים לתפקד כהתנחלויות עצמאיות.¹⁰ המדינה גם הודיעה לבג"ץ כי בכוונתה להכשיר ארבעה מאחזים נוספים - חרשה, היובל, מעלה רחבעם וגבעת הרואה.¹¹ נכון למועד כתיבת שורות אלה, ההכשרה טרם נעשתה.

בסוף 2020 גרו בשטח שבין הירדן לים, שכולו נמצא תחת שליטת המשטר הישראלי, כ-14 מיליון איש: כ-6.87 מיליון (48.7%) יהודים - כ-6.2 מיליון מתוכם גרים בתוך הקו הירוק וכ-662 אלף גרים בגדה המערבית (כולל במזרח ירושלים שסופחה); כ-6.76 מיליון (47.9%) פלסטינים - כ-1.6 מיליון מתוכם הם אזרחים ישראלים, כ-350 אלף הם תושבי מזרח ירושלים, כ-2.75 מיליון הם נתינים בגדה המערבית וכ-2.05 מיליון הם נתינים ברצועת עזה. השאר הם אזרחים ישראלים "ללא סיווג דת ונוצרים לא-ערבים".⁴

בסוף 2019, בשטח הגדה המערבית - לא כולל השטח שישראל סיפחה ב-1967 לשטחה המוניציפלי של ירושלים - מנו המתנחלים 441,619 איש, שהם כ-13.8% מתושבי הגדה המערבית.⁵ על פי הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה (הלמ"ס), אחוז הגידול השנתי של האוכלוסייה באזור "יהודה ושומרון", שבה נכללים רק אזרחים ותושבי קבע ישראלים הגרים בגדה, עמד ב-2019 על 3.2%: גבוה ב-68% משיעור הגידול של אזרחי ישראל ותושביה באותה שנה, שעמד על 1.9% בלבד.⁶

אוכלוסיית ההתנחלויות גדלה ב-42% מאז 2010, אז מנתה 311,136 איש, וב-222% ביחס למספרה ב-2000, שעמד על 198,315 איש. גידול זה הוא מהיר בהרבה מזה שבשאר המחוזות שנמדדים על ידי הלמ"ס. לדוגמה, מחוז ירושלים - שבו נרשם גידול האוכלוסייה השני במהירותו - גדל ב-22% בעשור האחרון, וב-91% בעשרים השנים האחרונות.⁷

4. ר' הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, אוכלוסיית ישראל בפתחה של שנת 2021 - כ-9.3 מיליון תושבים במדינת ישראל, 31.12.20, מכון ירושלים לחקר ישראל, שנתון סטטיסטי לירושלים, 2020, Palestinian Central Bureau of Statistics, Estimated Population in Palestine Mid-Year by Governorate, 1997-2021.
 5. מספר תושבי מזרח ירושלים חוסר ממספר תושבי הגדה בהסתמך על נתוני הלשכה המרכזית הפלסטינית לסטטיסטיקה.
 6. אוכלוסייה לפי מחוז ונפה, קבוצת אוכלוסייה, מין וגיל 2019-2000 (סוף שנה), הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.
 7. Estimated Population in Palestine Mid-Year by Governorate, 1997-2021, Palestinian Bureau of Statistic Statistics.
 8. מקורות גידול האוכלוסייה לפי מחוז, קבוצת אוכלוסייה ודת, 2017, הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה. כל האמצעים כשרים - מדיניות ההתנחלות בגדה המערבית, לעיל הערה 2, עמ' 9. Estimated Population in Palestine Mid-Year by Governorate, 1997-2021.
 9. לוח 2.13, מקורות גידול האוכלוסייה, שנתון סטטיסטי לישראל 2020 מספר 7, הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, אוכלוסייה לפי מחוז ונפה, קבוצת אוכלוסייה, מין וגיל, 2019-2020.
 10. אוכלוסייה ביישובים שבהם 2,000 תושבים ויותר - אומדנים ארעיים לסוף אוקטובר 2020, הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.
 11. החלטת ממשלה מס' 3015 בנושא הקמת יישוב ואתר מגורים זמני למכוני עמונה במועצה האזורית מטה בנימין, 3.9.17. טל שלו ומאיה הורודניצ'אנו, בעקבות הפינוע הממשלה אישרה את ההצעה להסדרת חוות גלעד, וואלה, 4.2.18. החלטת ממשלה מס' 4963 בנושא הקמת יישוב חדש במועצה האזורית בקעת הירדן - מבואות יריחו, 15.9.19. ר' גם נעה לנדאו, נטעאל בנדל וג'קי חור, "נימים לבחירות | הממשלה אישרה את הסדרת המאחז מבואות יריחו לאחר שהיועמ"ש הסייר את התנגדותו", הארץ, 15.9.19.
 12. המאחזים הם: ברוכין, סנסנה, רחלים - נופי נחמיה, שבות רחל, טל מנשה, שדה בר, מצפה דני, מגרון, אל מתן, גבעת סלעית, מצפה לכיש, מצפה אשתמוע, גבעת הברכה, נחלי טל וזית רענן.
 13. תצהיר מעדכן מטעם המשיבים 4-1 בבג"ץ 9051/05, תנועת "שלוש עכשיו" - ש.ע.ל. מפעלים חינוכיים ואח' נ' שר הביטחון ואח' מ-22.8.11. ר' פסק דין בבג"ץ 9051/05, תנועת "שלוש עכשיו" - ש.ע.ל. מפעלים חינוכיים ואח' נ' שר הביטחון ואח' מ-5285/19, דרור בר לבב ואח' נ' מדינת ישראל ואח'; בבג"ץ 7891/07, תנועת "שלוש עכשיו" - ש.ע.ל. מפעלים חינוכיים ואח' נ' שר הביטחון ואח' מ-7891/07.

פרק שני: הטבות ותמריצים כלכליים להתנחלויות ולמתנחלים

אחראית על ניהול של כ-450 אלף דונם ברחבי הגדה - כמעט 8% משטח הגדה שישראל לא סיפחה באופן רשמי. רוב עבודתה של החטיבה אינו חשוף לציבור, הכללים לפיהם היא פועלת בכל הנוגע להקצאת קרקעות אינם ידועים ותוכנית העבודה הפומבית שלה מנוסחת באופן מעורפל. נוסף על כך, מאז 2016 כפופה החטיבה לחוק חופש המידע, אבל רק בנושאים כספיים. למרות זאת, החטיבה לא פועלת בשקיפות מלאה גם בתחום זה.¹⁵

פרק זה מפרט את ההטבות והתמריצים שמעניקה הממשלה - באופן ישיר ועקיף - לשיפור רמת החיים של המתנחלים ולפיתוח מיזמים תעשייתיים וחקלאיים בגדה המערבית.¹⁶ שורה של מדדים מעידים כי אוכלוסיית המתנחלים נהנית בממוצע מרמת חיים גבוהה מזו של רוב אוכלוסיית ישראל - המתאפשרת בין השאר בשל הטבות ותמריצים אלה - גם בהתחשב בכך שמדדים אלה כוללים את אוכלוסיית ההתנחלויות החרדיות, המשתייכת ברובה לאשכול החברתי-כלכלי הנמוך ביותר.

כך, לפי סקר הלמ"ס משנת 2015, ההתנחלויות ניצבו במקום השלישי בהכנסה הממוצעת ברוטו למשק בית ובהכנסה הממוצעת ברוטו למשק בית מעבודה - 23,290 ש"ח ו-18,969 ש"ח לחודש בהתאמה - אחרי מחוזות תל אביב והמרכז. הממוצע הארצי עמד אז על 18,671 ש"ח ו-14,470 ש"ח לחודש בהתאמה. לפי נתונים של הלמ"ס מ-2018, שיעור משקי הבית בהתנחלויות עם מועסקים עומד על 89.6%, גבוה מהממוצע בישראל העומד על 79.8%; שיעור הבעלות העצמית על דירה בקרב המתנחלים גבוה יחסית, 76%, המייצג את המקום השישי מתוך 17 נפות שנסקרו על ידי הלמ"ס; אחוז בעלי המנויים לבריכות ולפעילויות ספורט מציב את המתנחלים במקום השלישי, 17.23%, אחרי מחוזות תל אביב והמרכז; והציון המחוזי

המשפט הבינלאומי אוסר על מדינה כובשת להעביר את אזרחיה אל השטח הכבוש. אחת הטענות שמעלה ישראל בתשובה לטענה שהקמת ההתנחלויות מהווה הפרה של איסור זה, היא שאזרחיה עוברים לגור בהתנחלויות מרצונם החופשי ומיזמתם הם, ולכן הקמתן והרחבתן היא חוקית.¹²

ואולם מדיניות המוצהרת של כל ממשלות ישראל, מזה יותר מחמישה עשורים, הייתה ועודנה לעודד אזרחים יהודים לעבור לגור בהתנחלויות ולפתח מיזמים כלכליים בהן ובסביבתן. מדיניות זו מיושמת באמצעות הענקת הטבות ותמריצים כספיים משני סוגים: כאלה הניתנים למתנחלים על בסיס אינדיבידואלי וכאלה הניתנים להתנחלויות, תוך הפלייתן לטובה ביחס לרשויות שממערב לקו הירוק.

ההטבות העיקריות, היכולות להגיע עד מאות אלפי ש"ח למשפחה, ניתנות בתחום הדיור ומאפשרות גם למשפחות דלות אמצעים לרכוש דירה. הטבות נוספות, היכולות להגיע עד מיליון ש"ח לאדם, ניתנות ליזמים ולחקלאים הגרים הן בהתנחלויות והן במאחזים - שהוקמו אולי ללא אישור רשמי, אך כמעט תמיד בתמיכה ובסיוע של המדינה.¹³ הטבות ותמריצים אלה, המוענקים במקביל להשקעה המתמשכת של המדינה בתשתיות המשרתות את ההתנחלויות ובתחזוקתן, אינם מאפשרים לישראל להתנער מאחריותה להקמת ההתנחלויות ולטעון כי מעבר אזרחיה אליהן הוא רק "וזמה פרטית" שלהם.

אחד הגופים המרכזיים המתעלים את התקציבים שעוברים מהממשלה להתנחלויות ולתושביהן היא החטיבה להתיישבות של ההסתדרות הציונית העולמית - הנחשבת לאחד מהמוסדות הלאומיים בישראל.¹⁴ מאז 1971 משמשת החטיבה להתיישבות כזרוע הביצועית של הממשלה ב"מרחב הכפרי" וכיום היא

12. Israeli Ministry of Foreign Affairs, Israeli Settlements and International Law, 30 Nov 2015.

13. לפי התבחינים של **חוות דעת (ביניים) בנושא מאחזים בלתי מורשים**, שחברה על ידי עו"ד טליה ששון (2005) (דו"ח ששון), כדי שהתנחלות תזכה למעמד רשמי נדרשים ארבעה תנאים: החלטת ממשלה, קיום זכויות בקרקע (הכרזה כאדמות מדינה או רכישה כחוק), הגדרת תחום שיפוט ותוכנית בניין עיר מפורטת המאפשרת הוצאת היתרי בנייה. ר' עמ' 19-21.

14. חוק מעמדן של ההסתדרות הציונית העולמית ושל הסוכנות היהודית לארץ-ישראל, תשי"ג-1952.

15. ר' שלום עכשיו, **החטיבה להתיישבות ממשיכה לממן פרויקטים לא חוקיים בהתנחלויות**, 26.5.19 על החטיבה להתיישבות ר' שלום עכשיו, **קומבינת המאחזים - מנגנון ההונאה הסודי של המתנחלים נחשף**, ינואר 2017; יונתן לוי, ליאת שלזינגר ואביחי שרון, **הקופה הסודית של הימין המתנחלי: תקציב התמיכות של החטיבה להתיישבות - חשיפה וניתוח**, מכון מולד, 2014; מרכז המחקר והמידע, המחלקה לפיקוח תקציבי, **תיאור וניתוח תקציב החטיבה להתיישבות**, הכנסת, 9.11.14. ר' גם חיים לוינסון, **"החטיבה להתיישבות: העברנו 17 מיליון שקל להתנחלויות. האוצר: הועברו 83 מיליון"**, **הארץ**, 10.3.15; יותם ברגר, **"החטיבה להתיישבות סייעה במשך 20 שנה לממן מאחזים לא חוקיים"**, **הארץ**, 22.10.18.

16. על יישום המדיניות בעבר ר' **נצל הקרקעות - מדיניות ההתנחלות בגדה המערבית**; **כל האמצעים כשרים - מדיניות ההתנחלות בגדה המערבית**, לעיל הערה 2.

הממוצע במדדי יעילות וצמיחה בית-ספרית (המיצ"ב) של תלמידי ההתנחלויות הוא השני בגובהו (58.3) אחרי תלמידי מחוז תל אביב (69.2).¹⁷

המידע בפרק אינו כולל את כל ההטבות והתמריצים האלה או את עלותם השנתית והמצטברת שכן נתונים אלה אינם זמינים אלא מבוזרים ועמומים, משתרעים על פני שלל מנגנונים ממשלתיים וממשלתיים-למחצה, קריטריונים, הקצאות ותקציבים. לפיכך, מובן שיש עוד שלל מנגנונים שאינם נסקרים כאן. פרק זה גם אינו מתייחס להשקעות הנרחבות, בשווי מיליארדי ש"ח מדי שנה, בתשתיות הפיזיות המשרתות את ההתנחלויות ברחבי הגדה, כגון סלילת מערכת כבישים ואחזקתה, פיתוח תשתיות בנייה, הקמת מוסדות חינוך ובריאות, מפעלי מים, תקשורת, קווי חשמל ותשתיות תיירותיות. בפרק גם אין התייחסות לעלות פעילותם של כוחות הביטחון העוסקים בהגנה על ההתנחלויות - עלות הנאמדת במאות מיליוני ש"ח בשנה.

א. אזורי עדיפות לאומית

אחת הדרכים שנוקטת הממשלה כדי להזרים משאבים לתושבי ההתנחלויות היא הגדרת מרביתן כ"אזורי עדיפות לאומית", שתושביהם זכאים להטבות, בעיקר בתחום השיכון, החינוך והרווחה. במהלך השנים ביצעה הממשלה שינויים ברשימת היישובים ובהטבות הניתנות להם, אבל המטרה המקורית של הגדרת אזורי העדיפות לאומית נותרה ברורה. כך למשל הוגדרה מטרה זו בהחלטת הממשלה ב-2002:

לקבוע את אזורי ויישובי העדיפות לאומית בנגב, בגליל, בירושלים וביש"ע. באזורים אלה יינתנו מגוון הטבות ותמריצים, במגמה לסייע בקידומם, לצמצם את הפערים ברמת הפיתוח וברמת החיים בין יישובי העדיפות לאומית לכלל יישובי המדינה, לעודד את הדור הממשיך להשתקע ביישובי העדיפות לאומית, לעודד השתקעות של עולים חדשים ושל תושבים ותיקים ביישובי העדיפות לאומית תוך יישום מדיניות הממשלה בדבר חלוקה מתוכננת של האוכלוסייה על פני שטח המדינה.¹⁸

קביעת אזורי העדיפות הלאומית עברה כמה גלגולים במהלך השנים. ב-1988 חוקקה הכנסת את חוק ערי ואזורי פיתוח. מטרת החוק הייתה "לעודד התיישבות, פיתוח וקידום חברתי וכלכלי של ערי ואזורי הפיתוח ושל תושביהן" ועוגנו בו שורה של הטבות, ובהן מענקים לרשויות מקומיות, הנחות בארנונה, הטבות במערכת החינוך ומענקים בדיוור. מסיבות שונות, חוק זה לא יושם מעולם. במקום זאת הוענקו הטבות ליישובים שהוגדרו כ"ערי פיתוח" על בסיס החלטות ממשלה או החלטות של ועדות שרים שונות - התנהלות שהביאה להענקת ההטבות באופן לא שוויוני. בפברואר 1998 התקבלה החלטת ממשלה, שבה סווגו מחדש אזורי ויישובי העדיפות הלאומית, במטרה לקבוע מדיניות ממשלתית אחידה שתחייב את כל משרדי הממשלה.¹⁹

בעקבות ההחלטה הגישו ארגון עדאלה וועדת המעקב העליונה של הציבור הערבי בישראל עתירה לבג"ץ בטענה שהרשימה מפלה יישובים ערביים בתוך ישראל, בעיקר בכל הקשור למתן הטבות בתחום החינוך.²⁰ ב-2003, כתוצאה מהתפתחויות שונות, הוגשה עתירה מתוקנת. בשנה זו נכללו במפת אזורי העדיפות הלאומית 553 יישובים, ובהם ארבעה יישובים ערביים בלבד.²¹

בפברואר 2006 קיבל בג"ץ, בהרכב של שבעה שופטים, את העתירה. בית המשפט קבע כי ההטבות והתמריצים בתחום החינוך באזורי העדיפות הלאומית מתבססים על אפליה פסולה והורה על ביטולם בתוך שנה. למרות שפסיקה זו התייחסה להטבות ולתמריצים בתחום החינוך, הבהיר נשיא בית המשפט העליון דאז, השופט אהרון ברק, שכתב את פסק הדין העיקרי, כי הקביעה הנורמטיבית בפסק הדין משליכה ככלל על קביעת אזורי העדיפות הלאומית ולכן "יש לצפות" כי ההסדר החלופי שתגבש הממשלה יביא ל"תיקון כולל" של קביעת אזורי העדיפות הלאומית וההטבות והתמריצים המוענקים להם.²²

המדינה ביקשה כמה דחיות ביישום פסק הדין, עד שלבסוף בחרה לעוקפו באמצעות חוק ההסדרים, שעבר בכנסת ביולי 2009 וכלל בתוכו פרק שהתייחס לאזורי העדיפות הלאומית.²³ בדברי ההסבר להצעת החוק נקבע כי הוא נדרש "נוכח הצורך להמשיך ולתת הטבות לאזורים אשר יוכרו על ידי הממשלה

17. משקי בית: תכונות כלכליות וצפיפות דיור, על פי סקרי כוח אדם 2018; לוח 57: משקי בית ומשקי בית עם מועסקים, לפי מחוז ונפת מגורים ובעלות על דירה, הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, 8.3.20.

18. החלטת ממשלה מס' 2228 (ההחלטה התקבלה לפני ביצוע תוכנית "ההתנתקות", ולכן כללה עדיין את ההתנחלויות ברצועת עזה).

19. לתיאור השתלשלות העניינים ר' בג"ץ 2918/93, עיריית קריית גת ואח' נ. ממשלת ישראל ואח'.

20. עתירה בבג"ץ 2773/98, ועדת המעקב העליונה לענייני הערבים בישראל ואח' נ. בנימין נתניהו, ראש ממשלת ישראל.

21. עתירה בבג"ץ 11163/03, ועדת המעקב העליונה לענייני הערבים בישראל. ראש ממשלת ישראל.

22. בג"ץ 11163/03, ועדת המעקב העליונה לענייני הערבים בישראל ואח' נ. ראש ממשלת ישראל.

23. להרחבה ר' עדאלה, הדרתם של יישובים ערביים מאזורי עדיפות לאומית.

כאזורי עדיפות לאומית" - וזאת בחקיקה ראשית, בעקבות פסיקת בג"ץ. החוק נוסח באופן עמום, כך שיעניק לממשלה שיקול דעת רחב בהחלטותיה בנוגע לסיווג היישובים. בין השאר, לא הוגדר בחוק מה ייחשב "אזור עדיפות לאומית", לא נקבעו התחומים שבהם יינתנו ההטבות ולא הוגדרו פרקי הזמן להענקתן. החוק הוסיף וקבע כי "הממשלה רשאית להחליט כי אזור הוא בעל עדיפות לאומית לעניין מסוים או לתקופה מסוימת".²⁴

פורמלית, חוק ההסדרים לא חל בגדה המערבית, שאינה חלק משטחה הריבוני של ישראל. למרות זאת החליטה הממשלה לפעול "לאורו של החוק" ו"מכוח עקרונות המשפט המנהלי, ובכפוף לשיקולים מדיניים רלוונטיים" ולהחיל אותו - מבלי להידרש לסיפוח רשמי של השטח - גם על ההתנחלויות ועל המתנחלים.²⁵ ואכן ברשימת היישובים והאזורים בעלי "עדיפות לאומית", שפרסמה הממשלה בדצמבר 2009, נכללו גם ההתנחלויות.²⁶ החלטה זו תואמת את מאמצייה של כל הממשלות בעשורים האחרונים להחיל את החוק הישראלי על ההתנחלויות ועל תושביהן, תוך התייחסות אליהם כאל "איים" ישראליים המנותקים מסיבתם הפלסטינית.²⁷

הרשימה החדשה אושרה בממשלה פעמיים: באוגוסט 2013 ובאפריל 2018. כיום כוללת הרשימה 110 התנחלויות - 76 מהן נחשבות "אזור עדיפות א" - ואת כל שש המועצות האזוריות הישראליות שפועלות בגדה המערבית. רק ההתנחלויות הנמצאות ממערב לתוואי של גדר ההפרדה וההתנחלויות ב"גוש אדומים" אינן כלולות ברשימת ההטבות. תוקף החלטת הממשלה הנוכחית יפוג בסוף ספטמבר 2021.²⁸

הממשלה החילה על ההתנחלויות מגוון קריטריונים שאפשרו את הכללתן ברשימה. 92 התנחלויות הוכרו כ"יישובים מאוימים" בשל מיקומן מזרחית לגדר ההפרדה; 14 התנחלויות הוגדרו כ"יישובים סמוכי גבול", ה"נמצאים בטווח איום... נוכח האתגרים הביטחוניים עימם הם מתמודדים" - בהן ההתנחלויות בבקעת

הירדן, השוכנות בסמוך לגבול הבינלאומי עם ירדן, שישראל חתמה איתה הסכם שלום לפני יותר מ-25 שנים; 35 התנחלויות בבקעת הירדן ובדרום הר חברון הוגדרו גם כיישובים המצויים ב"פריפריה הגיאוגרפית"; 11 התנחלויות הוגדרו כ"פריפריה חברתית" - לרבות התנחלויות מבוססות כמו אפרת (אשכול חברתי-כלכלי 6) וההתנחלויות החרדיות הגדולות, מודיעין עילית וביתר עילית (שתיהן באשכול החברתי-כלכלי הנמוך ביותר, 1). תחת קריטריון אחרון זה נוספו לרשימה כל שש המועצות האזוריות: גוש עציון, הר חברון, מגילות ים המלח, מטה בנימין, ערבות הירדן ושומרון, שהוכנסו באמצעות "עיקרון הרציפות" שנועד לייצר רציפות גיאוגרפית בין יישובים סמוכים.²⁹

ב. ההטבות והתמריצים לפי מפת העדיפות הלאומית

חוק ההתייעלות הכלכלית מאפשר לשרי הממשלה לקבוע, כל אחד עבור משרדו, קריטריונים למתן הטבות ותמריצים ליישובים הנכללים במפת העדיפות הלאומית.

הטבות בתחום הדיור - ההטבות מזכות את המבקשים לרכוש דירה ראשונה באזורי עדיפות לאומית א', בתוך ישראל או בהתנחלויות, ב-1,500 נקודות זכות (מתוך 2,200 אפשריות). נקודות אלה מאפשרות לקבל באופן אוטומטי משכנתא מהבנקים למשכנתאות במימון המדינה וכן הלוואת מקום בסך 100 אלף ש"ח למשפחה, בריבית מסובסדת ונמוכה יחסית של 4.5% לעשרים שנה. נוסף על אלה מוענק פטור מקנסות ומעמלת היוון במקרה של פירעון מוקדם של המשכנתא ומשרד הבינוי והשיכון מסבסד גם את הוצאות הפיתוח (תכנון, פיתוח, ניהול ופיקוח) בבנייה הנעשית בהתנחלויות שבמפת העדיפות הלאומית, עד לסכום של 160 אלף ש"ח למשפחה.³⁰

הטבות אלה מאפשרות גם למשפחות שאין ברשותן הון עצמי או מקורות הכנסה משמעותיים לרכוש דירות, והן משמעויות בעיקר בהתנחלויות החרדיות, שם נע כיום המחיר הממוצע

24. הצעת חוק ההתייעלות הכלכלית (תיקוני חקיקה ליישום התוכנית הכלכלית לשנים 2009 ו-2010), התשס"ט-2009, הצעות חוק הממשלה - 436, כ"ד בסיוון התשס"ט, 16.6.09. ר' פרק כ"ד. ר' גם עדאלה, סיווג יישובים לאזורי עדיפות לאומית, פברואר 2010.

25. תת-פרק רמת איום ביטחוני - יהודה ושומרון בהחלטת ממשלה מס' 1060 מיום 13.12.09; יישובים מאוימים בהחלטת ממשלה מס' 667 מ-4.8.13; סעיף 3, יישובים מאוימים בהחלטת ממשלה מס' 3738 מ-15.4.18.

26. החלטת ממשלה מס' 1060, לעיל הערה 25.

27. ר' האגודה לזכויות האזרח, שלטון אחד, שתי מערכות חוק, נובמבר 2014, עמ' 20-11.

28. החלטת ממשלה מס' 3738, לעיל הערה 25.

29. רשימת היישובים במפת העדיפות הלאומית לפי החלטת הממשלה מס' 3738.

30. החלטת ממשלה מס' 4302 מ-25.11.18 בנושא קביעת אזורי עדיפות לאומית לעניין מתן הטבות בתחום הבינוי והשיכון ומידע על הסיוע שנותן משרד הבינוי והשיכון ליישובי עדיפות לאומית באתר משרד הבינוי והשיכון.

של דירה בת שלושה חדרים בין 1.3 מיליון ש"ח לדירה מיד שנייה ל-1.5 מיליון ש"ח לדירה חדשה. בהציעה להם פתרונות דיור מעבר לקו הירוק, מנצלת המדינה לצרכיה שלה, ולצורך קידום מטרותיה, את מצוקת הדיור של הציבור החרדי ואת מצבו הסוציו-אקונומי.

אחת ההטבות המשמעותיות בתחום הדיור היא הקרקע. מעבר לעובדה שעלויות בהתנחלויות נמוכה מלכתחילה ורחוקה מלשקף את ערכה הריאלי - שכן ישראל גזלה קרקע זו מכוח החלטות מנהליות ובניגוד להוראות המשפט הבינלאומי - רשות מקרקעי ישראל מעניקה הטבה נוספת בהתנחלויות שהוגדרו כיישובי עדיפות לאומית: הנחה בסך 31%-51% מערך הקרקע בתשלום דמי חכירה למגורים בהתנחלויות שהוגדרו כיישובי עדיפות לאומית. בבנייה צמודת קרקע ההנחה עומדת על 21%-41% מערך הקרקע, עד לתקרה של 450,000 ש"ח.³¹

אפילו סכומים מופחתים אלה אינם נגבים תמיד. ב-2013 מצא מבקר המדינה כי המנהל האזרחי לא גבה דמי חכירה המוערכים במאות מיליוני ש"ח ממתנחלים הגרים ב-87 התנחלויות שהקימה החטיבה להתיישבות של ההסתדרות הציונית העולמית - עניין שעליו נכתב כבר בדו"ח המבקר לשנת 2005. סכומים אלה לא נגבו מאז הקמת ההתנחלויות ועד לפרסום דו"ח המבקר, לכאורה בשל מחסור בכוח אדם במשרד הממונה על הרכוש הממשלתי הנתוש.³² בעקבות דו"ח המבקר מינה ראש הממשלה בפברואר 2016 ועדה לבחינת "נושא ניהול אדמות המדינה במגזר הכפרי ביו"ש", בדגש על פעילותה של החטיבה להתיישבות, אך הוועדה לא גיבשה מסקנות והממשלה לא שבה לדון בנושא עד היום.³³

הטבות לאזורי תעשייה - התמיכה באזורי תעשייה באזורי עדיפות לאומית וסבסוד הפעילות העסקית בהם ניתנים על

ידי גופים שונים. רשות מקרקעי ישראל מעניקה הנחה בדמי החכירה של הקרקע בשיעור של 31%-51% בעת הקמת מפעל חדש או עבור הרחבת מפעל קיים.³⁴ מפעל הנחשב ל"מפעל טכנולוגי מועדף" יזכה גם להפחתת מס חברות מ-23% ל-7.5% ושיעור המס על דיבידנדים יפחת מ-30% ל-20%.³⁵

משרד הכלכלה והתעשייה מציע אף הוא שורה של הטבות לאזורי תעשייה באזורי עדיפות לאומית: ביצוע עבודות פיתוח, תשתיות והקמת מבנים;³⁶ מתן מענקים ליזמים לפי חוק עידוד השקעות הון בשיעור של עד 20% מסך ההשקעות של התאגיד;³⁷ וסיוע בקליטת עובדים חדשים בתעשיית ההיי-טק, לרבות תעשיית המחקר, הפיתוח והמחשבים. הסעיף האחרון כולל תמיכה בהעסקת עובדים בשכר גבוה.³⁸

נוסף על כך, מנהל הרכש והייצור במשרד הביטחון מעניק עדיפות לספקים מאזורי עדיפות לאומית, גם אם הצעתם במכרז גבוהה מהצעת ספקים שאינם מאזורים אלה. למשל, במכרזים שסכומם מגיע עד 360 אלף ש"ח ושבהם מתחרים שני ספקים מאזורי העדיפות הלאומית - לא ישותפו ספקים נוספים.³⁹

הטבות מצטברות אלה, יחד עם זמינות הקרקעות באזורי תעשייה בגדה המערבית בהשוואה לזמינותן המצומצמת במרכז ישראל, הביאו לכך שבעשור האחרון נרשמו עיבוי והרחבה משמעותיים של אזורי התעשייה בגדה.⁴⁰

הטבות לחקלאות ולמיזמים חקלאיים: משרד החקלאות מקדם שורה של מיזמי חקלאות באזורי העדיפות הלאומית. בהתנחלויות, הטבות אלה מסייעות למתנחלים להשתלט על שטחים לשם עיבוד חקלאי או לשם מרעה עדרי צאן ובקר.⁴¹

המשרד תומך בחקלאים חדשים בסכום של עד מיליון ש"ח ומעניק תמיכה לרעיית בעלי חיים בשטחים פתוחים בגובה של כמעט שמונים אלף ש"ח לעדר. כמו כן תומך המשרד באגודות

31. החלטת מועצת מנהל מקרקעי ישראל מס' 1490 מ-9.11.16 והחלטה מס' 1505 מ-16.1.17.

32. דו"ח מבקר המדינה 163, 17.7.13, עמ' 165-171. ר' גם [הצעת החלטה](#) של הוועדה לענייני ביקורת המדינה בעקבות דו"ח המבקר, המבקשת מהמשנה ליועץ המשפטי לממשלה (אזרחי), עו"ד ארז קמיניץ, לבחון את חוות הדעת המשפטית שהוכנה בנושא במנהל האזרחי וברשות מקרקעי ישראל ולהציג את המצאיו לוועדה.

33. מכתבו של ראש הממשלה לשרי הביטחון, האוצר והחקלאות ופיתוח הכפר בנושא מינוי ועדה לבחינת נושא ניהול אדמות המדינה במגזר הכפרי ביו"ש מ-3.2.16.

34. החלטת מועצת מנהל מקרקעי ישראל מס' 1490 מ-9.11.16.

35. תיקון 73 לחוק עידוד השקעות הון, נכנס לתוקף ב-1.1.17.

36. משרד הכלכלה והתעשייה, פיתוח תשתיות לאזורי תעשייה וביצוע פרויקטים באזורי עדיפות לאומית ע"י הרשות המקומית, נוהל עבודה.

37. משרד הכלכלה והתעשייה, קבלת סיוע במסלול מענקים על פי החוק לעידוד השקעות הון.

38. משרד הכלכלה והתעשייה, [משרד הכלכלה והתעשייה ממשיך לסייע למעסיקים באזורי עדיפות לאומית וירושלים בקליטת עובדות ועובדים חדשים בשכר גבוה](#), 1.12.19.

39. [מבט כלכלי: תומכים בפריפריה](#), אתר משרד הביטחון.

40. ר', למשל, בתאל קולמן, [למרות פעילות ה-BDS: אזור התעשייה שח"ק בשומרון מתרחב, מקור ראשון](#), 18.11.18. נמרוד בוסו, [אזור התעשייה של מעלה אדומים יורחב ב-1,400 דונם ויהפוך לגדול ביותר מעבר לקו הירוק, כלכליסט](#), 28.3.19.

41. בקשת חופש מידע בנוגע להטבות ולתמריצים שנותן משרד החקלאות נשלחה על ידי בצלם ב-16.8.20 אך לא נענתה עד זמן כתיבת דו"ח זה.

של הלמ"ס כמו משואה וארגון (8), רועי, אשכולות וסנסנה (7). 11 התנחלויות נוספות בבקעת הירדן - ובהן התנחלויות מבוססות כתומר (9), בקעות, נתיב הגדוד ופצאל (8), אלמוג, חמרה ומכורה (7) - זכו להנחות אלה רק במחצית הראשונה של 2020.⁴⁷

נוסף על כך, רשות המיסים מעניקה הנחה בשיעור מס החברות למפעלים "מועדפים" באזורי פיתוח א', מ-23% ל-7.5%⁴⁸. רשות המיסים אף ביטלה את ההיטל על העסקת עובדים זרים בחקלאות ב"יישובים המוטבים".⁴⁹

ג. הטבות נוספות להתנחלויות

מחקר של מרכז אדוה בחן את שיעור ההשתתפות הממשלתית לנפש בשנים 1997-2017 בתקציבים הרגילים של הרשויות המקומיות שנועדו למימון שירותים חברתיים. המרכז השווה בין התקציבים הניתנים ל"פורום ה-15" (הרשויות המקומיות העשירות ביותר), לעירות הפיתוח, ליישובים ערביים ולהתנחלויות הלא-חרדיות והחרדיות (בית"ר עילית, מודיעין עילית ועמנואל).⁵⁰

מחברי המחקר מצאו כי לאורך השנים, ההקצאה להתנחלויות הלא-חרדיות הייתה ונתרה הגבוהה ביותר ביחס לרשויות המקומיות האחרות בתוך ישראל: 3,623 ש"ח לנפש ב-2017 (גידול של 71% ביחס להקצאה ב-1997, שעמדה על 2,123 ש"ח), בהשוואה ל-2,326 ש"ח לנפש בעירות הפיתוח ו-3,054 ש"ח לנפש ביישובים הערביים. בהתנחלויות החרדיות ההשתתפות הממשלתית נמוכה ומגיעה ל-1,726 ש"ח לנפש, מאחר שמוסדות חינוך רבים בהן מסווגים כ"חינוך מוכר שאינו רשמי". ככאלה, התקציב הממשלתי המועבר עבורם ישירות לרשות המקומית נע בין 55% ל-75% מהתמיכה הניתנת למוסדות חינוך מוכרים.

נוסף על ההשתתפות במימון שירותים חברתיים, הממשלה מסייעת לרשויות המקומיות באמצעות "מענק איזון" לרשויות

חקלאיות שיתופיות בסכום של עד שני מיליון ש"ח לצורך קליטת חקלאים חדשים.⁴² המשרד גם אחראי ל"תמיכה בקבוצות מתנדבים הפועלים ביישובים כפריים המקיימים פעילות חקלאית משמעותית באזורי עדיפות לאומית" וב-2018 הוקצו למטרה זו 13.5 מיליון ש"ח.⁴³ באותה שנה פרסם המשרד טיוטה של תוכנית ל"חינוך ועידוד הדור הצעיר לעבודה בחקלאות באזורי עדיפות לאומית", הכוללת תמיכות בהוצאות המגורים, בשכר מנהלי הפרויקט והמדריכים ובתקציבי הסעות עבור מוסדות המקיימים תוכניות חניכה חקלאיות - אך בלי לנקוב בסכומי התמיכה.⁴⁴

הטבות בתחום החינוך - משרד החינוך מפעיל מערכת תמריצים ותגמולים מיוחדים למורים ולמנהלים באזורי עדיפות לאומית, בעיקר במתמטיקה, באנגלית, במדעים ובמקצועות הטכנולוגיים, בצורת תוספת של עד 70% לשכרם (אם אינם מועסקים במסגרת רפורמות "אופק חדש" ו"עוז לתמורה"). הטבות אלה ניתנות לתקופה של עד ארבע שנים ועד סכום מצטבר של 120 אלף ש"ח.⁴⁵

ההתנחלויות היו גם בין היישובים הראשונים שנהנו מיישום חוק חינוך חובה מגיל שלוש, שיושם אצלן עוד ב-2001, בעוד שרק בשנת הלימודים 2014-2015 הוא יושם בכל הארץ.⁴⁶

הטבות מס - עד לתוכנית ההבראה הכלכלית ב-2003 נהנו רוב תושבי ההתנחלויות מהנחה של 7% במס הכנסה. רשימת ההתנחלויות שתושביהן זכאים להנחה במס הכנסה צומצמה עם השנים, אך בשנים 2020 ו-2021 עדיין הוענקו לתושבי כשלושים התנחלויות שהוגדרו "יישובים מוטבים" הנחות בשיעור שבין 7% ל-12% בתשלומי מס הכנסה, בסכומים הנעים מ-131,640 ש"ח ועד 203,400 ש"ח לשנה לכל נישום. 11 התנחלויות נוספות זכו בהנחה זו עד אמצע שנת 2021. ההתנחלויות שזכו להטבות אלה נמצאות בבקעת הירדן, בצפון ים המלח, בגוש ההתנחלויות מדרום לבית לחם ובדרום הר חברון - חלקן התנחלויות מבוססות, הממוקמות באשכולות העליונים של המדד החברתי-כלכלי

42. משרד החקלאות ופיתוח הכפר, הדור הבא בחקלאות: נוהל תמיכה בחקלאים חדשים ובנקלטים חדשים בפריפריה לשנת 2019, 7.3.19; ומשרד החקלאות ופיתוח הכפר, תמיכה בשטחים פתוחים באמצעות רעיית בעלי חיים קריטריונים ונהלי הגשת בקשות לשנת 2020, 12.5.20.

עדיפות לאומית - תיקון החלטת ממשלה. 43. החלטת ממשלה מס' 3446 מ-15.1.2018 בנושא תמיכה בקבוצות מתנדבים הפועלים ביישובים כפריים המקיימים פעילות חקלאית משמעותית באזורי

44. מבחנים למתן תמיכות של משרד החקלאות ופיתוח הכפר לחינוך ועידוד הדור הצעיר לעבודה בחקלאות באזורי עדיפות לאומית - טיוטה להערות הציבור. 45. הסדרי תמרוץ ותגמול מיוחדים - שנה"ל תש"פ, לשכת חשב, תחום בכיר משכורות לעובדי הוראה במשרד החינוך, 18.8.19.

46. כל האמצעים כשרים, לעיל הערה 2, עמ' 35.

47. ר' רשימת היישובים המוטבים, שיעור ההטבה ותקרת ההטבה. ר' גם יישובים (עירות, מועצות מקומיות ויישובים בתוך מועצות אזוריות) לפי סדר עולה של המדד החברתי-כלכלי 2015: ערך מדד, דירוג ואשכול, ושינויים לעומת 2013, הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, 5.8.19.

48. חוזר מס הכנסה 2017/09 - רשות המסים בנושא: תיקון 73 לחוק עידוד השקעות הון, 5.11.17.

49. רשימת היישובים המוטבים, שיעור ההטבה ותקרת ההטבה לכל שנת 2020 ו-2021.

50. מרכז אדוה, השתתפות ממשלתית במימון תקציבי הרשויות המקומיות, 1997-2017, אוגוסט 2019.

שהכנסותיהן נמוכות. המענקים אמורים להיות מחושבים על פי שורה של קריטריונים, ובהם מצבה הכלכלי של הרשות והרכב תושביה. על אף זאת, משרד הפנים מעניק להתנחלויות תוספת אוטומטית בשיעור של 4%, ללא קשר למצבן הכלכלי.

מלבד מענקי האיזון מעניק משרד הפנים שורה של מענקים נוספים, לרבות מענק שר הפנים, קרן לצמצום פערים, "מענק אוסלו" (שניתן כ"פיצוי" לרשויות מקומיות בגדה), מענק אזרחים ותיקים, מענק פנסיה צוברת (בגין מעבר עובדים ברשויות מפנסיה תקציבית לפנסיה צוברת) ופרס שר הפנים על התנהלות מנהלית וכספית תקינה. על פי המחקר של אדוה, בשנים 2017-2012 ניתנו המענקים הגבוהים ביותר להתנחלויות הלא חרדיות. ב-2017 הם עמדו על 459 ש"ח לנפש - כפול מהסכומים שניתנו לעיריות הפיתוח, פי ארבעה מאלה שניתנו להתנחלויות החרדיות ופי שבעה מאלה שניתנו ליישובים הערביים.

ד. הטבות והקצבות למאחזים

מעצם היותם בלתי חוקיים - גם לשיטתה של ישראל (ולא רק על פי המשפט הבינלאומי, כמו שאר ההתנחלויות) - המאחזים לא היו אמורים ליהנות מתמיכה ממשלתית כלשהי, ודאי שהם ותושביהם לא אמורים ליהנות מההטבות שפורטו לעיל. ואולם במהלך השנים מצאו משרדי הממשלה השונים דרכים להעביר אליהם הטבות ותקציבים כדי לעודד את הקמתם ואת התבססותם, בלי שאלה יעוגנו בהחלטות ממשלה או בתקציבים רשמיים. בין השאר, הועברה התמיכה דרך מנגנונים מעורפלים של משרדי ממשלה, גופים ציבוריים ורשויות ציבוריות - כגון המועצות האזוריות בגדה, תנועת אמנה של גוש אמונים והחטיבה להתיישבות, הממלאת תפקיד מרכזי בהקמה ובמימון של מאחזים.⁵¹

ההטבה העיקרית שניתנת לתושבי המאחזים היא הקרקע עצמה. רוב המאחזים הוקמו על קרקע שלא הוקצתה להם

באופן רשמי ובלי שהוקנתה לתושביהם כל זכות להשתמש בה - לא לבנייה ולא לעיבוד חקלאי. עובדה זו לא מנעה מהחטיבה להתיישבות להקצות בכמה מקרים קרקע - גם כזו שמעולם לא הועברה לניהולה - באמצעות חוזי "בר רשות", שעל בסיסם רכשו המתנחלים בתים או בנו אותם. חוזים אלה משמשים את המתנחלים, או את חברת הבנייה של תנועת אמנה, בבקשות שהם מגישים לבנקים לצורך קבלת משכנתאות. במקרים אחרים, החטיבה להתיישבות העניקה בעצמה משכנתאות למתנחלים, גם כאשר אלה השתלטו על אדמות פרטיות של פלסטינים.⁵²

החטיבה להתיישבות אף מממנת השתלטות חקלאית של תושבי מאחזים על קרקעות פלסטיניות פרטיות שהמדינה מכירה בהן ככאלה, או בשטחי אש שהכניסה אליהם אסורה. המימון נמשך גם במקרים שבהם המנהל האזרחי כבר הוציא למתנחלים צווי פינוי או הריסה. כך למשל, ב-2004 העניקה החטיבה להתיישבות הלוואה ליגאל נווה, אחד משלושת מייסדי חברת "ארץ זית שמן מובחר", המשווקת את תוצרתה תחת המותג "משק אחיה", עבור הקמת בית בד באזור התעשייה שילה.⁵³ נגד חברה זו תלויים ועומדים נכון לתחילת שנת 2021 שישה צווי פינוי בשל פלישות לשטחים בהיקף מצטבר של 365 דונם ממזרח לשילה, שעובדו על ידי תושבי הכפרים ג'אלוד וקריות.⁵⁴ ב-2010 העניקה החטיבה להתיישבות משכנתא ל-99 שנה לאלעד מובשוביץ, בעליו של יקב דרימיה בהתנחלות סוסיא, שנטע כרם ענבים על כ-18 דונם של קרקע שעובדה על ידי פלסטינים תושבי יטא. גם נגד פלישתו של מר מובשוביץ תלוי ועומד צו פינוי שהוציא נגדו המנהל האזרחי.⁵⁵ ב-2014 העניקה החטיבה להתיישבות משכנתא ל-99 שנה לעקיבא הכהן, תושב מאחז גבעת שלהבת ממערב להתנחלות יצהר, עבור מערך טחינה נוסף של טחנת הקמח שבבעלותו. כנגד שלושה מהמבנים שבנה הכהן תלויים ועומדים צווי הריסה שהוציא נגדם המנהל האזרחי.⁵⁶ באותה שנה קיבל גם רן סגל מהמאחז גבעת ארנון, שהוקם בתוך שטח אש 904

51. דו"ח ששון, לעיל הערה 13, עמ' 28.

52. ר' יותם ברגר, "החטיבה להתיישבות קידמה הקמת התנחלויות על קרקעות שלא היו בסמכותה", הארץ, 9.3.17; יותם ברגר, "החטיבה להתיישבות השתלטת על קרקע של פלסטינים והקצתה אותה למאחז בלתי חוקי", הארץ, 12.11.17; יותם ברגר, "המינהל האזרחי: 50 יחידות דיור הוקמו בהתנחלות בית חורון בניגוד לחוק", הארץ, 23.11.16. ר' לדוגמא שטר/הסכם משכון בין בנק תפחות למשכנתאות לבניי בר-אמנה בנוגע למגרשים במאחז עמונה מ-3.11.02 ושטר/הסכם משכון בין בנק תפחות למשכנתאות לבניי בר-אמנה בנוגע למגרשים במאחז מגרון מ-24.12.02, כולם בבעלות פלסטינית פרטית.

53. משכון מספר 2004125313 על שם ההסתדרות הציונית העולמית, נרשם ב-24.10.04 עבור בית בד.

54. שוקי שדה, "כך עובדים השותלים | מי צריך לבנות בשטחים, כשאפשר לעבד הקרקע", The Marker, 4.9.13. באוקטובר 2015 עתרו בעלי הקרקע הפלסטינים לבג"ץ בדרישה לאכוף את צווי הפינוי: בג"ץ 6174/15, 6898/15, פאוזי אברהים עבד חג' מחמד ואח' נ' ראש המנהל האזרחי בגדה המערבית, בית אל ואח'. עררים שהגישה אותה חברת "ארץ זית שמן מובחר" נגד הוצאת צווי שימוש מפריע שהוצאו הגדה על ידי ראש המנהל האזרחי נדחו (עררים 35/08 ו-17/09). עררים 139-141/12 שהגישה אותה חברה עודם תלויים ועומדים בפני ועדת הערר הצבאית.

55. משכון מספר 2010015162 על שם הנושה ההסתדרות הציונית העולמית, נרשם ב-24.1.10. ר' החלטות ראש המנהל האזרחי, תא"ל מוטי אלמוז, בנושא צו בדבר מקרקעין (שימוש מפריע במקרקעין פרטיים) (יהודה והשומרון) (מס' 1586), התשס"ז 2007 כנגד מובשוביץ מ-14.8.13 ו-מ-17.3.17.

56. משכון מספר 2014206469 על שם הנושה ההסתדרות הציונית העולמית, נרשם ב-1.10.14. צווי הריסה ש-062/09, ש-106/13, ש-107/13.

ממזרח להתנחלות איתמר, משכנתא ל-99 שנים עבור כלים המשמשים לייצור יין.⁵⁷

התמיכה הממשלתית ניתנת גם לחוות החקלאיות שהוקמו ברחבי הגדה. בעשור האחרון הוקמו כארבעים חוות כאלה. התמיכה בהן נעשית הן באופן ישיר על ידי משרד החקלאות, באמצעות ההטבות שפורטו לעיל, והן באופן עקיף, למשל באמצעות תמיכה בעמותת "השומר יו"ש - ארגון השמירה ביהודה ושומרון", העוסקת ב"חיזוק הביטחון האישי והכלכלי של החקלאים, החוות ומגדלי העדרים... בדרך של שמירה התנדבותית". בשנים 2018-2020 העביר משרד החקלאות לעמותה זו כשני מיליון ש"ח. משרד החינוך וועדת העזבונות של משרד המשפטים תומכים בעמותת "קדמה", הפועלת בין היתר ל"הקמת כפרי סטודנטים ויזמים בגדה המערבית ובגולן, לטובת פיתוח החינוך, התרבות והמרקם החברתי האזורי", ומשתפת פעולה עם עמותת השומר יו"ש בשמירה על מאחזים ועל חוות חקלאיות.⁵⁸ עמותה זו קיבלה במהלך השנים 2019-2016 סכום של 6.8 מיליון ש"ח ממשרדי הממשלה.⁵⁹

ההטבות אינן מתמצות בהקצאת קרקעות או בהימנעות מפינוי מתנחלים שפלשו לקרקעות שלא הוקצו להם והן נוגעות גם לבנייה על אדמות אלה. לרוב המאחזים נסללו דרכים והונחו בהם תשתיות מים וחשמל. בחלקם אף הוקמו מבני ציבור כמו בתי כנסת, גני ילדים, בתי ספר, מקוואות וגני משחקים. שלום עכשיו גבתה עדויות מתושבי מאחזים, המספרים על התמיכה המתמשכת של המועצות האזוריות בהנחת אותן תשתיות באמצעות תקציבים בלתי רגילים (תב"רים), שמקורם בתמיכות ממשלתיות או בתקציב החטיבה להתיישבות, המגיע כולו מהממשלה.⁶⁰ היקף התקציבים הללו אינו ידוע אך בדו"ח ששון, שפורסם במארס 2005, נקבע כי עד שנת 2004 המנהל לבנייה כפרית במשרד השיכון מימן, באמצעות המועצות האזוריות, הקמת תשתיות במאחזים, הקמת מבני ציבור, הכנת

תוכניות בניין עיר ורכישת קרוואנים בסכום של לפחות 105 מיליון ש"ח.⁶¹ המועצות האזוריות דואגות גם לאפשר לתושבי המאחזים לקבל משכנתאות על הבתים שנבנו על קרקעות שנגזלו, באמצעות הנפקת היתרי בנייה פיקטיביים.⁶²

המדינה נאלצה לפנות כמה מאחזים במהלך העשור האחרון, תמיד לאחר מאבק משפטי ממושך של בעלי הקרקעות הפלסטינים שעליהן הם הוקמו.⁶³ במקרים אלה התברר עד כמה ההשתלטות האלימה על אדמות פלסטיניות היא גם מהלך נדל"ני רווחי עבור אותם מתנחלים: המדינה העניקה להם על חשבונה מגורים זמניים, הקצתה להם קרקע בחינם, הקימה עבורם תשתיות ומימנה את הוצאות הפיתוח - בעוד הם לא נדרשו לשלם דבר, כולל לא את עלות מבצע הפינוי ועלות ביצוע ההריסות.

כך למשל, עבור מתנחלי המאחז מגרון שהוקם על קרקעות פרטיות של תושבי הכפרים דיר דובואן ובורקה, שפונה בסוף אוגוסט 2012, נתפרה "חבילת פיצוי" שכללה הקמת התנחלות חדשה באתר המכונה גבעת היקב, כשני קילומטרים מדרום לו. עלות הקמת האתר הזמני עבור כ-45 המשפחות שהתגוררו במקום, עמדה על כ-33 מיליון ש"ח.⁶⁴ אתר זה צורף במאי 2012 להתנחלות כוכב יעקב, על אף שזו נמצאת כשני קילומטרים ממערב לו, והבנייה בו אושרה בהליך מזורז וחריג. מאוחר יותר אושרה באתר זה גם תוכנית שאפשרה בניית 86 יחידות דיור.⁶⁵ בסוף 2018, כשש שנים וחצי לאחר פינוי המאחז, העבירה המדינה עוד 14 מיליון ש"ח למועצה האזורית בנימין עבור מה שהוגדר כ"פיצוי על נזקי פינוי מגרון".⁶⁶ בשנים האחרונות נבנו במקום 40 יחידות דיור ובשלהי שנת 2020 חלקן כבר אוכלסו.

מאחז עמונה שהוקם על קרקעות פרטיות של תושבי הכפר סילוואד פונה בראשית 2017. במארס 2017 התחייבה הממשלה להקים עבור המתנחלים התנחלות חדשה, סמוך להתנחלות

57. משכון מספר 2014014318 על שם הנושה ההסתדרות הציונית העולמית, נרשם ב-20.1.14. ר' גם נדב שרגאי, "תושב מאחז 777: כולנו מדחיקים", **הארץ**, 16.6.06.
58. ר' את מטרות הארגון ואת פירוט התמיכות הממשלתיות בארגון השומר יו"ש באתר **ג'ידסטאר**, אתר העמותות של ישראל. ר' גם את הודעת משרד ההתיישבות, "שומרים על החקלאים ועל אדמות ארץ ישראל!", 24.8.20.
59. ר' הגר שיזף, "כפרי סטודנטים במימון המדינה מספקים שירותי שמירה למאחזים בלתי חוקיים", **הארץ**, 21.9.20.
60. ר' את פירוט התמיכות הממשלתיות בארגון קדמה באתר **ג'ידסטאר**, אתר העמותות של ישראל.
61. **קומבינת המאחזים**, לעיל הערה 15, עמ' 16-12. ר' גם הגר שיזף, "מועצת גוש עציון מימנה מאחים לא חוקיים בשטחה ב-1.6 מיליון שקל דרך אמנה", **הארץ**, 15.12.20.
62. **דו"ח ששון**, לעיל הערה 13, עמ' 29-33.
63. **קומבינת המאחזים**, לעיל הערה 15, עמ' 8-12.
64. בג"ץ 8887/06, **יוסף מוסא עבד א-ראזק אל-נאבות ואח' נ' שר הביטחון ואח'**; בג"ץ 9949/08, **מרים חסן עבד אלקרים חמאד ואח' נ' שר הביטחון ואח'**; בג"ץ 8255/08, **עלי מחמד עיסא מוסא ואח' נ' שר הביטחון ואח'**; בג"ץ 7292/14, **עלי מחמד עיסא מוסא ואח' נ' שר הביטחון ואח'**.
65. חיים לוינסון, "הממשלה אישרה בחשאי תוספת של 7.6 מיליון שקלים לאתר הזמני למפוני מגרון", **הארץ**, 22.7.12.
66. תוכנית מתאר 250/2 אושרה בוועדת התכנון העליונה ב-10.11.17.
67. "הממשלה העבירה 14 מיליון ש"ח לבנימין: פיצויים על נזקי פינוי מגרון", **סרוגים**, 4.12.18.

שילה. באוקטובר כבר אושרה תוכנית המתאר להתנחלות החדשה עמיחי, ונכון לסוף 2018 גרו בה כמאתיים תושבים.⁶⁸

עלות פינוי המאחז ובניית ההתנחלות החדשה הוערכה בסכום של בין 200 ל-250 מיליון ש"ח.⁶⁹ בדומה, 17 בתי המאחז דרך האבות שנבנו על קרקע פלסטינית פרטית של תושבי הכפר אל-חד' נהרסו ביוני 2018 ובעקבות כך אישרה הממשלה "חבילת פיצוי" של כ-60 מיליון ש"ח שכללה תשלום ישיר למשפחות בגין המבנים שנהרסו ובניית אתר מגורים זמני.⁷⁰

ההשתלטות החקלאית מחייבת משאבי מים ניכרים. לשם כך נזקקים מתנחלי המאחזים להקצאות מים מרשות המים ולפיתוח מפעלי מים בידי חברת המים הלאומית, מקורות. נציג מקורות הסביר לוועדת המשנה לאיכות הסביבה של מועצת התכנון העליונה במנהל האזרחי כי החברה מתכננת להקים בריכות מים ב"גב ההר הצפוני" עבור ההתנחלויות יצהר, הר ברכה ואיתמר כ"מענה ליישובים וכן למורדות החקלאיים והיישובים באותו אזור".⁷¹ המושג "המורדות החקלאיים" מסתיר מאחוריו השתלטות נרחבת על אדמות חקלאיות שפלסטינים עיבדו במשך דורות.

רשות המים מקצה מדי שנה, לפחות מאז 2001, עשרות אלפי מ"ק מים למתנחלים במאחזים, לרבות לכאלו המעורבים בהשתלטות לא חוקית ואלימה על אדמות. חלק מההקצאות ניתנות למאחזים וחלקן באופן אישי למתנחלים או לתאגידים פרטיים. כך למשל, ב-2014 הוקצו לחוות קשואלה - שהוקמה ב-2012 ממערב להתנחלות אלון שבות ושכנגד כל מבניה תלויים ועומדים צווי הריסה שהוציא המנהל האזרחי - 33.9 אלף מ"ק מים; בשנים 2015 ו-2016 הוקצו לה 83.9 אלף מ"ק וב-2017 הוקצו לה 67.57 אלף מ"ק. למאחז נווה דניאל צפון (שדה בועז) שהוקם ב-2002 ושאר כנגד כל המבנים בו הוצאו צווי הריסה, הוקצו 17 אלף מ"ק בכל אחת מהשנים 2014 עד 2017. ב-2017 הוקצו 111 אלף מ"ק מים לשרונה רן מהמאחז גבעות עולם שממזרח להתנחלות איתמר. תושבי מאחז זה השתלטו על מאות דונם באזור זה.⁷² לאיתמר כהן, שהקים ב-2014 חוות בקר על אדמות הכפר עקרבה, מזרחית להתנחלות איתמר שכנגד כל המבנים בה תלויים ועומדים צווי הריסה, בשטח שהוכרז כשטח אש 904א, הוקצו ב-2017 כ-3,000 מ"ק מים.⁷³

68. החלטת ממשלה מס' 2583 בנושא הקמת ישוב למפוני עמונה במועצה האזורית מטה בנימין מ-30.3.17; תוכנית 252/1 מטה בנימין - עמיחי, אושרה ב-17.10.18. יישובים בישראל 2018 - הודעה לתקשורת, הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, 11.11.19.

69. יותם ברגר וחיים לוינסון, "40 משפחות, כרבע מיליארד שקל: הממשלה פועלת להגדיל את התקציב ליישוב עמונה מחדש", **הארץ**, 19.8.17.

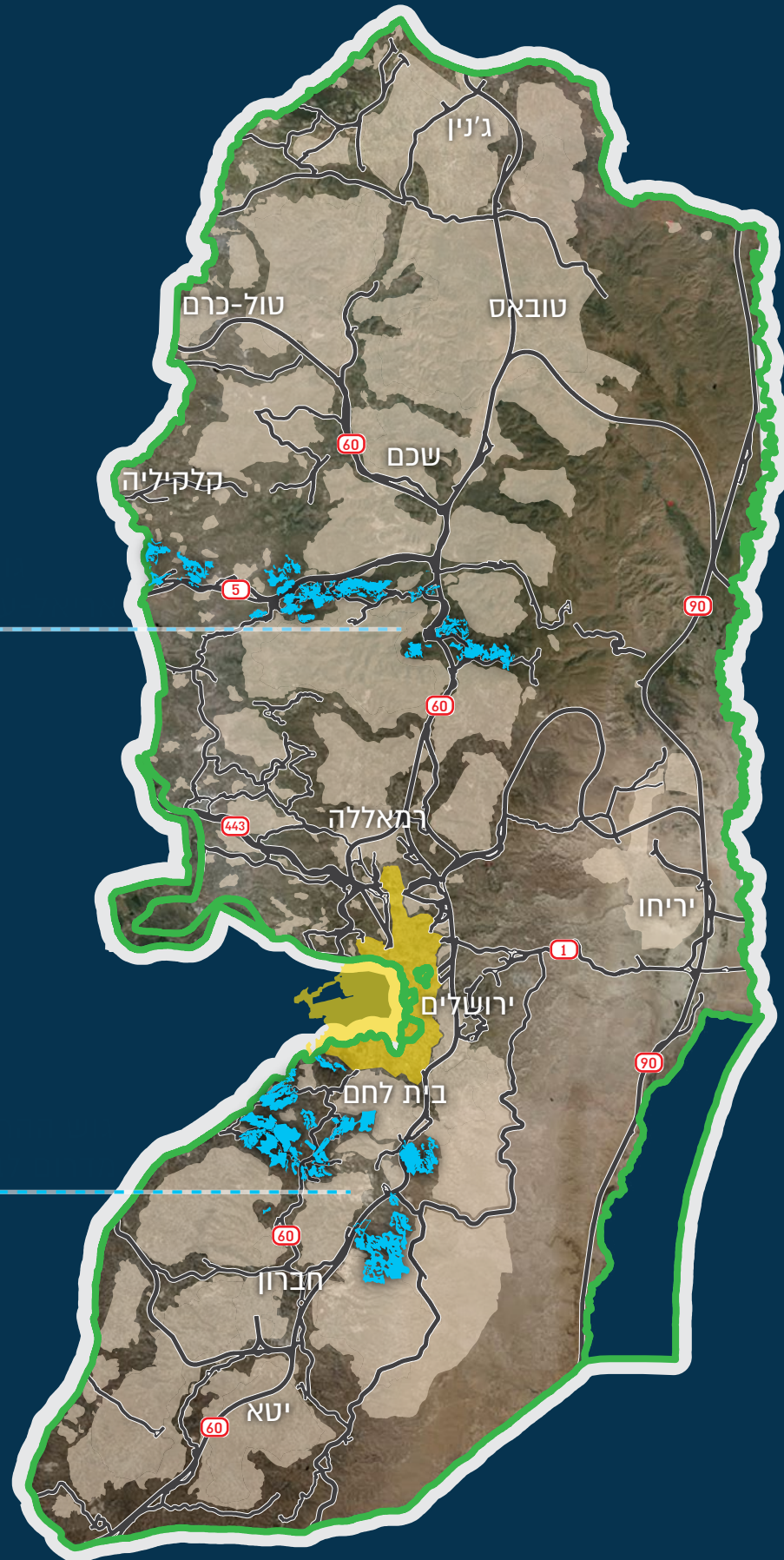
70. יותם ברגר, "מפוני מאחז נתיב האבות ישוכנו זמנית במלון בעלות של יותר משני מיליון שקל", **הארץ**, 25.2.18.

71. דיון בתוכנית 169/0 בוועדת המשנה לאיכות הסביבה במועצת התכנון העליונה במנהל האזרחי, 19.6.19. תוכנית מס' יוש/169/3 לבריכת יצהר פורסמה למתן תוקף ב-30.11.20.

72. הנתונים מסתמכים על ספרי הקצאות המים השנתיים של רשות המים. להרחבה על המאחז ר' אביב לביא, "אימת הגבעות", **הארץ**, 8.4.03.

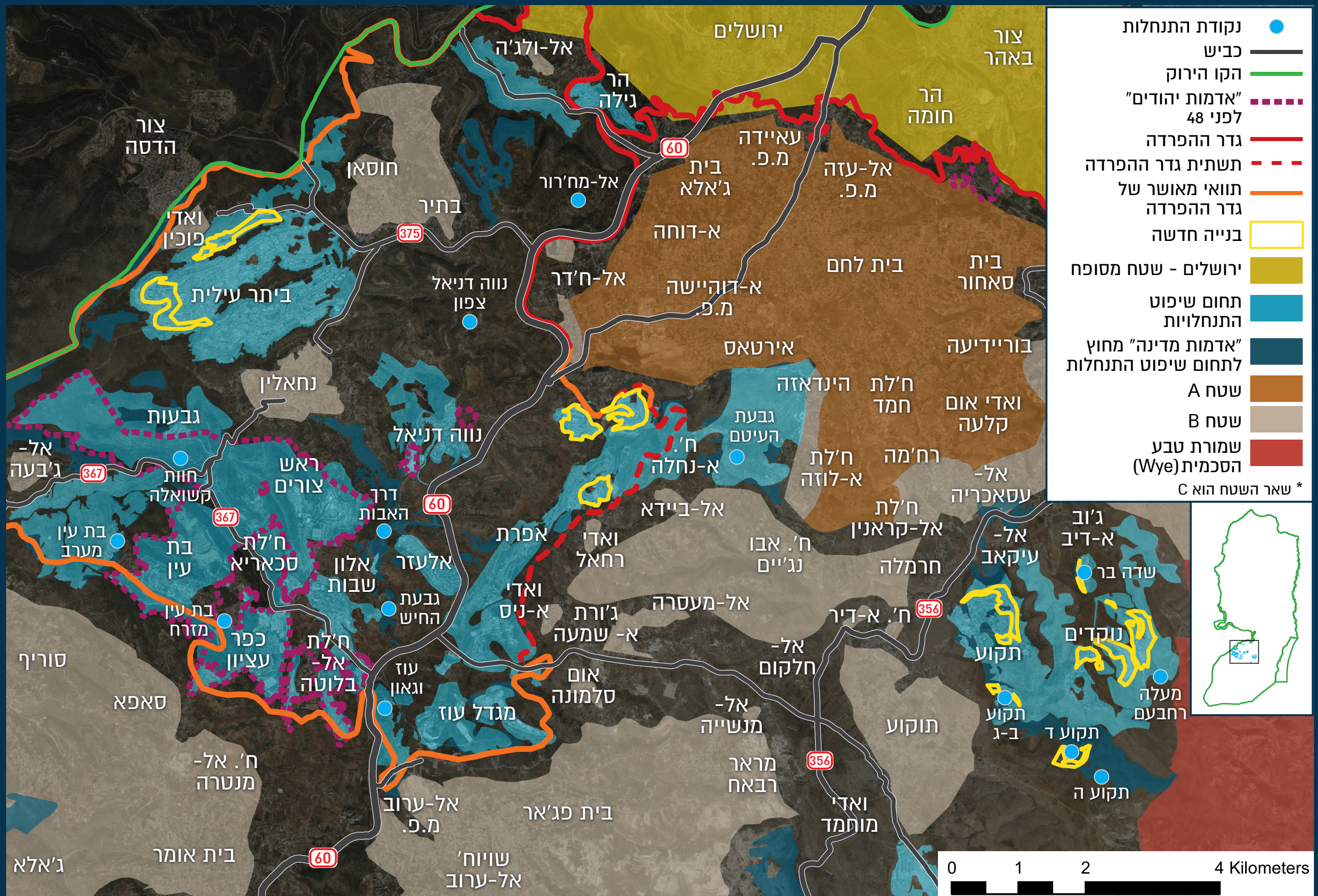
73. ר' אייטם כרם נבות "שטח אש 904 א - ברוכים הבאים ללב המאפליה", 29.10.18.

הגדה המערבית גושי התנחלויות רוחביים

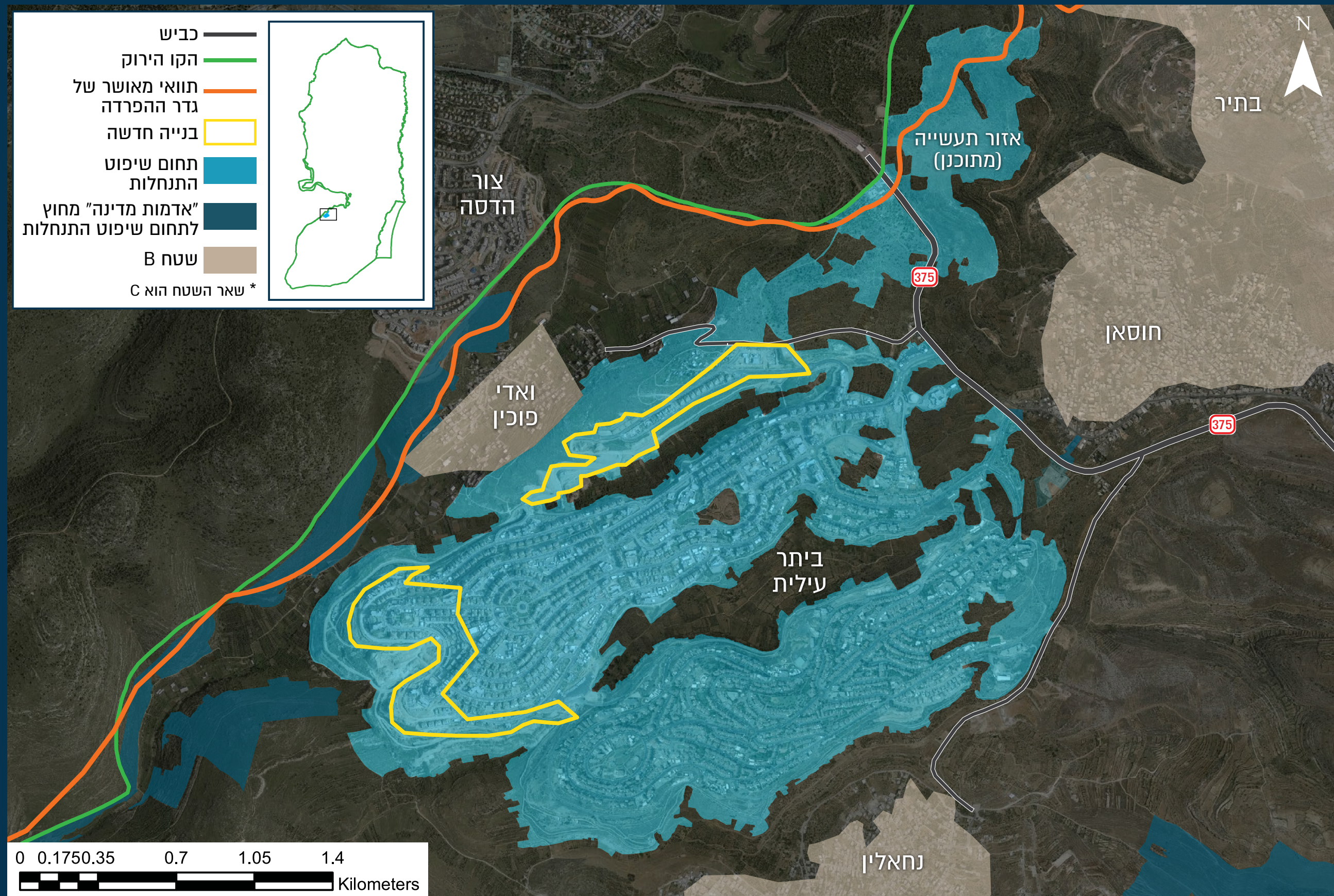


מפות

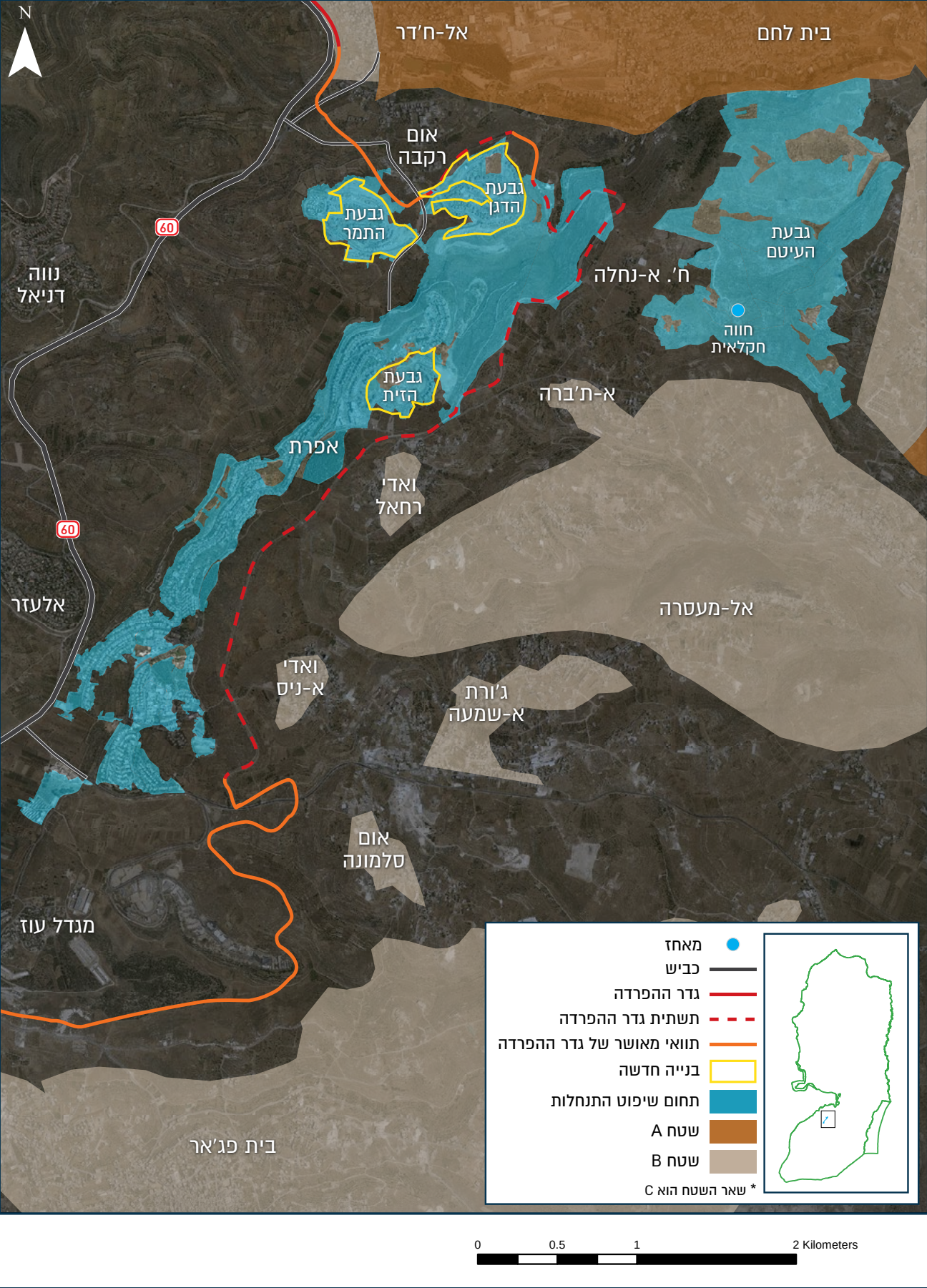
גוש ההתנחלויות מדרום לבית לחם
הרחבת השטח הבנוי, 2010-2019



ביתר עילית הרחבת השטח הבנוי, 2010-2019

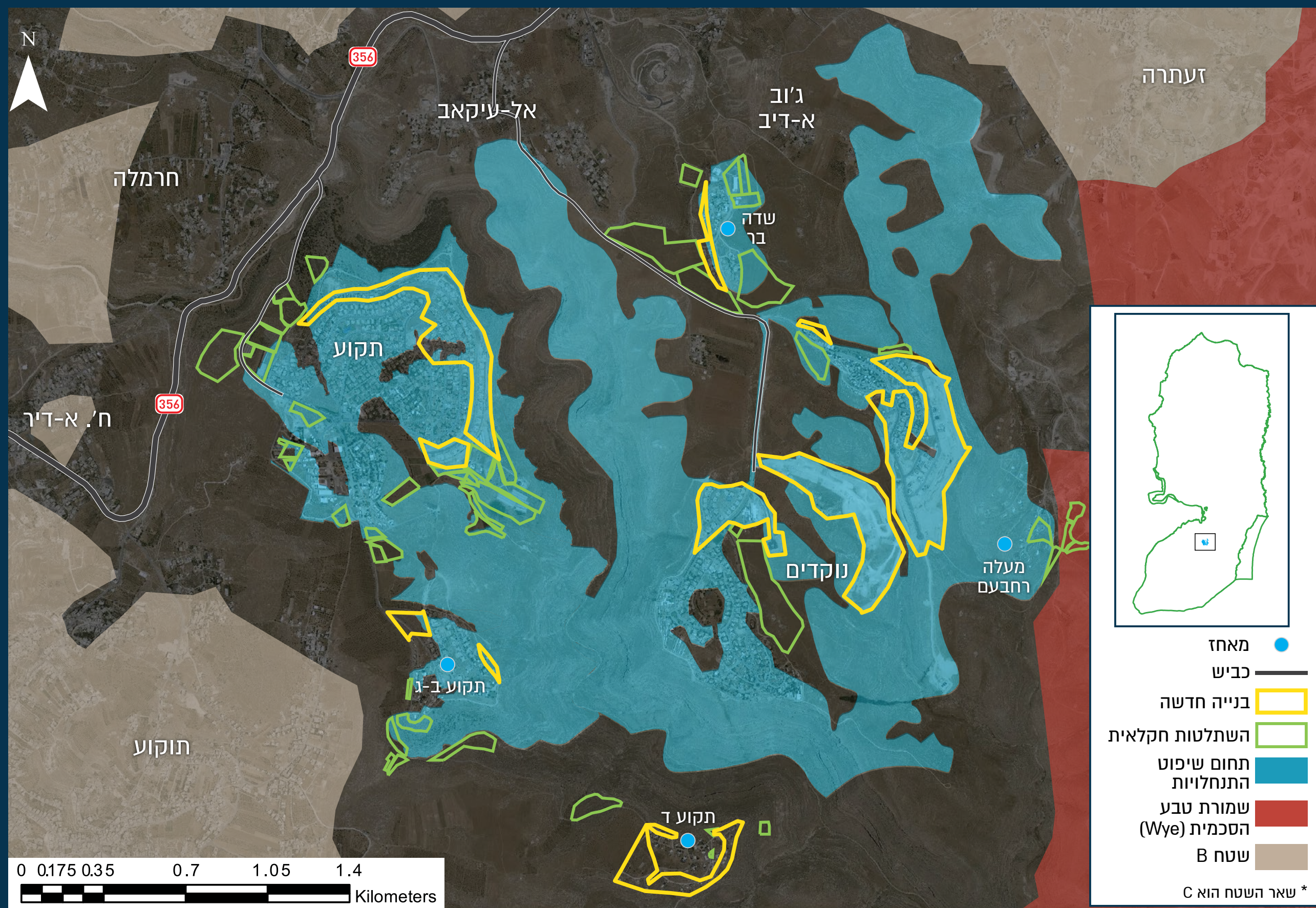


אפרת
הרחבת השטח הבנוי, 2019-2010

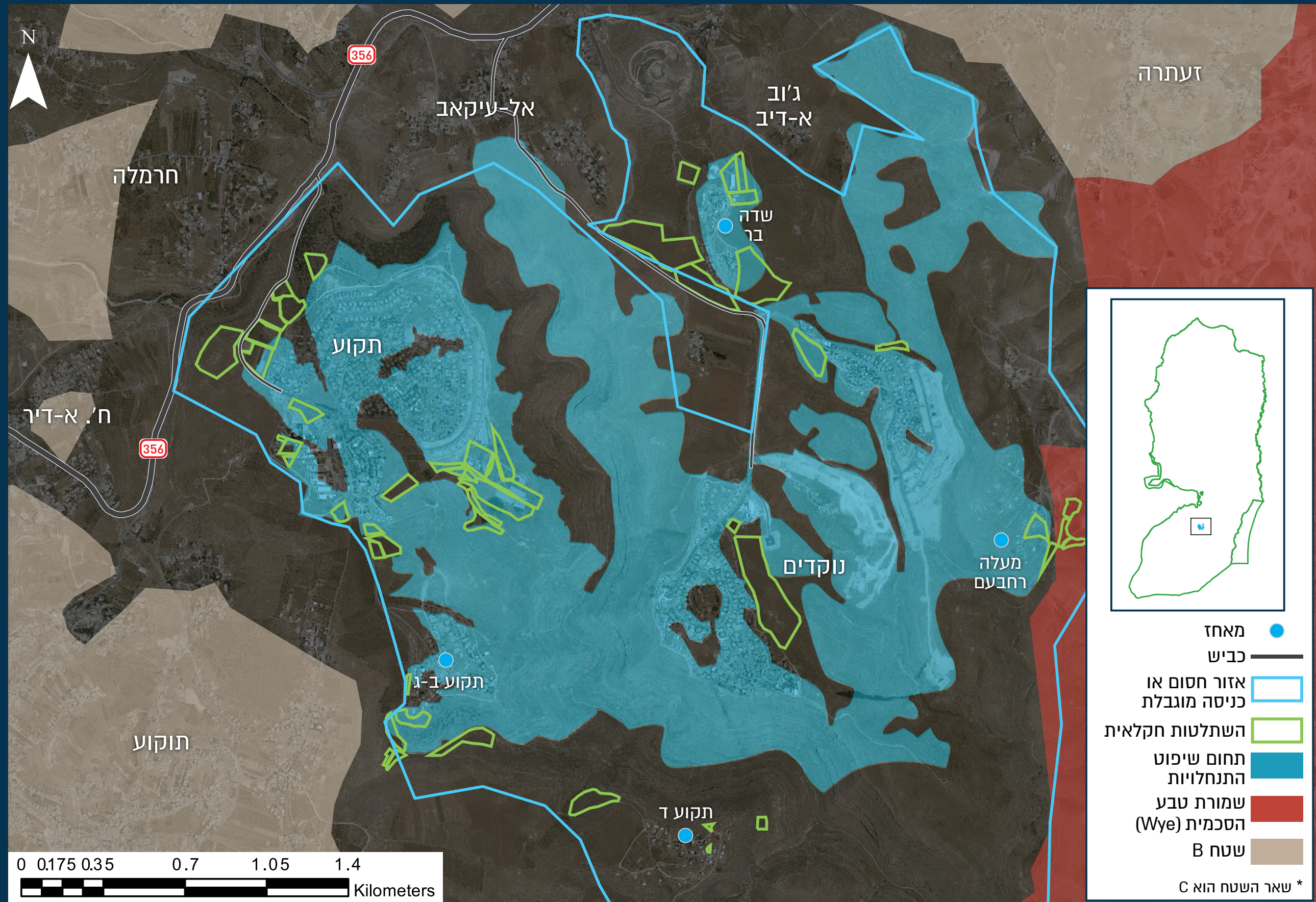


תקוע נוקדים

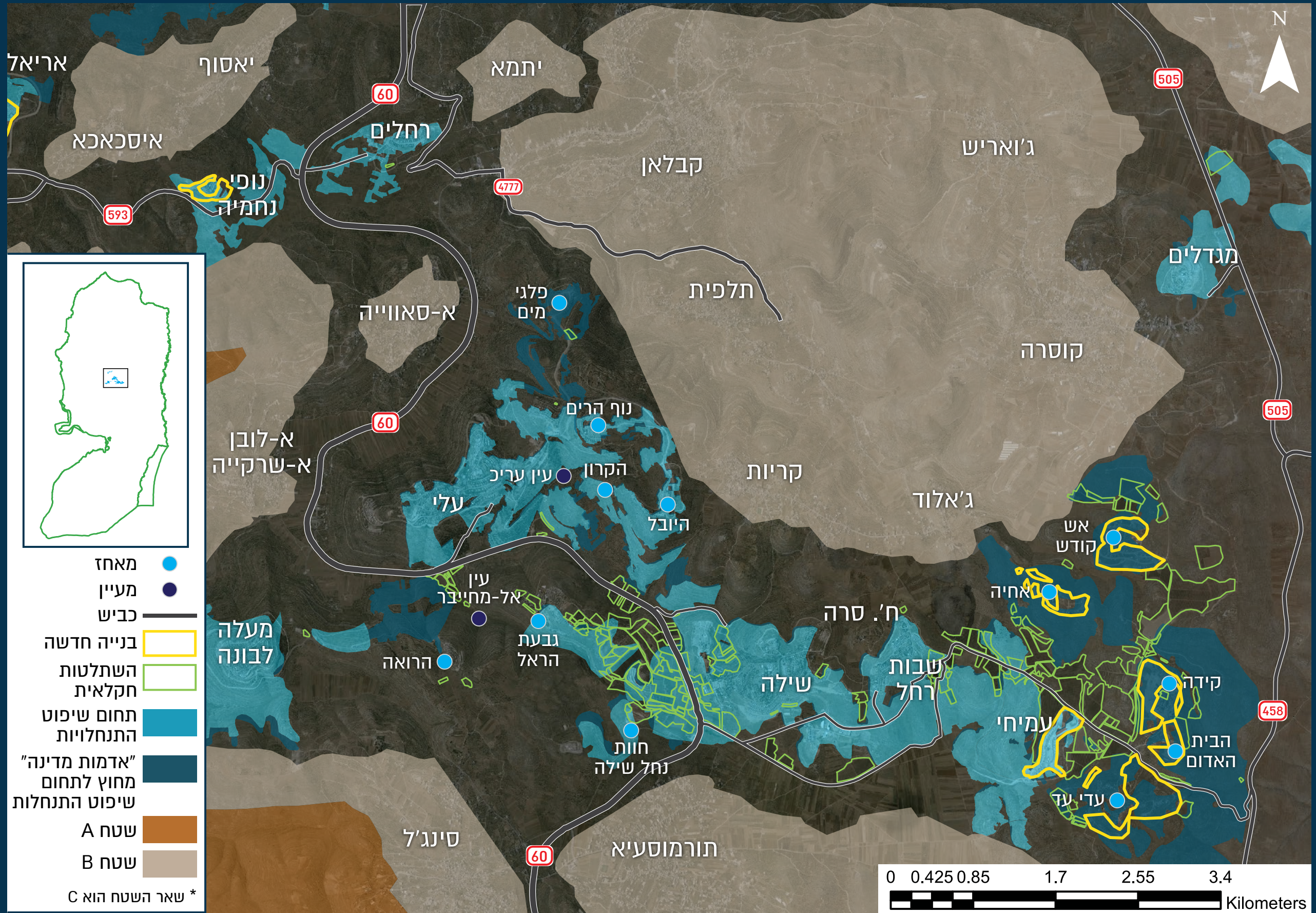
הרחבת השטח הבנוי, 2019-2010



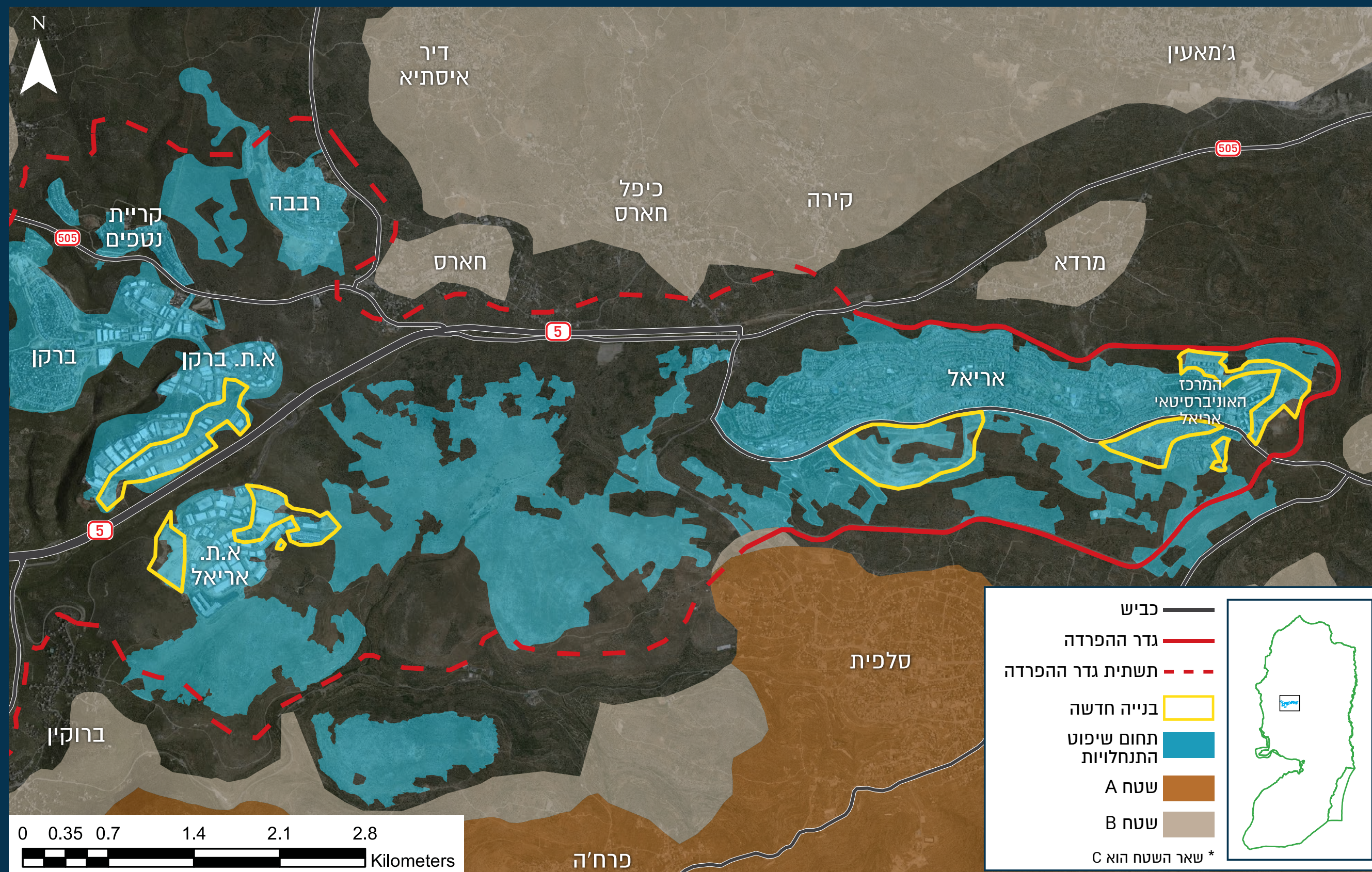
תקוע נוקדים אזורים שנחסמו בפועל בפני פלסטינים והשתלטות על אדמות חקלאיות



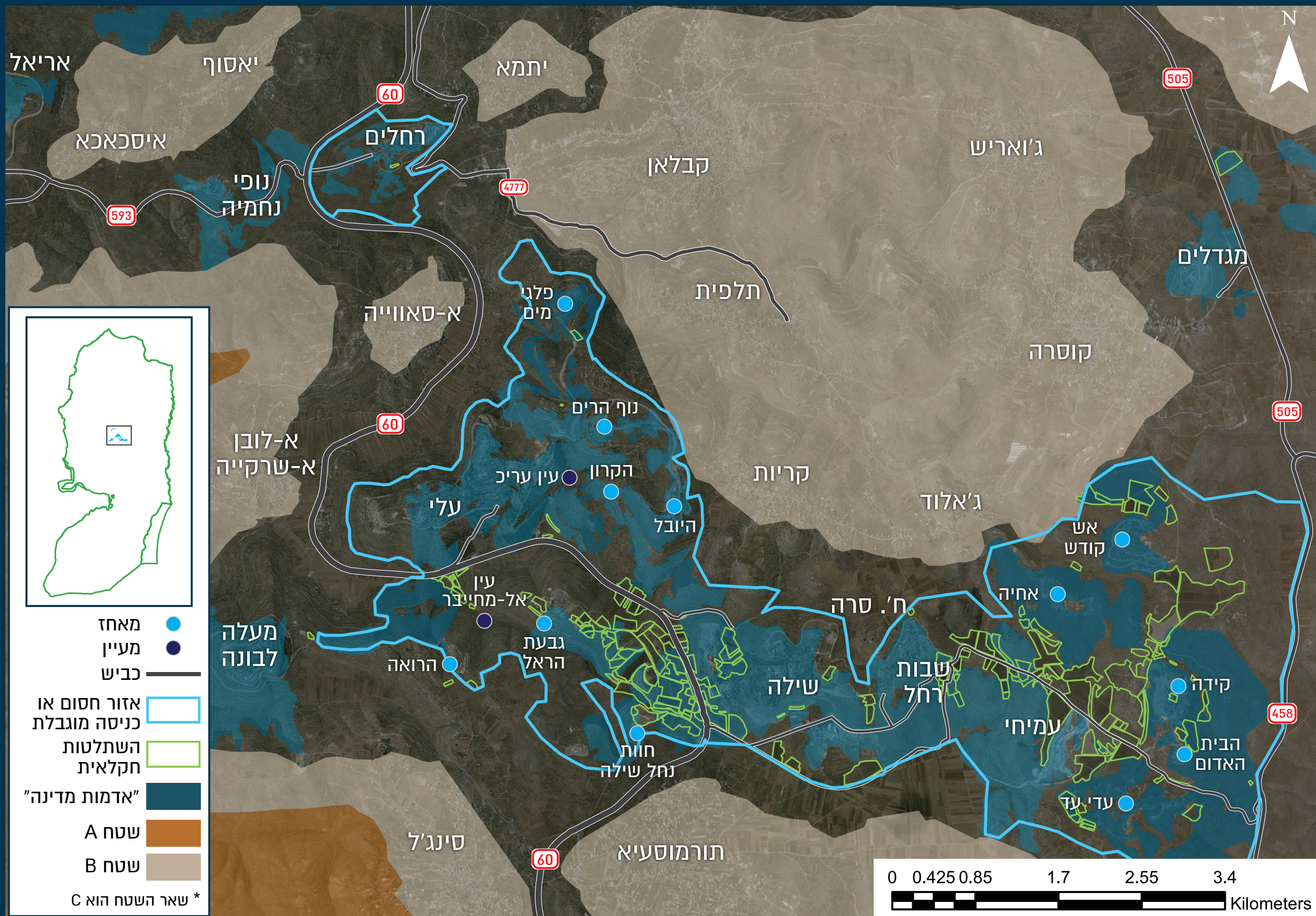
גוש אריאל - עלי - שילה
הרחבת השטח הבנוי, 2010-2019



אריאל ואזורי התעשייה אריאל וברקן הרחבת השטח הבנוי, 2019-2010

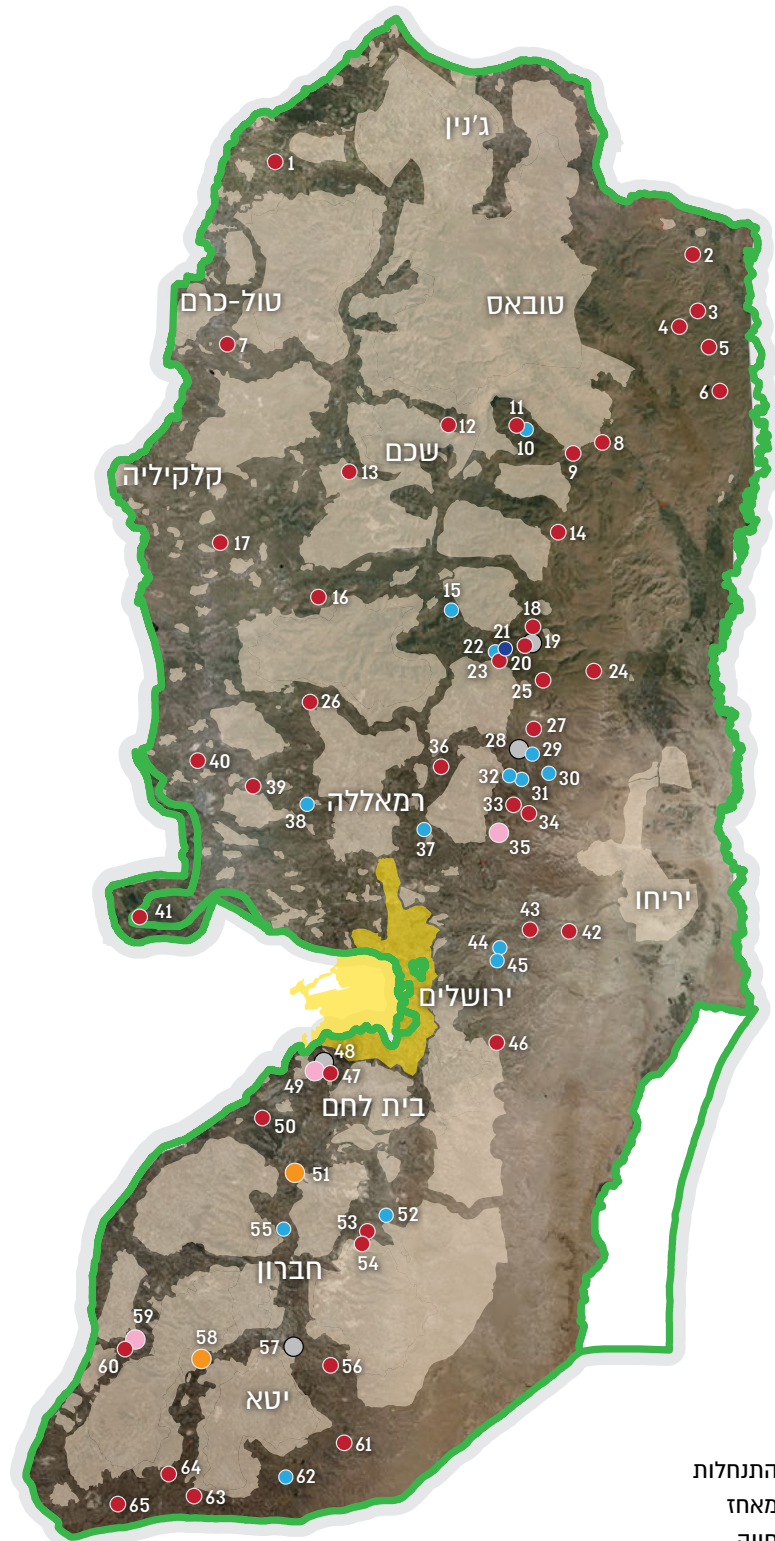


גוש אריאל - עלי - שילה
אזורים שנחסמו בפועל בפני פלסטינים
והשתלטות על אדמות חקלאיות



מאחזים חדשים שהוקמו מאז 2010

1. חוות אל נווה
2. חוות שירת העשבים
3. חוות משכיות
4. חוות ארץ שמש
5. חוות אורי כהן אם זקא
6. חוות גושן - חמדת
7. חוות מגד הארץ
8. החווה של משה - חמרה
9. מזרחית לבית דגן
10. נחלת יוסף
11. חוות השקדים
12. הר עיבל - משולמי
13. חוות יתדות
14. חוות איתמר כהן
15. צפונית לעלי
16. חוות נוף אב"י (החדשה)
17. בידיא - עורי ארץ אהבתי
18. חוות נחל שילה
19. חוות נוף אב"י (הישנה)
20. חוות צאן קידה
21. עמיחי
22. גאולת ציון
23. מדרום לעמיחי
24. מזרחית למלאכי השלום
25. מלאכי השלום
26. חוות צבי בר יוסף
27. החווה של מיכה (החדשה)
28. החווה של מיכה (הישנה)
29. מצפון לכוכב השחר
30. בלדים
31. מדרום למעלה שלמה
32. מעלה אהוביה
33. החווה של נריה - רימונים
34. שלוחה של החווה של נריה
35. הימנותא מעלה מכמש
36. אהבת עולם
37. עוז ציון
38. מצפה רינה
39. חוות שדה אפרים
40. חוות מגנזי (ממערב לנילי)
41. חוות אדיס עלם
42. חוות לכתחילה מצפה יריחו
43. אצל רותי בחווה
44. הרועה העברי
45. מצפה יהודה - אל-מונטר
46. גבעה 324
47. נווה אורי - אל-מח'רור
48. אל-מח'רור מערב
49. אל-מח'רור
50. חוות קשואלה
51. בית ברכה
52. חוות ערוגות/צורי יעלים
53. פני קדם
54. אספר דרום
55. מעלות חלחול
56. חוות יוסף אור פני חבר
57. קריית ארבע
58. מרכז חירום אדוריים
59. מצפון לנגוהות
60. חוות ניסים
61. החווה של יששכר מן
62. סוסיא מערב
63. חוות עשהאל
64. חוות יהודה
65. החווה של שבתאי



- התנחלות
- מאחז
- חוזה
- נקודת התנחלות
- עבודות שהופסקו
- מאחז שפונה

פרק שלישי: גושי התנחלויות החוצים את הגדה המערבית

לתמיכה ב-2012 בדו"ח של "הוועדה לבחינת מצב הבנייה ביהודה ושומרון", בראשות שופט בית המשפט העליון בדימוס אדמונד לוי, שקבע כי הגדה המערבית היא "שטח שנועד לשמש בית לאומי לעם היהודי" ושבניית המאחזים נעשתה ב"דיעתו, עידודו והסכמתו של הדרג המדיני הבכיר ביותר ועל כן יש לראות בהתנהלות זו הסכמה מכללא" ולפעול על מנת להכשירם. הממשלה אמנם נמנעה מלאמץ את הדו"ח באופן רשמי, אך היא פועלת בהתאם למסקנותיו.⁷⁸

ההבחנה בין קרקעות פרטיות וציבוריות בכל הנוגע להקמת התנחלויות מנוגדת לכללי המשפט הבינלאומי, האוסר באופן גורף על הקמת יישובים בשטח כבוש עבור אוכלוסיית המדינה הכובשת וקובע שאדמות ציבוריות נועדו לשרת את האוכלוסייה המוגנת ולא את אזרחי המדינה הכובשת. זאת בוודאי כאשר הליך ההכרזה על "אדמות המדינה" נעשה באמצעות מניפולציות משפטיות ובניגוד לכללים בסיסיים של הליך הוגן.⁷⁹ למרות זאת קיבל בג"ץ את עמדת המדינה וקבע בדצמבר 2014 כי לא יתערב בשיקול דעתן של רשויות אכיפת החוק בנוגע לבנייה במאחזים שלא נבנו על קרקע פלסטינית פרטית.⁸⁰

בעקבות שינוי המדיניות, נוצר בשנים האחרונות גל נוסף, שלישי במספר, של מאחזים חדשים. לפי ספירת כרם נבות ובצלם בעשור האחרון הוקמו ברחבי הגדה כמחמישים מאחזים חדשים - כארבעים מתוכם הם חוות חקלאיות, המתבססות על רעיית עדרי צאן ובקר. חוות אלו הוקמו לרוב על אדמות שנרשמו כ"אדמות מדינה" לפני 1967 או שהוכרזו ככאלה על ידי ישראל החל מראשית שנות ה-80. רוב החוות חולשות על שטחים שהיקפם נע בין מאות לאלפי דונמים וברוב המקרים מצויים בתוכם או בצמוד להם שטחים חקלאיים רבים המעובדים על ידי פלסטינים. חלק מהחוות ומהדרכים המובילות אליהן נמצאות

ישראל יצרה בשטח הגדה המערבית גושי התנחלויות, המבטרים את המרחב הפלסטיני ושולטים על נתחים גדולים המשמשים באופן בלעדי את אוכלוסיית המתנחלים. נוסף על כך, סללה המדינה כבישי אורך ורוחב בגדה, אשר נועדו לשרת את המתנחלים ולחבר את גושי ההתנחלויות זה לזה וליישובים בתוך שטחה הריבוני של ישראל.⁷⁴

יצירת הגושים נסמכת גם על הקמת עשרות התנחלויות המכונות "מאחזים" - אשר לגביהם הודתה המדינה, בעיקר בדיונים שנערכו בערכאות משפטיות, כי נבנו שלא כחוק.⁷⁵ אלא שכפי שהובהר בפרק הקודם, רובם הוקמו בתמיכה פעילה של הרשויות הישראליות: באמצעות הטבות כספיות שניתנו בדרכים ישירות או עקיפות לתושביהם, באמצעות אור ירוק כמעט גורף לגזל אלים ושיטתי של אדמות חקלאיות במקביל להטלת איסור על בנייה ופיתוח פלסטיניים באזורים אלה, ובאמצעות הגבלת גישתם של חקלאים ורועים פלסטינים לאדמות המצויות סמוך למאחזים.⁷⁶ תמיכה זו איפשרה את הקמתם, בגל הראשון, של כחמישים מאחזים, רובם בשנים 1997 ו-1998, בשנים שלאחר החתימה על הסכמי אוסלו. בגל השני - בשנים 2001-2003, תקופת השיא של האינתיפאדה השנייה - הוקמו כחמישים מאחזים נוספים.

בעבר הצהירה המדינה כי בכוונתה לאכוף את החוק על המאחזים בעתיד כלשהו. ואולם בעשור האחרון החלה ישראל בהליך מואץ של הכשרת חלק ניכר מהם. תפנית זו במדיניות הוצגה בפני בג"ץ במארכס 2011, כשהמדינה יצרה הבחנה בין מאחזים שהוקמו על "אדמות מדינה", שאותם בכוונתה להכשיר, ובין מאחזים שהוקמו על קרקעות פלסטיניות פרטיות. לגבי האחרונים הצהירה המדינה כי בכוונתה לפנותם, אולם ברוב המקרים היא לא עשתה כן עד היום.⁷⁷ מדיניות זו זכתה

74. Israeli Center for Public Affairs and Breaking the Silence, **Highway to Annexation - Israeli Road and Transportation Infrastructure Development in the West Bank**, Dec 2020.

75. לפי דו"ח ששון, לעיל הערה 13, עמ' 21-19, כדי שהתנחלות תזכה למעמד רשמי נדרשים ארבעה תנאים: החלטת ממשלה, קיום זכויות בקרקע (הכרזה כאדמות מדינה או רכישה כחוק), הגדרת תחום שיפוט ותוכנית בניין עיר מפורטת המאפשרת הוצאת היתרי בנייה.

76. בעשור האחרון הוצאו יותר מ-8,300 צווי הפסקת עבודות והריסה נגד מבנים פלסטיניים בשטח C. בתקופה זו הוצאו 11 צווי פינוי נגד פלישות של מתנחלים לכ-250 דונם של אדמות פלסטיניות. מספר הפלישות של מתנחלים בתקופה זו עמד על כ-530 והשטח שנתפס בהן הגיע לכדי 5,320 דונם. המידע על מעמד הבעלות של הקרקעות ועל מספר צווי הפינוי שהוצאו כנגד מתנחלים מבוסס על שכבת מערכת מידע גאוגרפית שהמנהל האזרחי העביר לכרם נבות.

77. תצהיר תשובה משלים מטעם פרקליטות המדינה בבג"ץ 7891/07, **תנועת "שלום עכשיו" ש.ע.ל. מפעלים חינוכיים ואח' נ' שר הביטחון ואח'.**

78. דו"ח על מעמד הבנייה באזור יהודה ושומרון, יוני 2012, עמ' 12-13 ו-83-85. ר' גם יש דין, **חסר תקדים - ניתוח משפטי של דו"ח הוועדה לבחינת הבנייה ביהודה ושומרון ("ועדת לוי")**, ינואר 2014.

79. ר' בצלם, **באצטלה של חוקיות: הכרזה על אדמות מדינה בגדה המערבית**, מארכס 2012.

80. בג"ץ 7891/07, **תנועת "שלום עכשיו" ש.ע.ל. מפעלים חינוכיים ואח' נ' שר הביטחון ואח'.** ר' גם ברק רביד וחיים לוינסון, **"נתניהו קבע: המדינה תהרוס מאחזים שהוקמו על קרקע פלסטינית פרטית"**, הארץ, 1.3.11.

בתוך שטחים המוכרזים כשטחי אש, בעיקר לאורך כביש אלון. רבים מתושבי חוות אלה מונעים באלימות מרועים ומחקלאים פלסטינים לרעות, לעבד את אדמותיהם או לנוע בסביבתם.

הרציונל להקמתן של חוות אלה, הכרוכה בהשקעת משאבים מינימלית, עולה בבירור מדבריו של שר ההתיישבות, צחי הנגבי, שתיאר כך את תהליך הקמתן: "איך היהודים הצליחו מאז 1967 ועד היום לחזק את האחיזה בשטח? לא בנאומים ולא בבתי הדין הבינלאומיים. פשוט עלינו על הגבעות, שמנו גנרטור וסללנו דרך. אנחנו שוללים הקמת מדינה פלסטינית אבל לא רוצים לשלוט על שטחי A, מנגד על שטחי C אנחנו שואפים להחיל ריבונות ישראלית. מטרת החוות החקלאיות לשמר לנו את האופציה הזו". הוא הוסיף כי חוות אלה "נועדו לעזור לנו לשמור את האצבע על הדופק בכל המרחב. אותו רועה יהודי לא יכול לסכל בנייה פלסטינית, אבל יכול לדווח עליה. העדר שלו מסתובב בשטחים עצומים והוא שם לב לנעשה בתחום שלו. הוא למעשה רחפן אנושי".

אבי נעים, שעד לאחרונה כיהן כמנכ"ל המשרד להתיישבות, הבהיר גם הוא שהמטרה היא "למנוע רצף טריטוריאלי פלסטיני כדי למנוע הקמת מדינה פלסטינית". לדבריו, "לקחו את שטחי C וחילקו לאזורים והקימו חוות שבמינימום כוח אדם מונעות פלישה פלסטינית. ככה קמו בעצם כמה עשרות חוות בכל יהודה ושומרון בארבע השנים האחרונות. אתה לוקח אנשים שרואים במטרה הזו משימה חלוצית ונותן להם להיות ראש החץ לשמירה על עתודות הקרקע ביהודה ושומרון".⁸¹

פרק זה מתמקד בשני גושי התנחלויות החוצים את הגדה לרוחבה. הראשון הוא גוש ההתנחלויות מדרום לעיר בית לחם, מההתנחלות החרדית העירונית ביתר עילית במערב, דרך התנחלויות המועצה האזורית גוש עציון מדרום-מערב לבית לחם, ההתנחלות אפרת, ועד להתנחלויות נוקדים, תקוע, מעלה עמוס ואספר השוכנות ממזרח, בספר מדבר יהודה, והמאחזים שהוקמו סביבם. הגוש השני, במרכז הגדה, כולל את ההתנחלות העירונית אריאל במערב, נמשך מזרחה למאחז נופי נחמיה ולהתנחלות רחלים, משם דרומה להתנחלויות עלי, מעלה לבונה ושילה, ומשם שוב מזרחה להתנחלויות ולמאחזים הנמצאים ממזרח לשילה, עד לרכסים המשקיפים אל בקעת הירדן. המאחזים הראשונים בשני גושים אלה הוקמו עוד בשנות התשעים, במקביל ליישום הסכמי אוסלו.

הפרק כולל סקירה מפורטת של הבירוקרטיה המשפטית והתכנונית הכרוכה בבנייתם של ההתנחלויות ושל המאחזים - כולל הכרזה על אדמות כ"אדמות מדינה", הכרזה על שטחי שיפוט של התנחלויות, הכנת תוכניות מתאר, הכשרה בדיעבד של מאחזים ואפילו, בכמה מקרים בודדים, הוצאת צווי כינוי למתנחלים. הפרק מתאר גם את המקרים שבהם נמנעה המדינה מכל אלה ודווקא אפשרה השתלטות על קרקעות של פלסטינים ובנייה עליהם מבלי לטרוח ולמצוא תירוץ משפטי שיצדיק זאת. סקירה זו נעשית לא כי למידע זה יש השלכה כלשהי על אי חוקיותן של כל ההתנחלויות ושל גזל הקרקעות, אלא כי הוא מאפשר הבנה של המאמץ הבירוקרטי האדיר שעושות רשויות המדינה כדי לקדם את המפעל ההתנחלותי, תוך ניסיון לייצר (כשהדבר אפשרי) מראית עין של חוקיות לפעולותיהן.

בגושי התנחלויות אלה גרים כיום כ-121 אלף מתנחלים. לכאורה, אלה אינם מהווים מסה דמוגרפית משמעותית בהשוואה למספר תושביה הפלסטינים של הגדה המערבית המגיע לכ-2.7 מיליון, או אף ביחס למספר התושבים הפלסטינים במחוזות שבהם שוכנים שני הגושים. גם שטחן הבנוי של ההתנחלויות הללו - מעט פחות מעשרים אלף דונם - הוא שולי ביחס לשטח הגדה המערבית כולה (ששטחה הוא כ-5.6 מיליון דונם).

ואולם השפעת הגושים חורגת בהרבה מהנתונים שלעיל, שאינם משקפים את היקף ההשפעה המרחבית של ההתנחלויות ובעיקר לא את היקף השפעתן על התושבים הפלסטינים, על פרנסתם ועל עתידם: גוש ההתנחלויות שמדרום לבית לחם קוטע את המרחב הפלסטיני בין בית לחם לחברון ומנתק את בית לחם מהעורף הכפרי שלה, ואילו גוש ההתנחלויות הנמצא במרכז הגדה שולט על אחד מהמרחבים החקלאיים הפוריים בלב הגדה המערבית. שני גושים אלה גם חולשים על כבישי האורך והרוחב המרכזיים באזור ובכך מבתרים את הגדה המערבית לתאי שטח נפרדים זה מזה.

א. גוש ההתנחלויות שמדרום לבית לחם

בעשורים האחרונים מנסה המועצה האזורית גוש עציון למתג את עצמה תחת השם "בית ישראלי", בניסיון ליצור את הרושם כאילו יישוביה הם חידוש של יישובים יהודיים שנהרסו במלחמת 1948 וכאילו היא נמצאת בתוך שטחה הריבוני של ישראל. ואולם גוש ההתנחלויות שמדרום לבית לחם - הכולל את המועצה

81. עודד שלום ואלישע בן קימון, "מחיר האג", ידיעות אחרונות - המוסף לשבת, 12.2.21.

האזורית גוש עציון ואת ההתנחלויות אפרת וביתר עילית - משתרע מהקו הירוק במערב ועד ספר מדבר יהודה במזרח, ומהגבול המוניציפלי של ירושלים בצפון ועד ההתנחלות כרמי צור, שהוקמה בין הכפר בית אומר לעיירה חלחול, בדרום.

התנחלויות והמאחזים בגוש זה קוטעים את המרחב הפלסטיני בכך שהם יוצרים חייץ בין אזור בית לחם ובין ירושלים בצפון ואזור חברון בדרום. נוסף על כך, הם מבתרים את אזור בית לחם עצמו, הופכים את הכפרים לאיים המנותקים זה מזה, מונעים את התפתחותה העתידית של העיר וחולשים על כביש 60 - ציר התנועה המרכזי החוצה את הגדה מדרום לצפון ומחבר בין ירושלים, בית לחם ודרום הגדה.

בין השנים 1943 ל-1948 הוקמו באזור הנמצא במרחק של כעשרה קילומטרים דרומית-מערבית לעיר בית לחם ארבעה יישובים יהודיים, שמנו ערב מלחמת 1948 כמה מאות תושבים.⁸² יישובים אלה הוקמו על קרקעות שיהודים רכשו מתושבי כפרים פלסטיניים באזור החל מהמחצית השנייה של שנות העשרים של המאה הקודמת. על פי נתוני המנהל האזרחי, השטח שנקנה באזור זה משתרע על כ-10,500 דונם.⁸³ יישובים אלה נכבשו ונהרסו על ידי הצבא הירדני במאי 1948.

בספטמבר 1967, כשלושה חודשים לאחר שישראל כבשה את הגדה המערבית, הוקמה ההתנחלות כפר עציון - ההתנחלות הישראלית הראשונה בגדה המערבית. 13 שנים מאוחר יותר, ב-1980, חתם המפקד הצבאי של הגדה המערבית על מפת המועצה האזורית גוש עציון, שקבעה את שטחה הרשמי על קרוב ל-300 אלף דונם. בהסכמי אוסלו הוגדרו כ-120 אלף דונם מאזור זה כשטחי A ו-B כך ששטח המועצה האזורית שנותר תחת שליטה ישראלית גדול פי 17 מהיקפן של הקרקעות שנרכשו בו על ידי יהודים לפני 1948.

במהלך השנים השקיעה ישראל מאמצים ניכרים בהרחבת גוש ההתנחלויות באזור בית לחם לכיוון מזרח, עד לספר מדבר יהודה. מהלך זה הואץ עם הכרזתו של האתר הארכיאולוגי הרודיון כגן לאומי ב-1985. האתר משמש עוגן תיירותי מרכזי באזור ואף זכה לעידוד נוסף עם חשיפת קברו של הורדוס ב-2007.⁸⁴ כחלק ממגמת ההתרחבות, נעשו החל משנות השמונים ניסיונות להקים התנחלות נוספת מדרום-מזרח להתנחלות קדר, ההתנחלות הצפונית ביותר בגוש התנחלויות זה, על שטח של כ-420 דונם, שנטען שנרכש מפלסטינים באופן פרטי. ההתנחלות אמורה לכלול כ-4,400 יחידות דיור עבור הציבור החרדי, אך התוכניות לבנייתה טרם הוגשו לוועדות התכנון.⁸⁵

בשנים האחרונות מתרחבות התנחלויות בגוש זה גם צפונה, עד סמוך לגבול המוניציפלי של ירושלים: באוקטובר 2020 אישרה מועצת התכנון העליונה במנהל האזרחי לקדם תוכנית שתאפשר הקמת 560 יחידות דיור חדשות בהתנחלות הר גילה, מדרום לכביש עוקף אל-ולג'ה, שייטוספו לכ-400 יחידות הדיור הקיימות בהתנחלות כיום.⁸⁶ כשנה קודם לכן, הוקם באזור זה המאחז נווה אורי מזרחית לכפר בתיר.⁸⁷

מנגנוני ההשתלטות על קרקעות באזור זה הם אותם מנגנונים ששימשו את ישראל לצורך הקמת התנחלויות ומאחזים בכל שאר חלקי הגדה:⁸⁸ צווי תפיסה "לצורכי בטחון", הפקעות לצורכי ציבור, ומאז שנות השמונים בעיקר הכרזות על "אדמות מדינה".⁸⁹ באזור בית לחם נמשכו ההכרזות עד 2014, שבמהלכה הוכרזו כ-5,000 דונם "אדמות מדינה".⁹⁰ כמו בשאר חלקי הגדה המערבית, במקביל לערוץ ההשתלטות הרשמי משגשג גם ערוץ של השתלטויות לא רשמיות על קרקעות. אלה נעשות בהסכמתן של הרשויות הישראליות ובאמצעות תמיכה כספית, לוגיסטית וביטחונית - רשמית ולא רשמית - הניתנת למתנחלים.⁹¹

82. כפר עציון הוקם ב-1943, משוואת יצחק ב-1945, עין צורים ב-1946 ורבידים ב-1947.

83. עקיבא אלדר, "גוש עציון גדול כיום פי 7 משטחו ההיסטורי" הארץ, 31.7.09. בתחשיב זה כלול גם שטח מחנה הפליטים דהיישה, שהוקם ברובו על כ-300 דונם שקנו יהודים לפני 1948 ונרשמו כאדמות נפקדים בתקופה הירדנית. המחנה נמצא היום בתוך שטח A.

84. אתרי עתיקות במאבק הפוליטי על מרחב בית לחם/גוש עציון, עמק שווה, 2015, עמ' 4-11.

85. חוות דעת של האדריכל גדעון חרלפ לקרן ירושלים המאוחדת בנושא גבעת אדומים - מצפה יהודה מ"ג מרחשוון התשע"א ומכתבו של ראש מועצת גוש עציון לשעבר, דויד פרל, בנושא היישוב מצפה יהודה (קדר מזרח) מ-28.4.14. ר' גם דרור מרמור, "כך משווקים קרקעות ליד ירושלים ליישוב שמעולם לא קם", גלובס, 21.8.16.

86. תוכנית יוש 401/4/1 הר גילה מערב - הרכבה, נדונה במועצת התכנון העליונה ב-14.10.20. ר' הגר שיזף, "לראשונה זה שמונה חודשים, אושרה בניית 2,804 דירות בהתנחלויות", הארץ, 15.10.20.

87. ר' יובל אברהם, "המתנחל שרועה באדמות בתיר: 'הייתי רוצה שכל הכפר יעוף'", שיחה מקומית, 28.7.20. לניסיון ראשון להקמת המאחז ר' אייטם שלום עכשיו, "מתנחלים הקימו מאחז חדש על אדמות בתיר", 24.12.18. ר' גם עמירה הס, "מלחמת ההתשה עברה לטראסות של בית ג'אלא", הארץ, 13.9.19.

88. ר' בצלם, גזל הקרקעות, עמ' 41-54 וכל האמצעים כשרים, עמ' 29-17, לעיל הערה 2.

89. ר' בצלם, באצטלה של חוקיות, לעיל הערה 79; כרם נבות, תפסת מרובה לא תפסת - תפיסת אדמות לצורכי ביטחון בגדה המערבית, דצמבר 2018.

90. חיים לוינסון, "מרחיבים את גוש עציון: יעלון אישר את הכרזת אדמות המדינה הגדולה זה שנים", הארץ, 13.4.14; חיים לוינסון, "כ-4,000 דונם מעבר לקו הירוק הוכרזו כשטח מדינה בתגובה על רצח הנערים", הארץ, 31.8.14.

91. להרחבה ר' לעיל פרק 2.

סלילת כבישים העוקפים את מרכזי היישובים הפלסטיניים ומחברים את ההתנחלויות בין לבין עצמן, כמו גם עם ירושלים ועם האזורים שממערב לקו הירוק, משחקת תפקיד קריטי באזור זה. הכביש הראשון שסללה ישראל בגדה המערבית, כביש 367, חיבר את ההתנחלויות החדשות כפר עציון, ראש צורים (1969) ואלון שבות (1970) עם עמק האלה ממערב ומשם עם אזור בית שמש והמרכז. כביש זה משמש עד היום ציר תנועה מרכזי המשרת אלפי מתנחלים.

כביש מרכזי נוסף הוא כביש מס' 398, עוקף בית סאחור (המכונה גם "כביש ליברמן" על שם ח"כ אביגדור ליברמן שגר בהתנחלות נוקדים), שנפתח לתנועה ב-2008. כביש זה מחבר את שכונת הר חומה בדרום-מזרח ירושלים - שהוקמה על שטח הגדה המערבית שישראל סיפחה לשטחה - עם הגן הלאומי הרודיון וההתנחלויות תקוע ונוקדים.

המועצה האזורית גוש עציון שואפת לסלול כביש רוחב חדש, שיחבר את ההתנחלויות הנמצאות בשטחה אל ים המלח. על פי תוכנית זו, הכביש יתחבר אל כביש 80, שנועד להיות המשכו הדרומי של כביש אלון. אם התוכנית תמומש, היא תיצור חיבור מהיר של אזור השפלה לצפון ים המלח דרך ההתנחלויות של המועצה. כהצהרת כוונות עתידית נכלל כביש 80 בתוכנית האב לכבישי הגדה המערבית, ובה נקבע שהוא יקודם עד 2045.⁹²

במהלך 2020 החלה ישראל להרחיב מקטע שאורכו 19.5 קילומטרים בכביש ירושלים-חברון (כביש 60), ממחלף הרוזמרין (בשכונת גילה שבתוך השטח שסופח לירושלים) ועד קריית ארבע, במטרה להתמודד עם עומסי התנועה בכביש זה ולעודד גידול באוכלוסיית ההתנחלויות סביב הערים בית לחם וחברון. כחלק מהפרויקט יוכפל כביש המנהרות בהשקעה של כמיליארד ש"ח. הכביש עתיד להיפתח לתנועה ב-2022.⁹³ דרומה יותר על כביש 60 החלה בנובמבר 2020 סלילתו של כביש עוקף אל-ערוב (כביש "לב יהודה"), שבאפריל 2019 הופקעו עבורו 401 דונם מאדמות הכפר בית אומר והעיירה

חלחול. הכביש החדש אמור להסיט את תוואי כביש 60 מדרום לצומת בית פג'אר ("צומת הגוש") עד קריית ארבע ולשדרגו לכביש בן ארבעה נתיבים. עלות הקמת הכביש נאמדת בכ-320 מיליון ש"ח והוא עתיד להיפתח לתנועה ב-2023.⁹⁴

בסוף שנות ה-90 החלה בנייתו של אזור תעשייה חדש בין ההתנחלויות אפרת ומגדל עוז על שטח של כ-460 דונם. אדמות אלה היו שייכות לכפר בית אומר, עד שהוכרזו כ"אדמות מדינה" ב-1987 והועברו לשטח השיפוט של ההתנחלות מגדל עוז. באזור תעשייה זה חל גידול משמעותי במהלך העשור האחרון וכיום פועלים בו עשרות עסקים ומפעלים.

על פי אתר המועצה האזורית גוש עציון, במועצה יש 22 התנחלויות. לצדן ישנם 19 מאחזים, שהוקמו בסיוע המועצה האזורית וגופים ציבוריים נוספים.⁹⁵ חלקם, בעיקר אלה שהוקמו בשנים האחרונות, מבוססים על שילוב של רעיית צאן, חקלאות ותיירות.⁹⁶

סמוך למחנה הפליטים אל-ערוב רכשו מתנחלים, באמצעות חברות קש, מתחם בן כארבעים דונם, המכונה 'בית ברכה'. מתחם זה נועד ליצור נקודת יישוב יהודית על כביש 60, בין ההתנחלויות שנמצאות באזור גוש עציון ההיסטורי להתנחלות הדרומית ביותר במועצה האזורית, כרמי צור. ב-2015 הורה שר הבטחון דאז, משה יעלון, לצרף את המתחם לתחום השיפוט של המועצה האזורית גוש עציון.⁹⁷

בסוף שנת 2020 גרו בהתנחלויות המשתייכות למועצה האזורית גוש עציון 24,399 תושבים.⁹⁸ בתוך המעטפת המוניציפאלית והגיאוגרפית של המועצה האזורית גוש עציון קיימות שתי התנחלויות נוספות, הפועלות כישויות מוניציפאליות עצמאיות: ההתנחלות החרדית ביתר עילית שבסוף 2020 גרו בה 61,298 תושבים, וההתנחלות אפרת, המוגדרת כמועצה מקומית, שבה גרו בסוף אותה שנה 11,421 אלף תושבים.⁹⁹ בסך הכול, במעטפת המוניציפאלית של המועצה האזורית גוש עציון גרים

92. תוכנית מתאר מפורטת של משרד התשתיות הלאומיות מס' 912/3. ר' גם Highway to Annexation, לעיל הערה 74, עמ' 35; אמיר אטינגר, "בשורה לתושבים: כביש 80 וכבישים חדשים ביהודה ושומרון", סרוגים, 8.11.20.

93. ר' "כביש המנהרות (60)" באתר חברת מוריה.

94. צו הפקעה לצורך סלילת כביש עוקף חדש להתנחלים מדרום לבית לחם, שלום עכשיו, 21.4.19. ר' גם אפרת פורשר, "החלו העבודות לקראת סלילת כביש עוקף אל-ערוב", ישראל היום, 3.11.19.

95. רשימת יישובי המועצה האזורית באתר המועצה. המאחזים הם: בת עין מערב, בת עין מזרח, דרך האבות, גבעת החי"ש, נווה דניאל צפון, משואות יצחק הישנה, מעלה רחבעם, פני קדם, שדה בועז, תקוע ב', תקוע ג', תקוע ד' וצור שלם. החוות הן: נווה אורי, העיטם, קשואלה, תקוע ה', פני קדם וקדר.

96. ר' להלן על חוות העיטם. ר' אתר המועצה האזורית גוש עציון על חוות קשואלה, וחוות פני קדם. ר' גם יתם ברגר, "עובד המנהל האזרחי הכריז על שטח כאדמת מדינה - והקים עליו מאחז לא חוקי", הארץ, 29.6.18.

97. "יעלון החליט לצרף את המתחם הכנסייתי ליד כביש 60 לגוש עציון", הארץ, 1.10.15.

98. אוכלוסייה ביישובים, לפי מעמד מוניציפלי וקבוצות אוכלוסייה, סוף 2019 הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

99. אוכלוסייה ביישובים שבהם 2,000 תושבים ויותר - אומדנים ארעיים לסוף דצמבר 2020, הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

כיום 97,118 מתנחלים, שהם 22% מכלל אוכלוסיית המתנחלים בגדה (לא כולל מזרח ירושלים).¹⁰⁰

רובה המכריע של אוכלוסייה זו גרה בהתנחלויות הממוקמות ממערב דרום-מערב לבית לחם: אזור עשיר בחקלאות הר מסורתית, שבו נמצאים הכפרים הפלסטיניים אל-ולג'ה, בתיר, חוסאן, ואדי פוכין ונחאלין - ועוד כמה קהילות קטנות יותר, המונות עשרות תושבים כל אחת. גוש משמעותי נוסף של מתנחלים נמצא מדרום-מזרח לבית לחם בהתנחלויות תקוע, נוקדים, מעלה עמוס, אספר והמאחזים שהוקמו סביבן. ההתנחלויות הצפונית ביותר היא קדר, הנמצאת מדרום למעלה אדומים, בפאתי העיר הפלסטינית אל-עזרייה.¹⁰¹

ביתר עילית

ההתנחלויות החרדית ביתר עילית נמצאת בצפון-מערב גוש ההתנחלויות, סמוך לקו הירוק וצמוד לכביש 375 המחבר את היישובים מבוא ביתר וצור הדסה - שבתוך הקו הירוק - עם כביש 60. ראשיתה בהחלטת ממשלה מאוגוסט 1980 להקים התנחלויות עירונית על אדמות הכפרים חוסאן, ואדי פוכין ונחאלין שהוכרזו כ"אדמות מדינה". עבודות הפיתוח והבנייה במקום החלו ב-1988, האכלוס החל בקיץ 1990 וב-2001 הוכרזה ביתר עילית כעיר.¹⁰²

שטחה המוניציפלי של ביתר עילית עומד על 5,117 דונם. כיום היא ההתנחלויות בעלת האוכלוסייה השנייה בגודלה בגדה המערבית, אחרי ההתנחלויות החרדית מודיעין עילית. שתי אלה הן בעלות שיעור גידול האוכלוסין הגבוה ביותר מבין ההתנחלויות. בעשור החולף גדלה אוכלוסיית ביתר עילית פי

1.6 ובסוף 2020 גרו בה 61,298 תושבים.¹⁰³ על פי תוכנית האב של ההתנחלויות, ישנה כוונה להגיע ל-80,000 תושבים בעשרים השנים הקרובות.¹⁰⁴ ההתנחלויות ממוקמת באשכול 1, האשכול הנמוך ביותר במדד החברתי-כלכלי, והשכר הממוצע החודשי לתושב (שכיר או עצמאי) נע בין 60% ל-65% מהשכר החודשי הממוצע לשכיר או עצמאי בתוך ישראל.¹⁰⁵

ביתר עילית מתפרסת על שלוש גבעות: גבעה A הדרומית-מזרחית, שבה נבנו השכונות הוותיקות; גבעה B הצפונית-מערבית, שבה נמשכת הבנייה מאז שלהי שנות התשעים ועד היום; וגבעה C המערבית, שאכלוסה החל ב-2019. תוכנית המתאר הראשונה לביתר עילית אושרה בינואר 1988 ואפשרה בנייה של 7,600 דירות בשלוש הגבעות. תוכניות נוספות שאושרו מאוחר יותר הרחיבו את הקיבולת התכנונית העתידית, המגיעה כיום ל-10,400 דירות. תוכנית להרחבת ההתנחלויות ב-3,000 דירות נוספות הופקדה להתנגדויות בנובמבר 2020.¹⁰⁶

משרד התחבורה מתכנן להרחיב את כביש 375 לכביש בן ארבעה מסלולים, החל משנת 2022. ההרחבה תחייב, בין השאר, הפקעת אדמות לאורך תוואי הכביש הקיים. בדיון שנערך בנוגע לתוכנית, הבהיר אחד המעורבים בתכנון כי ללא ההרחבה לא ניתן יהיה לממש בניית 12,000 יחידות דיור משני עברי הקו הירוק - לרבות אלפי יחידות דיור בביתר עילית.¹⁰⁷

בימים אלה מקדמת העירייה תכנון לאזור תעשייה ששטחו הכולל הוא 633 דונם, ובהם כ-400 דונם של קרקעות שהוכרזו בעבר כ"אדמות מדינה" וצורפו לשטח השיפוט של ההתנחלויות ב-2006.¹⁰⁸ באזור התעשייה אמורים לקום

100. אוכלוסייה, לפי מחוז ונפה, קבוצות אוכלוסייה, מין וגיל, סוף 2019 הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.
101. ב-2009 הוקמה במשרד הפנים "ועדת חקירה לגבולות עיריית מעלה אדומים והמועצה האזורית גוש עציון". הוועדה בחנה את האפשרות להעביר את ההתנחלויות קדר לשטחה המוניציפלי של ההתנחלויות מעלה אדומים, בשל הקרבה הפיזית בין שתי ההתנחלויות ומכיוון שההתנחלויות קדר מנותקת גיאוגרפית משאר שטחי המועצה האזורית גוש עציון. הוועדה המליצה על איחוד בין שתי ההתנחלויות, אך הדבר לא נעשה בסופו של דבר.
102. ר' [הקמת העיר](#) באתר עיריית ביתר עילית. ר' גם החלטת ממשלה מס' 875, הת/מ-22.8.82 בנושא בית"ר, יישוב עירוני בגוש עציון והחלטת ממשלה קב/156 מ-11.4.90 בנושא היישוב בית"ר.
103. אוכלוסייה ביישובים שבהם 2,000 תושבים - אומדנים ארעיים לסוף דצמבר 2020 ונתוני אוכלוסייה ביישובים שמנו מעל 2,000 תושבים, הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.
104. "בדרך לעצמאות כלכלית: ביתר עילית מקימה אזור תעשייה", [כיכר השבת](#), 4.11.14.
105. השכר הממוצע החודשי לשכיר בביתר עילית עמד על 6,470 ש"ח ולעצמאי על 7,240 ש"ח, בהשוואה לשכר הממוצע החודשי לשכיר בישראל העומד על 10,774 ש"ח ולעצמאי על 11,135 ש"ח. ר' אתר הביטוח הלאומי, [נתונים סטטיסטיים עבור ביתר עילית](#).
106. תוכנית 426 ביתר עילית, ייעוד שטח להקמת יישוב עירוני בביתר, אושרה למתן תוקף בוועדת המשנה להתיישבות במועצת התכנון העליונה ב-27.1.88. ר' גם תוכניות בניין עיר 426/1 עד 426/8 באתר מידע הנדסי - ביתר עילית. הגר שיזף, "דיווח: 5,400 יחידות דיור בהתנחלויות יקודמו החודש במועצת התכנון העליונה", [הארץ](#), 4.10.20.
107. תוכנית תחבורתית מקיפה ליהודה ושומרון, משרד התחבורה ובטיחות בדרכים, פברואר 2018. ר' גם דבריו של המתכנן שמעון פרהנג מחברת לנדיז בדיון ועדת המשנה לדרכים במועצת התכנון העליונה במנהל האזרחי בבקשה להיתר יוש/הת/7005040794, בנייה בקטע חוסאן אל חאדר של כביש מס' 375 בתחום תב"ע 950, 27.11.19.
108. עמוס הראל, "שר הביטחון פרץ ישקול מחדש את ההחלטה להרחיב את שטחן של ארבע התנחלויות בגדה", [הארץ](#), 21.5.06; אפרת וייס, "אלוף פיקוד מרכז אישר הרחבת שטחה של בית"ר עילית", [ynet](#), 21.5.06.

מפעלים ובתי מלאכה, וכן בית קברות ומתקני ספורט ונופש עבור תושבי ההתנחלות.¹⁰⁹

בשנות השמונים הוכרז השטח שנתפס, יחד עם שטחים נוספים שלא נכללו בצו התפיסה, כ"אדמות מדינה".¹¹⁴

להתנחלות ישנה השפעה מרחיקת לכת על חייהם ועל פרנסתם של תושביהם של שלושת הכפרים הסמוכים (ואדי פוכין, חוסאן ונחאלין), לאחר שאלפי דונמים הוכרזו "אדמות מדינה" והוקצו לשטח השיפוט של ההתנחלות. בתוך ההתנחלות וסביבה נותרו יותר מעשר מובלעות חקלאיות פלסטיניות שהמדינה לא יכלה להכריז עליהן "אדמת מדינה", והכניסה אליהן הפכה במהלך השנים למוגבלת או לבלתי אפשרית כלל. שתיים מהן נהרסו כליל בשל עודפי עפר שהושלכו בהן. מובלעת נוספת, שגודלה כעשרים דונם, משמשת מאז 2007 כפארק עירוני בלב גבעה B.¹¹⁰

נוסף על גזל הקרקעות, לפחות מאז 2006 מזרימה ההתנחלות שפכים גולמיים מכמה נקודות לתוך השטחים החקלאיים של הכפרים ואדי פוכין ונחאלין. שפכים אלה מזהמים את שדות הכפרים ואת המעינות וגורמים לנזקים ארוכי טווח לגידולים באזור ולמי התהום.¹¹¹ בעקבות הזנחת הטיפול במערכת השפכים של ההתנחלות, המשרד להגנת הסביבה הגיש ב-2019 כתב אישום נגד ראש עיריית ביתר עילית, מאיר רובינשטיין. משפטו עדיין מתנהל.¹¹² באותה שנה הגישו כמה מתושבי ואדי פוכין שנפגעו מהזרמת הביוב תביעת פיצויים נגד עיריית ביתר עילית, בשל נזקים שנגרמו לאדמותיהם ויבולייהם, וכן בקשה לצו מניעה להפסקת הזרמת השפכים. תביעות אלה עדיין מתנהלות.¹¹³

אפרת

ההתנחלות אפרת הוקמה ב-1980 כיישוב דתי-לאומי והוכרזה כמועצה מקומית ב-1983. היא ממוקמת בשלוחה הררית, צרה ומוארכת, על אדמות הכפר אל-ח'דר שנתפסו בצו צבאי ב-1979.

בסוף 2020 מנתה אוכלוסיית אפרת, 11,421 נפש, גידול של 53% מאז 2010.¹¹⁵ אם תמומשנה תוכניות הבניה להרחבת ההתנחלות באזור "גבעת העיטם", כקילומטר מצפון-מזרח לשטחה הנוכחי של ההתנחלות, עתידה אוכלוסייתה להכפיל ואף לשלש את עצמה.

שכונות גבעת הדגן, גבעת התמר וגבעת הזית

ביולי 1992 אושרו תוכניות הבניה לשלוש שכונות חדשות בחלקה הצפוני של אפרת, הגובל בכפרים אל-ח'דר ואירטאס: גבעת הדגן וגבעת התמר - המנותקות משאר השטח הבנוי של אפרת - וגבעת הזית.¹¹⁶ תוכניות אלה כללו בנייה של 1,052 יחידות דיור, רובן בבנייה צמודת קרקע בדומה לבנייה בשאר השכונות באפרת. שלושה חודשים לאחר מכן, בנובמבר 1992, הקפידה הממשלה את הבנייה בכל ההתנחלויות וכשנתיים לאחר מכן התלתה את ההיתר לביצוע עבודות עפר ופריצת דרכים בגבעת התמר.¹¹⁷

ב-1995 הקימו מתנחלים מאחז בגבעת הדגן, שאוכלס בתלמידי ישיבת שיח יצחק. מאחז נוסף הוקם בדצמבר 2001 בגבעת התמר, שבו הוקמה המכינה התורנית נטע שורק.¹¹⁸ שני מאחזים אלה הפכו לימים לשכונות של אפרת ובמהלך 2014 החלו בהן עבודות הבנייה.¹¹⁹ הבנייה בגבעת הדגן נותרה כפי שתוכנן תחילה, במתכונת של בתים צמודי קרקע (כשמספר הדירות גדל מ-374 ל-395), אך בגבעת התמר שונתה מתכונת הבנייה לבנייה רוויה בבניינים בני שלוש וארבע קומות לצד בתים צמודי קרקע, ומספר הדירות גדל מ-410 ל-527.¹²⁰ אכלוס

109. תוכנית יוש 426/9, נדונה ב-9.11.20 וב-23.11.20 בוועדת המשנה להתנגדויות של מועצת התכנון העליונה במנהל האזרחי, שהחליטה לאפשר למתנגדי התוכנית להשיב לתשובות הוועדה המקומית של ביתר עילית. "בדרך לעצמאות כלכלית: ביתר עילית מקימה אזור תעשייה" כיכר השבת, 4.11.14.

110. כרם נבות, **כחול לבן שחור**, דצמבר 2016, עמ' 30.

111. ר' בצלם, **שפכים ללא גבולות - הזנחת הטיפול בשפכי הגדה המערבית**, יוני 2009, עמ' 32-33; אריאל כהן, **ניטור נחלי יהודה ושומרון, הערכת מצב על בסיס ממצאי הדיגום בשנים 2014-2015**, המשרד להגנת הסביבה, רשות הטבע והגנים וקמ"ט איכות הסביבה במנהל האזרחי, 2016, עמ' 28.

112. ת"פ (י-ם) 61235-08-19, **מאיר רובינשטיין נ' מדינת ישראל**. ר' גם יוסי אלי, "הביוב זרם אל הוואדי: אישום תקדימי נגד ראש עיריית ביתר עילית", **חדשות 13**, 26.9.19.

113. ת"א 19-01-60316, **אברהים אלמנאצרה ואח' נ' עיריית ביתר עילית**, ת"א 19-12-18935, **אברהים אלמנאצרה ואח' נ' עיריית ביתר עילית**, ת"א 12-48172-20, **אברהים אלמנאצרה ואח' נ' עיריית ביתר עילית**.

114. החלטות ממשלה מס' 145 הת/25 מ-13.11.77 בדבר תכנון המרכז האזורי גוש עציון (אפרתה), מס' 470 הת/11 מ-7.2.79 בדבר תחילתן של העבודות באפרת, ומס' 56 מ-14.10.79 לפיו "בוטל" צו התפיסה הקודם שהוצא להקמת העיר אפרת. אפרת תוקם על אדמות מדינה, בהתאם לחוות דעתו של היועץ המשפטי לממשלה ובהתאם למפה השמורה במזכירות הממשלה.

115. אוכלוסייה ביישובים שבהם 2,000 תושבים ויותר - אומדנים ארעיים לסוף דצמבר 2020, הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

116. תוכנית 410/5 אפרתה, אושרה למתן תוקף בוועדת המשנה להתיישבות במועצת התכנון העליונה של המנהל האזרחי ב-1.7.92.

117. החלטות ממשלה מס' 360 מ-22.11.92 בדבר הפסקת הבנייה והחלטה מס' 457 בדבר עבודות התשתית באפרת ב' גבעת התמר מ-2.1.95.

118. שלום עכשיו, **מאחזים - קצת סדר בבלגן**, 18.6.10.

119. פרוטוקול ישיבת המועצה המקומית אפרת, 1.12.14.

120. תוכנית 410/5 - השלמות לגבעות הזית, הדגן והתמר, אושרה למתן תוקף בוועדת המשנה להתיישבות במועצת התכנון העליונה ב-28.1.98. ר' גם השיטה החדשה להקמת התנחלויות: נתניהו הקים 20 התנחלויות חדשות, שלום עכשיו, מארס 2015.

של שתי שכונות אלה החל ב-2016 ונמשך עד היום. כתוצאה מהבנייה בשתי הגבעות, גדל השטח הבנוי של ההתנחלות בכ-1,500 דונם נוספים.

כביש הכניסה הצפוני לאפרת, המוביל לשכונות גבעות הדגן והתמר, עובר בין בתי שכונת אום רקבה של הכפר אל-ח'דר. בשכונה ישנם כשלושים בתים, הנמצאים במרחק של כ-200 מטר מבתים מבתי גבעות הדגן והתמר. המנהל האזרחי הוציא צווי הריסה ל-25 בתים בשכונה, שבהם גרים כ-140 בני אדם, והוא מונע פריסת רשת מים עבורם. הליכי הערעור על צווי ההריסה נמשכים עד היום.¹²¹

תוכניות הבניה בשכונת גבעת הזית הורחבו אף הן ובסופו של דבר נבנו בה 939 יחידות דיור, בבניינים בני שמונה קומות.¹²² באפריל 2018 הופקדה להתנגדויות תוכנית להקמת שכונה נוספת ממזרח לגבעת הזית, שתיקרא "מורדות מזרח". בשכונה זו מתוכננות 974 דירות, כשלארשונה מתוכננת באפרת בניית בניינים בני שמונה עד 17 קומות.¹²³

גבעת העיטם

מסת הבנייה המתוכננת המשמעותית ביותר בהתנחלות נמצאת בגבעת העיטם, במרחק של כקילומטר מצפון-מזרח לאפרת וממזרח לתוואי המתוכנן של גדר ההפרדה - שבנייתה באזור זה החלה ב-2004 אך מעולם לא הסתיימה. גבעת העיטם מנותקת פיזית מאפרת וביניהן נמצא הכפר ח'רבת א-נחלה. שטחה הוא כ-1,600 דונם. 309 דונם מתוכם נרשמו על שם חברת-הבת של קק"ל, הימנותא. השאר הן אדמות השייכות לתושבי אזור בית לחם והכפר אירטאס, שהוכרזו

כ"אדמות מדינה" באוגוסט 2004 והוקצו להתנחלות אפרת.¹²⁴

בשנים 2007-2018 הוצאו באזור גבעת העיטם 46 צווי פינוי נגד פלסטינים, בטענה שפלשו לאדמות מדינה או לאדמות סקר.¹²⁵ כמחצית מאותם צוים מומשו.¹²⁶ שלושה מהצוים הוצאו ב-2012, בחלקות שפינוי היה מקל על חיבורה של אפרת לגבעת העיטם. בדיון שהתקיים בעררים שהגישו החקלאים, העיד פקח המנהל האזרחי הראל בר כי הובהר לו שהפרוזדור בין גבעת הזית לגבעת העיטם הוא "תא שטח חשוב". בסופו של דבר אפשר השופט רס"ן מאיר ויסיגר למנהל האזרחי לפנות חלקה אחת מתוך השלוש.¹²⁷

בסוף 2011 אישר שר הביטחון אהוד ברק להקים בגבעת העיטם "חוזה חקלאית", שאוישה על ידי כמה שומרים שהועסקו על ידי מועצת אפרת.¹²⁸ במהלך 2013 המאחז ננטש ובמשך כשנה שילמה המועצה המקומית לשומרים פלסטינים ששמרו על המקום, עד שגם סידור זה הגיע לקיצו. בשנים האחרונות מממנת המועצה סירים של אנשי ביטחון מטעמה באזור זה.¹²⁹ בראשית יולי 2014 פרצו מתנחלים דרך לגבעת העיטם מצפון לח'רבת א-נחלה, אך זו נחסמה. בספטמבר 2018 היא נפרצה שוב על ידי מתנחלים, שהקימו במקום את המאחז חוות העיטם בסיוע עמותת "רוג'ום - יזמות ציונית".¹³⁰ המועצה המקומית אפרת הקציבה בשנים 2019-2020 חמישה מיליון ש"ח לפריצת דרכים ולהקמת מבנים חקלאיים במאחז.¹³¹

ב-2013 ביקש משרד השיכון לבנות בגבעת העיטם כ-2,500 דירות, ואף הוציא מכרז לתכנון ראשוני של 840 דירות, שנגזז זמן קצר לאחר פרסומו.¹³² ב-2016 קיבלה המועצה המקומית

121. ר' אייטם בצלם, "שכונת אום רקבה באל-ח'דר - איום בהריסת 25 בתים ובית ספר", 3.4.14.
122. תוכניות 410/5/2 ו-410/5/3, אושרו למתן תוקף על ידי ועדת המשנה להתיישבות במועצת התכנון העליונה ב-7.1.98. תוכנית 410/5/4, אושרה למתן תוקף בוועדת המשנה להתיישבות במועצת התכנון העליונה ב-19.1.00.
123. תוכנית 410/5/7 - אפרת שכונת מורדות מזרח, הופקדה להתנגדויות על ידי ועדת המשנה להתיישבות במועצת התכנון העליונה ב-4.4.19.
124. שלום עכשיו, ההתנחלות החדשה בא-נחלה: איום משמעותי על פתרון שתי המדינות, יולי 2014. ר' גם בג"ץ 2676/09, צדקי מוחמד אבו קמל ואח' נ' הממונה על הרכוש הממשלתי הנטוש באזור יהודה ושומרון, שדחה את הבקשה לבטל את ההכרזה על שטח גבעת העיטם כ"רכוש ממשלתי" ובג"ץ 339/16 בעתירת ש.ע.ל. - שלום עכשיו לישראל מפעלים חינוכיים ואח' נ' ראש המנהל האזרחי ואח', שבה הודיעה המדינה כי "התגבשה כוונה להתקשר בהסכם הרשאה עם משרד השיכון, לשם הקמת שכונת מגורים בגבעת העיטם". ר' גם נדב שרגאי, "1,700 דונם הוכרזו כאדמות מדינה, לקראת הרחבת ההתנחלות אפרת", הארץ, 16.2.09.
125. המושג "אדמות סקר" מתייחס לאדמות שהממונה על הרכוש הממשלתי במנהל האזרחי סימן ככאלה שעליהן ניתן להכריז "אדמות מדינה", אף שהן עדיין לא הוכרזו ככאלו.
126. חקל וכרם נבון, מכת מדינה - צווי הפינוי של המנהל האזרחי מ'אדמות מדינה' בשנים 2005-2018, דצמבר 2019, עמ' 38.
127. עדותו של פקח המנהל האזרחי הראל בר בער 84/12, עבד אלרחמן אבראהים סלימאן אל-חאג' ואח' נ' הממונה על הרכוש הממשלתי הנטוש באזור יהודה ושומרון מ-14.9.14 ומכתביו של ניר כהן אלורו, מנהל אזור יהודה ביחידת הפיקוח של המנהל האזרחי, אל ראש היחידה בנושא פלישה ב"פרוזדור אדמות סקר אשר יוצר חיבור בין גבעת העיטם לגבעת הזית באפרת" מ-15.12.11.
128. חיים לוינסון, "באישור ברק: ישראל מרחיבה את גוש עציון", הארץ, 12.12.11.
129. פרוטוקול ישיבת המועצה המקומית אפרת מ-25.5.15, עמ' 27-31. בתוכנית העבודה והתקציב של מועצת אפרת לשנת 2017 הוקצו 222 אלף ש"ח ל"שמירת קרקעות" בגבעת העיטם, והתוכנית ל-2020 מציינת כי חוות העיטם היא באחריות רכז הביטחון השוטף הצבאי של המועצה.
130. ר' חוות העיטם באתר רוג'ום יזמות ציונית.
131. ראו תקציב שנת 2019 ותקציב שנת 2020 של המועצה המקומית אפרת.
132. ר' ההתנחלות החדשה בא-נחלה, לעיל הערה 124.

אפרת תקציב מק"ל בסך שלושה מיליון ש"ח לתחילת התכנון בגבעת העיטם, כשבין השאר נבחנה האפשרות להקים במקום בניינים בני 15 עד 25 קומות.¹³³

הפלסטיני באזור, חוסמת את אפשרויות הפיתוח של הכפרים הפלסטיניים בדרום-מזרח מחוז בית לחם ואת השימוש החקלאי בשטחים נרחבים ממזרח להם.

באוגוסט 2018 עדכן ראש מועצת אפרת, עודד רביבי, את חברי מליאת המועצה כי מתקיימים דיונים עם משרד השיכון והבינוי להעברת האחריות לתכנון בגבעת העיטם למועצת אפרת וכי מתוכננות להיבנות במקום כ-4,500 דירות.¹³⁴ לקראת סיום כהונתו, במאי 2020, אישר שר הביטחון דאז נפתלי בנט את הקצאת "אדמות המדינה" בגבעת העיטם לתכנון משרד השיכון וציין כי ניתן יהיה לבנות במקום כ-7,000 דירות.¹³⁵ שלום עכשיו עתר לבג"ץ נגד הקצאה זו.¹³⁶

כחלק מניסיונותיהם המתמשכים של מתנחלים להשתלט על שטחים נוספים באמצעות גידור, בנייה ועיבוד חקלאי, הוקמו מאז שנות התשעים סביב תקוע ונוקדים שבעה מאחזים. מתנחלים השתלטו גם על חלקה נוספת הסמוכה למאחז שדה בר, שלטענתם הם מעבדים מזה שנים ולכן הם בעלי החזקה במקום. בגין טענות אלה מונע הצבא את גישת הבעלים הפלסטינים אל החלקה עד לסיום הבירור המשפטי בעניין.¹³⁸

להערכת בצלם וכרם נבות, היקף השטח שאליו נמנעת כניסת פלסטינים סביב ההתנחלויות תקוע ונוקדים עומד על לפחות 10,000 דונם. שטח זה כולל כ-6,000 דונם שהוכרזו "אדמות מדינה" בין השנים 1980 ל-1984, שרובם שוייכו לשטחי השיפוט של התנחלויות אלה, וכ-4,000 דונם נוספים שהיו בשימוש של כפרי האזור - כשטחים חקלאיים וכשטחי מרעה - שנסגרו בפועל בפני פלסטינים. זאת, בין בשל קרבתם להתנחלויות ולמאחזים ובין בגין הימנעותם של פלסטינים מלהגיע אליהם בשל חששם מאלימות המתנחלים.

בית לחם והעיירות הסמוכות לה - בית סאחור ממזרח ובית ג'אלה ממערב - כבר חסומות ממזרח וממערב על ידי כבישים עוקפים שסללה ישראל. מצפון נושקת בית לחם לתחום השיפוט של ירושלים, הכולל שטחים מהגדה שסופחו לישראל. בנייה בגבעת העיטם תחסום את בית לחם גם מדרום. כך תוקף העיר מכל צדדיה, תמנע כל אפשרות לפיתוח פלסטיני באזור וינותק הרצף הפלסטיני בין העיר ובין הכפרים שנמצאים מדרום לה. נוסף על כך, בתוך השטח המוכרז כ"אדמות מדינה" בגבעת העיטם ישנן תשע מובלעות חקלאיות פלסטיניות שכיום בעליהן יכולים להגיע אליהן. אולם הגישה למובלעות פלסטיניות שנותרו בתוך שטחה הנוכחי של ההתנחלות אפרת נחסמה, וצפוי שגם הגישה למובלעות בגבעת העיטם תחסם אם התוכנית לבנות במקום תמומש.¹³⁷

תקוע - נוקדים

ההתנחלות תקוע הוקמה ב-1975 וההתנחלות נוקדים ב-1982 - שתיהן מדרום-מזרח לעיר בית לחם, בין הכפרים הפלסטיניים זעתרה שמצפון ותוקוע שממערב. יחד עם שתי ההתנחלויות הקטנות יותר שהוקמו מדרום להן - מעלה עמוס ואספר - הן יוצרות שרשרת הנמתחת לאורך כעשרה קילומטרים, על קו ספר מדבר יהודה. שרשרת זו שוברת את הרצף

כמו בשאר הגדה המערבית, הצבא, במקום למנוע את מעשי האלימות, מעדיף להסדיר בחלק מהמקרים תיאום עבור בעלי קרקעות חקלאיות באזור זה, שבמהלכו אמורים חיילים להגן על החקלאים. במהלך המסיק האחרון, למשל, הסדיר הצבא עבור החקלאים גישה אל כ-360 דונם באזור זה.¹³⁹ ואולם מנגנון זה רחוק מלספק את צורכי החקלאים: מספר הימים שהצבא מקציב אינו מספיק לעיבוד החקלאי הנדרש, החיילים לא תמיד מגיעים למקום ובמקרים רבים, במקום להגן על הפלסטינים ממהרים החיילים לגרשם כאשר מגיעים מתנחלים. מאחר שמנגנון התיאום אינו מאפשר לבעלי קרקעות את עיבוד הקרקע הנדרש, שטחים אלה הולכים והופכים עם השנים לשטחי בור.¹⁴⁰

133. פרוטוקול ישיבת המועצה המקומית אפרת מ-20.4.15, עמ' 21-25.
134. פרוטוקול ישיבת המועצה המקומית אפרת מ-26.8.18, עמ' 50-53. ר' גם פרוטוקול ישיבת המועצה המקומית אפרת מ-9.12.19, עמ' 19.
135. הגר שיזף, "בנט אישר להכפיל את שטחה של אפרת, תוך ניתוק בית לחם מהכפרים סביבה", **הארץ**, 6.5.20.
136. בג"ץ 3303/20, ש.ע.ל. - שלום עכשיו מפעלים חינוכיים ואח' נ. שר הביטחון. להרחבה ר' שלום עכשיו בעתירה תקדימית נגד הקצאת הקרקע ב-נחלה (2E) להרחבת ההתנחלות אפרת, 21.5.20.
137. ר' יותם ברגר, ההתנחלות אפרת בנתה בניגוד לחוק שני מבני ציבור מחוץ לתחומה, **הארץ**, 28.6.17, יותם ברגר וירדן צור, **המדינה ממנת במאות אלפי שקלים חוות חקלאיות בגדה המערבית שנבנו בניגוד לחוק**, **הארץ**, 24.6.18.
138. בג"ץ 7718/15 מוסא עסאכרה ואח' נ' שר הביטחון ואח'.
139. מפקד פיקוד מרכז, אלוף תמיר ידעי, חתם על סדרת צווים צבאיים המכריזים על שטחים אלו כשטחים צבאיים סגורים ב-17.9.20 (צו בדבר הוראות ביטחון [נוסח משולב] (יהודה ושומרון) (1651) התש"ע - 2009, הכרזה בדבר סגירת שטח, (איסור כניסה ושהייה) התשפ"א (2020). תוקף הצווים היה עד 31.12.20.
140. להרחבה ר' אייטם בצלם, **מסיק 2020 - עוד עונה של אלימות מתנחלים קשה בגיבוי המדינה**, דצמבר 2020.

אוכלוסיית המתנחלים באזור זה גדלה משמעותית בעשור האחרון, בין היתר כתוצאה מפתיחתו של כביש 398 ("כביש ליברמן") ב-2008. ב-12 השנים שחלפו מאז נפתח הכביש גדלה אוכלוסיית המתנחלים בתקוע, נוקדים, מעלה עמוס ואספר פי 2.6 - מ-3,190 מתנחלים בסוף 2008 ל-8,369 בנובמבר 2020. על פי שלום עכשיו, כבר בשנים שמיד לאחר פתיחת הכביש, 2008-2012, נוספו עוד 450 יחידות דיור ל-916 שהיו קיימות בהתנחלויות אלה - גידול של 150%.¹⁴¹

ב-2019 החלה חברת הבת של עיריית ירושלים, מוריה, לבנות את המקטע הדרומי של כביש הטבעת המזרחי, שיחבר את כביש 398 אל מערכת הדרכים הראשיות בירושלים ויאפשר לתושבי ההתנחלויות נוקדים ותקוע מעבר מהיר לדרום-מערב ירושלים ולצפון הגדה. הקמת מקטע זה צפויה להסתיים במהלך 2021.¹⁴²

תקוע

ההתנחלות תקוע הוקמה כהיאחזות נח"ל ב-1975, לאחר שהמפקד הצבאי של הגדה המערבית חתם על צו סגירה ל"שטח כג" שכלל 743 דונם, ובהם גם שטחים חקלאיים נרחבים שעובדו באותה עת על ידי בעליהם הפלסטינים. בנובמבר 1977 אוזרחה ההיאחזות ובראשית שנות השמונים הוקצו להתנחלות כ-1,630 דונם נוספים של קרקעות שהוכרזו "אדמות מדינה".¹⁴⁴ תקוע מוגדרת כיישוב קהילתי מעורב, שבו גרים חילונים ודתיים. בסוף 2020 גרו בהתנחלות 4,189 תושבים, גידול של 231% בהשוואה למספר התושבים ב-2010, אז גרו בה 1,806 תושבים.¹⁴⁵ תוכנית המתאר להתנחלות מאפשרת בנייה של 915 דירות, כולן בבנייה צמודת קרקע.¹⁴⁶

בסוף שנות התשעים הוקמו במרחק של כקילומטר מדרום לשטח השיפוט של ההתנחלות שני מאחזים: תקוע ב' ותקוע ג'. ב-2002 הוקם במרחק של כקילומטר מדרום-מזרח לתקוע ב' ו-ג' מאחז נוסף, תקוע ד', השוכן בחלקו על אדמות פלסטיניות

חקלאיות שעובדו על ידי תושבי הכפר הפלסטיני תוקוע. ב-2014 הוקם המאחז תקוע ה', במרחק של כחצי קילומטר ממזרח לתקוע ד'. מאחז זה פונה לאחר כמה חודשים, אך הוקם שוב בשלהי שנת 2018. ההשתלטות על קרקעות פלסטיניות באזור תפסה תאוצה בשנים האחרונות, בעיקר באזור תקוע ד' ותקוע ה' וסביב כביש הגישה להתנחלות מכיוון מערב. במהלך 2020 כללה השתלטות זו גם פריצת דרכים ופריסת מערכת השקיה על כשישים דונם.

להתרחבות תקוע ומאחזה הייתה השפעה דרמטית על תושבי הכפר הסמוך תוקוע, שפרנסת רבים מתושביו נשענה בעבר על חקלאות וגידול צאן. כיום מעבדים תושבי ההתנחלות והמאחזים שהוקמו סביבה כ-260 דונם, שכולם היו שייכים לתושבי הכפר (כ-100 דונם מהם נמצאים מחוץ לשטח השיפוט של ההתנחלות).

נוקדים

ההתנחלות הוקמה ב-1982 בשם "אל דוד", מדרום לאתר ההרודיון וממזרח להתנחלות תקוע. במחצית הראשונה של שנות ה-90 שונה שמה ל"כפר אלדד", ובהמשך היא הפכה לחלק מההתנחלות נוקדים שהוקמה באותו זמן במרחק של כקילומטר מדרום-מערב. בכך נולדה ההתנחלות כשני מתחמים לא רציפים המחוברים בכביש שחלקו נסלל בלב שטחים פלסטינים מעובדים, אשר הופקעו למטרה זו.¹⁴⁷

עוד לפני הקמת נוקדים, הוכרזו באזור כ-3,400 דונם של "אדמות מדינה" שהוקצו מאוחר יותר להקמת ההתנחלות. הכרזות אלה הותירו מובלעות של שטחים פלסטיניים מעובדים בתוך שטח ההתנחלות. על אחת מהן, המצויה בלב ההתנחלות, הקימה קק"ל ב-1997 פארק ציבורי לתושבי נוקדים המשתרע על כעשרים דונם. כיום מכונה פארק זה על ידי תושבי ההתנחלות בשם "פארק המייסדים".¹⁴⁸

141. אוכלוסייה ביישובים שבהם 2,000 תושבים ויותר - אומדנים ארעיים לסוף דצמבר 2020 ויישובים בישראל - קובצי יישובים, 2003-2019, הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה. ר' גם איטם שלום עכשיו, פיתוח כבישים הוא פיתוח ההתנחלויות - כביש ליברמן מקרה מבחן, 5.10.15.

142. Highway to Annexation, לעיל הערה 74. ר' גם הגר שיזף, "כביש עוקף סיפוח: המדינה סוללת כבישים ומחברת בפועל בין צדי הקו הירוק", הארץ, 8.12.20.

143. הצו הצבאי מסומן בשכבת מערכת מידע גאוגרפי (GIS) שהועברה מהמנהל האזרחי לכרם נבות ב-2014.

144. כתוצאה מהמיפוי של צוות "קו כחול", שנעשה בתחילת 2019 ופורסם באוקטובר 2020, נגרעו משטח ההתנחלות 173 דונם - שעליהם נבנו במהלך השנים כשמונים בתים - ונוספו לה 219.5 דונם, כך ששטח ההתנחלות גדל ב-47 דונם. ר' הודעת ההתנחלות לתקוע, "עדכון לתושבים - קו כחול", 7.8.20. יהודה יפרח, "פיגוע אנטי-ציוני: צוות של המנהל האזרחי מסכן את ההתיישבות", מקור ראשון, 7.8.20.

145. אוכלוסייה ביישובים שבהם 2,000 תושבים ויותר - אומדנים ארעיים לסוף דצמבר 2020. ויישובים בישראל - קובצי יישובים, 2003-2019, הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

146. תוכנית 412/4/1 שאושרה למתן תוקף על ידי ועדת המשנה להתיישבות במועצת התכנון העליונה של המנהל האזרחי ב-14.5.97 ותוכנית 414/4/2 שאושרה למתן תוקף על ידי ועדת המשנה להתיישבות ב-25.2.98.

147. צו הפקעה 5/91 מ-11.9.1991.

148. ר' איטם כרם נבות, קק"ל - קרן קומבינה לישראל, 13.9.19.

בעשור האחרון גדלה אוכלוסיית נוקדים ב-83%: מ-1,415 ל-2,585 תושבים.¹⁴⁹ תוכניות הבנייה המאושרות להתנחלות מאפשרות כיום בנייה של 298 דירות, כולן צמודות קרקע. בפברואר 2020 אישרה מועצת התכנון העליונה במנהל האזרחי תוכנית לבניית 105 יחידות דיור נוספות בכפר אלדד.¹⁵⁰

בשלהי שנות התשעים הוקם המאחז הראשון של נוקדים - חוות הנוער "שדה בר", כקילומטר מצפון לאתר שבו הוקמה שנים ספורות קודם לכן התנחלות הקבע. בשלהי 2001 הוקם כקילומטר ממזרח לנוקדים המאחז מעלה רחבעם. מאחר שהמאחז הוקם לאחר התחייבות ראש הממשלה דאז, אריאל שרון, לפנות את כל המאחזים שהוקמו לאחר מארס 2001, הוצא כנגדו צו תיחום. למרות זאת, נמנעה הממשלה מפינויו וב-2013 אף הודיעה על כוונתה להכשירו - מהלך שלא הושלם עד היום.¹⁵¹ במאי 2014, בעקבות עתירה של שלום עכשיו לבג"ץ, פונו מהמאחז שמונה מבנים שנבנו על קרקע פלסטינית שהיו מעובדות על ידי פלסטינים.¹⁵² המועצה האזורית הגישה תוכנית לבניית 395 דירות במאחז וצירופו כ"שכונה" לנוקדים, אך זו טרם אושרה.¹⁵³

גם סביב נוקדים רווחת התופעה של השתלטות חקלאית על אדמות בבעלות פלסטינית, מרביתן ליד חוות שדה בר. מתנחלים מהאזור מעבדים כיום כ-500 דונם, רובם המוחלט אדמות שעובדו בעבר על ידי פלסטינים.

ב. גוש ההתנחלויות אריאל-עלי-שילה

פרק זה עוסק בגוש ההתנחלויות והמאחזים הכולל את ההתנחלות העירונית אריאל, חמש התנחלויות (רחלים - נופי נחמיה, עלי, מעלה לבונה, שילה ועמחי) וכעשרה מאחזים שהוקמו ממזרח ומדרום-מזרח לאריאל. גוש התנחלויות זה נמצא בלב הגדה המערבית, לאורך מקטע מרכזי של כביש 60, המחבר בין הערים רמאללה ושכם. יחד עם ההתנחלויות שהוקמו לאורך כביש "חוצה שומרון" (כביש 5), המחבר את אריאל עם הקו הירוק,

גוש זה, שצורתו כצורת האות הלטינית Z, מבתר את צפון הגדה המערבית וקוטע רצף של יישובים פלסטיניים. בגוש התנחלויות זה גרים כיום כ-32,000 מתנחלים, רובם באריאל, שילה ועלי.

האזור שעליו הוקמו ההתנחלויות עלי ושילה והמאחזים שסביבן הוא אחד מאזוריה החקלאיים הפוריים והמאוכלסים ביותר בגדה המערבית, שבמשך דורות שימש כמרכז כפרי פלסטיני שפרנסת תושביו התבססה על עיבודן האינטנסיבי של האדמות. באזור זה הגיעה לשיאה התופעה של השתלטויות של מתנחלים על אדמות חקלאיות פלסטיניות, בין השאר באמצעות גידור שטחים וחסימת דרכים חקלאיות, תקיפות של חקלאים פלסטינים וגירושם מאדמותיהם, גרימת נזקים לעצים ואף כריתתם והשחתת יבולים. המדינה, מצדה, מאפשרת לאלימות זו להתרחש כמעט באין מפריע ומנעת באופן שיטתי ומתמשך מלהגן על התושבים הפלסטינים, על אדמותיהם ועל רכושם.¹⁵⁴

כתוצאה מכל אלה, שינה אזור זה את פניו בתוך שנות דור: תושבי ההתנחלויות נישלו בהדרגה ובשיטתיות את התושבים הפלסטינים מחלק גדול של אדמותיהם החקלאיות וגזלו את פרנסתם. הפגיעה המיידית היא ב-12 יישובים פלסטיניים: איסכאכא, יאסוף, יתמא, א-סאווייה, א-לובן א-שרקיה, קריות, ג'אלוד, סינג'ל, תורמוסעיא, אל-מור'יר, דומא וקוסרה. ביישובים אלה חיים כ-34 אלף תושבים.

הפגיעה בתושבים ובפרנסתם לא נובעת רק מההשתלטות הישירה על אדמות אלא גם מחששם של החקלאים מאלימות המתנחלים, שבגינה הם ממעטים להגיע לחלקים הולכים וגדלים של אדמותיהם, ולעתים אף נמנעים מכך לחלוטין. חקלאים המתעקשים לעבד את אדמותיהם הסמוכות להתנחלויות ולמאחזים נאלצים להתמודד עם מעשי אלימות של מתנחלים כלפיהם וכלפי רכושם, עם חסימת דרכי העפר המובילות לאדמותיהם ועם חיילים האוסרים עליהם להגיע לאדמות או מגבילים מאוד את יכולתם לעשות כן.¹⁵⁵

149. אוכלוסייה ביישובים שבהם 2,000 תושבים ויותר - אומדנים ארעיים לסוף דצמבר 2020.
150. תוכנית ב-411 גוש עציון, תיחום שטח השיפוט של הישוב נוקדים, אושרה למתן תוקף בוועדת המשנה להתיישבות במועצת התכנון העליונה של המנהל האזרחי ב-12.7.89, תוכנית ב-411/5 אושרה למתן תוקף בוועדת המשנה להתיישבות ב-19.8.15, תוכנית ב-416/3/1 שפורסמה למתן תוקף ב-13.6.18. ר' גם אייטם שלום עכשיו, "יותר מ-1,150 יחידות דיור יובאו לאישור במועצת התכנון במינהל האזרחי", 24.2.20.
151. שלום עכשיו, השיטה החדשה להקמת התנחלויות: נתניהו הקים 20 התנחלויות חדשות, מארס 2015.
152. בג"ץ 7891/07, תנועת "שלום עכשיו" - ש.ע.ל. מפעלים חינוכיים ואח' נ' שר הביטחון ואח'. ר' גם חיים לוינסון, "הסתיים פינוי המבנים במאחז מעלה רחבעם", הארץ, 14.5.14.
153. ר' התייחסות בבג"ץ 5285/19, דרור בר לבב ואח' נ' מדינת ישראל ואח'.
154. ר' בצלם, אלימות מתנחלים בשירות המדינה. ר' גם יש דין, מסלול הנישול - המקרה של המאחז עדי עד, פברואר 2013, 116-102.
155. ר', למשל, אליאור לוי, "הפלסטינים מציגים: רסיסי כדור חי בגוף הפצוע", ynet, 23.2.13; יגאל מוסקו, "אש קודש: כרוניקה של אלימות", N12, 1.3.13; עמירה הס, "בכפר ג'אלוד רואים את האש בקצה המנהרה", הארץ, 19.10.13; חיים לוינסון וג'קי חורי, "מתנחלים רעולי פנים נכנסו לכפר פלסטיני, הוכו והועברו לידי הצבא", הארץ, 7.1.14; שי ניר, "הטיול הסתיים ביריות", דבר, 30.11.17; עמירה הס, "השריפה פשטה במטעי הכפר ג'אלוד. רק כשהגיעה למאחזים הגיעו הכבאים", הארץ, 14.6.19. ר' גם עדות סרן מגדוד נח"ל 50, "אנשי אש קודש ירדו לכיוון קוסרא", שוברים שתיקה, 2012; יוסי גורביץ, פרויקט מיוחד: זו לא כתובת על קיר, יש דין, 9.6.14.

להערכת בצלם וכרם נבות, בשל הקמת ההתנחלויות שילה ועלי והמאחזים שסביבן, נחסמה גישתם של חקלאים פלסטינים ללפחות 26,500 דונם, למעלה מ-12,500 דונם מתוכם הוכרזו כ"אדמות מדינה". על הגישה לכ-7,700 שנמצאים בתוך שטחי השיפוט של ההתנחלויות הוטל על פלסטינים איסור כניסה מפורש, לשטחים אחרים הם לא יכולים להגיע שכן מתנחלים השתלטו עליהם בפועל, ולחלקים אחרים הם חוששים להגיע בשל אלימות מתנחלים. עבודת שטח וניתוח צילומי אוויר של האזור מעלים כי תושבי ההתנחלויות שילה ועלי והמאחזים שהוקמו סביבן השתלטו באופן ישיר על כמעט 3,000 דונם לצורכי חקלאות - כמעט 800 מהם רק בעשור האחרון. מדובר באדמות המצויות משני צדי כביש 60, שרובן עובדו על ידי פלסטינים.

ההשתלטות הנרחבת על האדמות החקלאיות מחייבת משאבי מים ניכרים. צורך זה הביא את המועצה האזורית מטה בנימין ליזום תוכנית, בעלות של כ-300 מיליון ש"ח, שתאפשר חיבור של ההתנחלויות באזור אל המוביל הארצי. חברת הבת של מקורות, שח"מ מקורות ביצוע ישראל, חנכה ב-2020 את "קו חוצה שומרון", המגיע עד אזור צומת תפוח. הקו מחבר את תשתיות המים באזור למערכת הארצית ומאפשר את הגדלת כמות המים המסופקת להתנחלויות עד פי שמונה ויותר מכמות המים שהוזרמה להן קודם לכן מקידוחים ישראלים בשטחי הגדה.¹⁵⁶

כמו כל גושי ההתנחלויות, גם גוש זה נבנה לאורך צירי תנועה החיוניים לקיומו. במקרה זה מדובר בכביש האורך 60 וקטע הכביש הקצר (593), המחבר אותו לקצה המזרחי של ההתנחלות אריאל. ישראל סללה מערכת כבישים זו כבר בראשית שנות ה-90, על קרקעות חקלאיות שהופקעו מבעליהן הפלסטינים, ובכך שינתה ללא היכר את הגיאוגרפיה המקומית ואפשרה למתנחלי האזור תנועה במהירויות ובהיקפים שונים לחלוטין מאלו שהיו אפשריים עד אז.

ההפקעות עבור כבישים אלה, שכללו שטח של כ-1,230 דונם, בוצעו באמצעות ארבעה צווים צבאיים: צו ההפקעה הראשון הוצא ב-1991 לשטח של כ-500 דונם, לצורך סלילת כביש עוקף חדש מהכניסה לכפר סג'יל ועד לכניסה לכפר א-לובן א-שרקיה.¹⁵⁷ הצו השני הוצא בשלהי 1998 לכ-200 דונם, שעליהם נסלל קטע נוסף של כביש 60, מהכניסה לכפר א-סאווייה ועד לצומת תפוח.¹⁵⁸ ההפקעה השלישית נעשתה ב-1999 לצורך סלילת כביש 593.¹⁵⁹ לשם השלמת כביש זה הוציא הצבא צו הפקעה רביעי ב-2002, שאפשר את חיבור ההתנחלות לתוואי שכבר נפרץ עד אז.¹⁶⁰

כבישים אלה יצרו רצף תחבורתי, המחבר את ההתנחלויות בגוש זה עם אזור גוש דן באמצעות כביש 5. בין השאר, סלילת הכביש אפשרה גידול בשיעור של כ-60% באוכלוסיית ההתנחלויות הגוש - מ-19,525 איש ב-2000 ל-31,389 איש בסוף שנת 2019.

אריאל

ההתנחלות אריאל הוקמה ב-1978 על שלוחה הררית באורך של כ-4.5 קילומטרים מדרום לכביש 5 ("חוצה שומרון"). מיקומה שובר את הרצף הטריטוריאלי בין הכפרים הפלסטיניים שמצפון לה ובין עיירת המחוז סלפית, המרכז השלטוני-מנהלי-מסחרי של כפרי האזור, שמדרום לה.¹⁶¹

אריאל הוקמה על קרקעות השייכות לכפרים הפלסטיניים כיפל חארס, מרדא ואיסכאכא ולעיירת המחוז סלפית - שנתפסו תחילה בצו צבאי.¹⁶² מאוחר יותר הוכרזו שטחים אלה כ"אדמות מדינה". נוסף על כך, בתוך שטח הביטחון המיוחד של אריאל, שנוצר לאחר שנבנתה גדר סביב ההתנחלות בשנים 2004-2008, נותרו כ-1,800 דונם של אדמות פרטיות פלסטיניות שאינן נגישות לבעליהן.¹⁶³

ב-1998 הוכרזה אריאל כעיר. בסוף 2020 מנתה אוכלוסייתה 20,511 איש, גידול של 16% ביחס לאוכלוסייתה ב-2010, שמנתה אז 17,657 איש.¹⁶⁴ עד כה נוצל לבנייה חלק קטן יחסית משטחה

156. בעיות באספקת המים בגוש שילה ועלי, אתר המועצה האזורית בנימין, 3.7.16. דו"חות הממונה על חופש המידע לשנים 2018 ו-2019, חברת מקורות. ר' גם פוסט של חברת שח"מ מקורות ביצוע ישראל מה-24.1.19; עדו בן פורת, "מערכת מים חדשה תוקם לגוש שילה", ערוץ 7, 5.6.17; "מחילים ריבונות בפועל: יהודה ושומרון חוברה הבוקר למערכת המים הארצית", כיפה, 16.6.20.

157. צו הפקעה 4/91 מ-1.7.91.

158. צו הפקעה 5/98 מ-4.11.99.

159. צו הפקעה 1/99 מ-23.3.99.

160. צו הפקעה 1/02.

161. החלטות ממשלה הת/14 מ-30.10.77, 262 מ-3.1.78, 56 מ-14.10.79 ו-755 מ-25.5.80. ר' גם גזל הקרקעות, לעיל הערה 2, עמ' 97-102.

162. צו תפיסה 22/79, 11.7.79. הצו משתרע על 4,279 דונם.

163. להרחבה על שטחי הביטחון המיוחד ר' בצלם, אדמה שדודה - חסימת הגישה של פלסטינים לקרקע סביב ההתנחלויות, ספטמבר 2008.

164. אוכלוסייה ביישובים שבהם 2,000 תושבים ויותר - אומדנים ארעיים לסוף דצמבר 2020, הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

המוניציפלי של אריאל - כ-4,000 יחידות דיור נבנו על כ-3,500 דונם, שהם קצת פחות משליש משטחה המוניציפאלי של ההתנחלות, שגדל במהלך השנים ועומד על כ-11,600 דונם.¹⁶⁵

באוקטובר 2020 אישרה מועצת התכנון העליונה בנייה של 839 יחידות דיור בשטח של 443 דונם בגבעה הדרום-מערבית של אריאל, והעירייה החלה כבר בתכנון מוסדות ציבור לשכונה המתרחבת.¹⁶⁶ שכונה נוספת, הנמצאת בשלבי תכנון, היא השכונה המערבית. זהו האזור שבו נמצאת עתודת הקרקעות הגדולה ביותר של אריאל, אולם משום שאין רצף בינה ובין שאר שטחה הבנוי של העיר, חיבורה להתנחלות יחייב הפקעת שטחים נוספים בעתיד. בשכונה זו מתוכננות 722 יחידות דיור והיא תגבול באזור התעשייה של אריאל, הנמצא במרחק של יותר משלושה קילומטרים וחצי ממערב לעיר. דרך הכניסה החדשה להתנחלות תעבור דרך שכונה זו.¹⁶⁷ עיריית אריאל מבקשת גם לקדם תוכנית פינוי-בינוי, שתחליף את הבנייה הקיימת באחת השכונות הוותיקות בהתנחלות במגדלים בני 28 קומות.¹⁶⁸

בשבועות האחרונים של שנת 2020 הוקם מאחז חדש, בתוך שטח השיפוט של אריאל, המבוסס על רעיית עדר צאן על גבעה המרוחקת כשני קילומטרים מהקצה המערבי של השטח הבנוי של ההתנחלות. מאחז זה הועתק למקומו לאחר שפונה בהוראת הצבא מהבסיס הצבאי שבו הוקם, מזרחית לשילה.

אזור התעשייה אריאל ("פארק תעשיות אריאל") הוקם ב-1996 והוא אחד משני העוגנים המבססים את התפתחותה הכלכלית של העיר. שטחו עומד כיום על כ-950 דונם. במקום ישנם כ-45 מפעלים, לעומת כעשרים שהיו בו בתחילת העשור. שבעה מפעלים נוספים מצויים בשלבי תכנון והקמה. עיריית אריאל מתכננת להרחיב את אזור התעשייה ב-1,350 דונם נוספים

ולשווקו כעתודת הקרקע הגדולה ביותר לתעשייה באזור המרכז.¹⁶⁹ בדומה לשאר אזורי התעשייה שהוקמו בגדה, אזור תעשייה זה נהנה ממעמד של אזור פיתוח א', הכולל מענק בשיעור 24% על מבנים וציוד, פטור ממס חברות בשנתיים הראשונות ומס חברות מופחת בחמש השנים הבאות. הארנונה הנגבית מהמפעלים באזור תעשייה זה היא כמחצית מהארנונה הנגבית ממפעלים באזור גוש דן.

העוגן השני הוא אוניברסיטת אריאל. האוניברסיטה הוקמה ב-1982 כמכללה טכנית על שטח של כשבעים דונם וצמחה לקמפוס נרחב המשתרע כיום על 611 דונם.¹⁷⁰ אוניברסיטה זו טופחה וקודמה על ידי ממשלות ישראל בשני העשורים האחרונים וכיום לומדים בה כ-16,000 סטודנטים, שכ-3,000 מתוכם מתגוררים באריאל. לצורך הקמתה, חתם ב-2008 אלוף פיקוד המרכז דאז, גדי שמני, על צו צבאי מיוחד שהורה על הקמת מועצה להשכלה גבוהה, שסמכותה מוגבלת לשטחי הגדה המערבית בלבד (מל"ג יו"ש). שר הביטחון דאז, אהוד ברק, אישר את המלצת אותו גוף לשדרג את מעמד המכללה מ"מרכז אוניברסיטאי" ל"אוניברסיטה" ב-2012.¹⁷¹ ב-2019 אושרה הקמתה של פקולטה לרפואה באוניברסיטה.¹⁷²

באוקטובר 2020 חתמו ראש הממשלה, בנימין נתניהו, ושגריר ארה"ב בישראל דאז, דייוויד פרידמן, על הסכם שיתוף פעולה מדעי בין שתי המדינות, שיאפשר השקעות אמריקאיות באוניברסיטה.¹⁷³ עוד קודם להסכם זה, פיצתה הממשלה את האוניברסיטה בגין הסכמים בינלאומיים שהגבילו העברת מענקי מחקר בינלאומיים למוסדות אקדמיים ישראלים שבתוך הקו הירוק. בין השאר, העביר משרד החינוך לאוניברסיטה עשרות מיליוני שקלים בהתקשרויות פטורות ממכרז, ומשרד המדע והטכנולוגיה העניק "מענקי חרם" לחוקריה.¹⁷⁴

165. תוכניות 130/1 לרובע א' בת 1,600 יח"ד דיור, 130/1/7 לשכונה הדרומית ברובע א' בת 250 יח"ד, 130/2/1 לרובע ב' בת 638 יח"ד, 130/2/2 לרובע ב' בת 1,086 יח"ד ו-130/2/4 לרובע ב' דרום בת 422 יח"ד.

166. תוכנית 130/8, נדונה בישיבה מס' 2020007 של ועדת המשנה להתיישבות של מועצת התכנון העליונה במנהל האזרחי ב-15.10.20. ר' גם פרוטוקול ישיבת מועצת אריאל מס' 10, 1.9.19.

167. פרוטוקול ישיבת מועצת אריאל מס' 51, 2.7.17. ר' פארק תעשיות אריאל באתר עיריית אריאל. ר' גם פרוטוקול ישיבת מועצת אריאל מס' 51 מ-3.9.17 וישיבת מועצת אריאל מס' 20 מ-5.7.20.

168. גיא נרדי, "מחכים לטראמפ: אריאל חולמת על עוד 80 אלף איש", גלובס, 22.5.17.

169. ר' פארק תעשיות אריאל באתר עיריית אריאל. ר' גם פרוטוקול ישיבת מועצת אריאל מס' 51 מ-3.9.17 וישיבת מועצת אריאל מס' 20 מ-5.7.20.

170. תוכנית 130/4/5 - אוניברסיטת אריאל, אושרה לתוקף ב-26.12.18.

171. צו בדבר ניהול מועצות מקומיות (יהודה והשומרון) (מס' 892) התשמ"א 1981, מינוי חברים למועצה להשכלה גבוהה (יהודה ושומרון), נחתם על ידי אלוף פיקוד מרכז גדי שמני ב-6.4.08. ר' גם איתמר פליישמן ושחר חי, "האלוף חתם, השלט עוזב: אוניברסיטת אריאל", ynet, 25.12.12.

172. שירה קדרי-עובדיה, המועצה להשכלה גבוהה אישרה את הקמת הפקולטה לרפואה באריאל, הארץ, 11.4.19, אור קשתי, "רגע לפני פירוקה, מל"ג בשטחים נערכת לאשר את הפקולטה לרפואה באריאל בניגוד להחלטת ות"ת", הארץ, 11.2.19.

173. נעה לנדא, שירה קדרי-עובדיה והגר שיזף, "נתניהו ושגריר ארה"ב פרידמן חתמו על הסרת המניעה לשיתוף פעולה מדעי בשטחים", הארץ, 28.10.20. ר' גם הודעת שגרירות ארה"ב מ-28.10.20.

174. שאול אמסטרדמסקי, "50 מיליון שקל הועברו לאוניברסיטת אריאל, 1.4 מיליון למכון ויצמן", כלכליסט, 5.2.14; שלמה פיוטרקובסקי, "הרשקוביץ מקצה 'מענקי חרם' לחוקרים מוחרמים", ערוץ 7, 13.1.11.

רחלים - נופי נחמיה

ב-1991 הוקם המאחז רחלים על אדמות הכפר א-סאווייה, צמוד לתוואי הישן של כביש רמאללה-שכם. בשנים הראשונות פעלה במקום היאחזות נח"ל, אך בהדרגה הפכה הנקודה למאחז אזרחי קבוע, נטול מעמד רשמי. מיקום המאחז, בצד הכביש ששימש אז כציר האורך המרכזי בגדה המערבית בין רמאללה לשכם, הפך אותו לחוליה המחברת בין ההתנחלויות עלי וכפר תפוח שהוקמו בשנות ה-80 - וסימן את תחילת התרחבות גוש התנחלויות זה מזרחה ודרומה, אל לב הגדה המערבית.

ב-2002 החלה הקמתו של מאחז נוסף על גבעה החולשת על הכביש מצפון, כמה מאות מטרים מדרום לבתי הכפרים איסכאכא ויאסוף. המאחז, אשר ייקרא לימים נופי נחמיה, הוקם באמצע הדרך שבין אריאל לרחלים, במרחק של כשני קילומטרים מכל אחד מהם, על אדמות שהוגדרו באותה עת "אדמות סקר".

בראשית 2004 הכריז המנהל האזרחי על כ-950 דונם באזור זה כ"אדמות מדינה", ובהם שטחם של שני המאחזים. כן נכללו באותה הכרזה כמה מקטעים לא רציפים של קרקעות בין רחלים ונופי נחמיה, שנועדו לאפשר את חיבורם בעתיד. ב-2012 חתם אלוף פיקוד מרכז על מפת שטח השיפוט של רחלים, שכללה אדמות אלה. מאחז נופי נחמיה הוגדר במפה כ"שכונה המערבית" שלה.¹⁷⁵ בתוך השטח המגודר סביב ההתנחלות נותרו כמאה דונם של אדמות מעובדות שלא הוכרזו, שלבעליהן אין אפשרות להגיע אליהן. להערכת כרם נבות ובצלם, סביב ההתנחלות ישנם לפחות 750 דונם נוספים של קרקעות חקלאיות שגם הן עובדו בעבר על ידי פלסטינים, אך הגישה אליהן כיום מוגבלת והם נמנעים מלהגיע אליהן בשל חששם מאלימות של מתנחלים.

ב-2017 אישרה מועצת התכנון העליונה במנהל האזרחי את תוכנית המתאר של ההתנחלות רחלים, שלא כללה את "שכונת" נופי נחמיה. למרות זאת, בשנים האחרונות נבנו בה עשרות בתי קבע.¹⁷⁶ בינואר 2021 אישרה מועצת התכנון העליונה להפקדה תוכנית שהוסיפה 94 יחידות דיור ברחלים והכשירה את בנייתן

של 118 יחידות דיור בנופי נחמיה.¹⁷⁷ כיום גרים ברחלים - נופי נחמיה כ-800 תושבים.

מעלה לבונה

ההתנחלות הוקמה ב-1983 כהיאחזות נח"ל על אדמות הכפרים סינג'ל, א-לובן א-שרקיה ועיבויין שנתפסו לצרכים צבאיים בשנים 1982 ו-1983.¹⁷⁸ במאוס 1983 החליטה הממשלה לאזרח את ההתנחלות.¹⁷⁹ ב-1984 הוכרזו במקום שני מקטעים שונים ולא רציפים, בהיקף כולל של כ-1,750 דונם, כ"אדמות מדינה" ובעקבות זאת אוזרחה ההתנחלות.

תוכנית המתאר להתנחלות אושרה ב-1991, שבע שנים לאחר הקמתה. התוכנית, שמומשה כבר במלואה, מתירה בנייה של 252 יחידות דיור צמודות קרקע בשטח של 326 דונם.¹⁸⁰ ב-2012 אושרה תוכנית נוספת בהתנחלות, ובה הוקצו 17 דונם לאולפנת בנות.¹⁸¹ צוות "קו כחול" של המנהל האזרחי מיפה שטח נוסף בן כ-60 דונם ממזרח להתנחלות. מיפוי של שטח זה מהווה אינדיקציה לכוונתה של ישראל לבנות בו בעתיד.

מעלה לבונה הוקמה על גבעה שגובהה כ-750 מטרים וסביבה מדרונות חדים. עובדה זו מקשה ומייקרת כל בנייה בהתנחלות, ולכן גידול האוכלוסייה בהתנחלות זו הוא מתון בהשוואה לזה שנרשם בשתי ההתנחלויות הסמוכות - עלי ושילה. על פי נתוני הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, ב-2019 גרו במעלה לבונה 906 איש - גידול של כמעט 32% לעומת מספר התושבים ב-2010, אז גרו בה 687 איש.¹⁸²

עלי ומאחזיה

ב-1983 הוכרז כ"אדמות מדינה" שטח בן כ-2,170 דונם מאדמותיהם של הכפרים הפלסטיניים א-סאווייה, א-לובן א-שרקיה וקריית. כשנה לאחר מכן, ב-1984, הוקמה על אדמות אלה ההתנחלות עלי. החלטת הממשלה שאישרה את הקמתה קבעה כי ייבנו בה 250 יחידות דיור, עם אפשרות לתוספת של 30 יחידות נוספות בהמשך.¹⁸³

175. מפת תחום השיפוט של רחלים נחתמה ב-19.12.12.

176. תב"ע מספר 171 אושרה למתן תיקוף ב-17.11.17.

177. תוכנית 171/1, נדונה במועצת התכנון העליונה של הנהל האזרחי ב-17.12.17. הגר שיוף, "נתיניהו וגנץ מקדמים הקמה של 850 יחידות דיור בהתנחלויות טרם השבעת ביידין", הארץ, 11.1.21.

178. צווי תפיסה 13/82 מ-5.9.82 ו-6/83 מ-20.2.83 וצו נוסף עבור דרך להתנחלות 13/83. לעניין צווי תפיסה שהוצאו לאחר בג"ץ אלון מורה ראו תפסת מרובה לא תפסת, לעיל הערה 89, עמ' 29-30.

179. החלטת ממשלה ב/4 בנושא "אזרח מאחז נח"ל מעלה לבונה על כביש שכם רמאללה, בתנאי שיהיה על אדמות מדינה בלבד", 20.3.83.

180. תוכנית 229 מטה בנימין, אושרה למתן תוקף בוועדת המשנה להתיישבות במועצת התכנון העליונה ב-1.5.91.

181. תוכנית 229/3 מטה בנימין, אושרה למתן תוקף בוועדת המשנה להתיישבות במועצת התכנון העליונה ב-13.6.12.

182. יישובים בישראל, קובצי יישובים, 2003-2019, הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

183. החלטת ממשלה מס' 594 (הת/23) מ-26.4.84 בנושא עלי (גבעת לבונה) - ישוב קהילתי חדש.

במהלך השנים נבנו בהתנחלות מאות בתי קבע - כולם ללא תוכנית מתאר מאושרת ובלי שנעשה מיפוי מדויק של מעמד הקרקעות בהתנחלות. חלק מהבתים נבנו על קרקעות חקלאיות של פלסטינים, דבר שמנע את קידומן של תוכניות מתאר שיסדירו את הבנייה בהתנחלות, לרבות תוכנית שכללה בנייה של 2,500 יחידות דיור.¹⁸⁴ למרות זאת, הבנייה בהתנחלות נמשכה ובהתאם גדל גם מספר התושבים הגרים בה: בסוף 2010 היו במקום 3,110 תושבים, ואילו ב-2020 חיו בהתנחלות 4,486 תושבים, גידול של 44%.¹⁸⁵

ב-2011 הוגשו שתי עתירות נגד כמה מתחמי בנייה שנבנו על אדמות הכפרים א-לובן א-שרקיה וא-סאווייה, בלי שאושרו עבורם תוכניות בנייה.¹⁸⁶ בעקבות עתירות אלו החלה המדינה בהליך של הכשרת הבנייה בהתנחלות. לצורך כך, נערך בשלב ראשון מיפוי מחודש של הקרקעות שישראל הכריזה עליהן ב-1983 כ"אדמות מדינה". עם סיום המיפוי, שנעשה בידי צוות "קו כחול" של המנהל האזרחי, התברר כי לפחות 166 מבתי ההתנחלות נבנו על קרקעות חקלאיות שפלסטינים עיבדו.¹⁸⁷

בפברואר 2013 הופקדה להתנגדויות לראשונה תוכנית מתאר לעלי. זו אפשרה את הקמתן של כ-620 יחידות דיור - שרובן כבר היו בנויות והתוכנית נועדה להכשירן בדיעבד - תוך התעלמות מהעובדה שחלק מהן נבנו במובלעות השטחים המעובדים שנותרו בתוך ההתנחלות. מועצות של שלושה כפרים פלסטיניים - קריות, א-לובן א-שרקיה וא-סאווייה - עתרו יחד עם ארגוני זכויות אדם לבג"ץ נגד תוכנית זו בטענה שלא ניתנה לבעלי הקרקעות הפלסטינים אפשרות לערער על ההכרזה החדשה על אדמותיהם כ"אדמות מדינה", ובית המשפט הוציא צו ביניים. בפברואר 2020 ביטל בג"ץ את הצו והתיר למדינה לקדם את התוכנית, למעט בשטחים שבהם עסקה העתירה - לגביהם היא התחייבה לאפשר לתושבים להגיש עררים בגין ההכרזות החדשות.¹⁸⁸

תוכנית המתאר עבור עלי אושרה בסופו של דבר במאס 2020.¹⁸⁸ באוקטובר אותה שנה אישרה מועצת התכנון העליונה במנהל האזרחי להפקדה תוכנית נוספת לבניית 629 יחידות דיור בשכונת נווה שוהם בהתנחלות, על שטח של 411 דונם.¹⁹⁰

על מנת להסדיר חלק מהבנייה בהתנחלות ובסביבותיה, שנעשתה כאמור ללא היתרי בנייה - וכן כדי לאפשר את הרחבת ההתנחלות בעתיד - הכריזה ישראל במאס 2017 על שטח בן כ-1,000 דונם נוספים סביב ההתנחלות עלי כ"אדמות מדינה".¹⁹¹

מהמחצית השנייה של שנות התשעים הוקמו על הגבעות סביב עלי כמה מאחזים, אשר הגדילו באופן ניכר את השטחים שעליהם חלשה ההתנחלות עד אז. מאחז נוף הרים הוקם במחצית שנות ה-90 על אדמות הכפר קריות ובניית הקבע במקום החלה בסוף אותו עשור. במהלך השנים נבנו במקום כארבעים בתים - כרבע מהם על אדמות חקלאיות שישראל לא הכריזה עליהן אדמות מדינה.

מאחז היוכל הוקם ב-1998 - אף הוא על אדמות הכפר קריות שהוכרזו "אדמות מדינה" ב-1983. שנים ספורות לאחר הקמת מאחז היוכל החלו בו עבודות להכשרת מגרשים לבניית קבע על אדמות שלא נכללו בשטח שהוכרז. ב-2005 עתרה תנועת שלום עכשיו בדרישה לפנות את המאחז. בעקבות העתירה הודיעה המדינה כי היא מתכוונת לפנותו, אך בפועל הדבר לא קרה.¹⁹² בראשית 2010 הודיעה המדינה לבג"ץ כי שינתה את עמדתה וכי היא מתכוונת לפעול להכשרת המאחז. במטרה להכשיר את בניית הקבע שנעשתה בו ואת הדרך המחברת בינו ובין ההתנחלות עלי, הוכרז ביולי 2011 שטח בן 189 דונם כ"אדמות מדינה".¹⁹³

הכרזה זו פתחה בפני המדינה את הדרך להכשיר את רוב המאחז, למעט בתים שנבנו על קרקעות חקלאיות של פלסטינים,

184. תוכנית 237 עבור 240 יחידות דיור נדונה למתן תוקף באוקטובר 1991, אך לא קודמה בגלל התנגדות קמ"ט ארכיאולוגיה במנהל האזרחי. תוכנית 237/1 שכללה 2,500 יחידות דיור אושרה על ידי שר הביטחון לאחר דיון להפקדה בדצמבר 1998 אך לא ניתן היה לקדמה עקב חריגות לאדמות פלסטיניות. ר' אורי בלאו, "חשיפה: הדו"ח הסודי של מערכת הביטחון על הבנייה הבלתי בהתנחלויות", הארץ, 30.1.09.

185. אוכלוסייה ביישובים שבהם 2,000 איש ויותר - אומדנים ארעיים לסוף דצמבר 2020 ויישובים בישראל, קובצי יישובים, 2003-2019, הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

186. בג"ץ 3819/11, מחמוד חסן אסעד אחמד ואח' נ. שר הבטחון ואח'; בג"ץ 1936/11, גמאל דראגמה ראש מועצת הכפר לובן א-שרקיה ואח' נ' שר הביטחון ואח'.

187. חיים לוינסון, "המינהל האזרחי: לפחות 166 בתים בהתנחלות עלי הוקמו על קרקע פלסטינית", הארץ, 28.1.2013.

188. בג"ץ 7986/14, ראש מועצת הכפר קריות ואח' נ' ראש המינהל האזרחי ואח'. הגר שיזף, "בג"ץ ביטל צו שמנע הכשרה בדיעבד של הבנייה בהתנחלות עלי", הארץ, 19.2.20.

189. תוכנית יוש 237, אושרה ב-23.3.20.

190. תוכנית יוש 237/3, נדונה בישיבה מס' 2020007 של מועצת התכנון העליונה ב-15.10.20.

191. ר' אייטם כרם נבות, "עלי באבא: ההכרזה על אדמות מדינה סביב ההתנחלות עלי ביום 30.3.17", ינואר 2018.

192. בג"ץ 9051/05, שלום עכשיו ואח' נגד שר הבטחון ואח'.

193. חיים לוינסון, "המינהל האזרחי הכריז על קרקעות פלסטיניות כאדמות מדינה לטובת הרחבת מאחז היוכל", הארץ, 8.7.11.

שבג"ץ הורה להורסם. בפסק הדין החריגו השופטים את ביתה של אלמנתו של רס"ן אלירז פרץ שנהרג בעזה ב-2010 וקבעו כי הוא לא ייהרס, אם כי לא סיפקו לכך כל נימוק משפטי רלוונטי.¹⁹⁴ גם כיום, שש שנים לאחר שניתן פסק הדין, טרם הוכשר המאחז, אך הבנייה בו נמשכה ובמהלך השנים -2018 ו-2017 נבנו במקום למעלה משלושים יחידות קבע.

ב-2001 הוקם המאחז פלגי מים כקילומטר וחצי מצפון לעלי, על אדמות של תושבי הכפר א-סאויה. ב-2017 הכריזה ישראל על רוב שטח המאחז "אדמות מדינה" במטרה להכשירו, אך עד היום לא הוכנה למקום תוכנית מתאר תקפה. גם במאחז זה נמשכה הבנייה במהלך העשור החולף וכיום ניצבים בו עשרות מבנים יבילים ובתי קבע.¹⁹⁵

מדרום לעלי, מצדו השני של כביש רמאללה-שכם (כביש 60), הוקם ב-2002 מאחז גבעת הרואה. ב-2005 הוצא נגד המאחז צו תיחום, שתוקפו חודש מאז כמה פעמים. במסגרת דיונים בעתירה שהגישה שלום עכשיו נגד אי מימוש הצו, הודיעה המדינה כי בכוונתה להסדיר את הבנייה במאחז - שנבנה לשיטתה על "אדמות סקר". דרך הגישה למאחז נסללה אמנם בתוך שטחים חקלאיים של פלסטינים, אך המדינה התחייבה לסלול דרך חלופית, וזו אכן נסללה ב-2016. בעקבות הודעה זו נדחתה העתירה לפינוי המאחז.¹⁹⁶

מתנחלי עלי השתלטו על מעיין מרכזי באזור - עין אל-עריק, השייך לכפר קריות. עד להשתלטות השתמשו תושבי הכפר במי המעיין להשקיית גידולים וחיות משק. המתנחלים מכנים מעיין זה בשם "מעין הגבורה" ומשקיעים בהפיכתו לאטרקציה תיירותית. ב-2018 הוקם לידו מאחז חוות המעיין, שפונה ב-2019.¹⁹⁷

על פי הערכת כרם נבות ובצלם, כתוצאה מהקמת ההתנחלות עלי ומאחזיה אבדה לפלסטינים תושבי ארבעת הכפרים קריות, א-סאויה, א-לובן א-שרקיה וסינג'יל הגישה לכ-8,500

דונם של שטחי מרעה וחקלאות, כ-3,200 דונם מהם הוכרזו כ"אדמות מדינה". חלקו הגדול ביותר של השטח שאבד שייך לתושבי הכפר קריות, שאיבדו כ-2,600 דונם. תושבי הכפרים א-סאויה וא-לובן א-שרקיה איבדו כ-2,500 דונם כל אחד וכ-900 דונם נוספים אבדו לתושבי הכפר סנג'יל. הגישה לשטחים אלה נאסרה בין אם כתוצאה מהקמת התנחלויות ומאחזים על האדמות ובין אם בשל חששם של החקלאים הפלסטינים להגיע לאדמתם, בשל אלימות של מתנחלים.

גם באזור זה מסדיר הצבא מדי שנה מגננון מיוחד לתקופת המסיק, במסגרתו נדרשים החקלאים לתאם איתו את הגעתם לאדמותיהם, בתמורה להבטחת הצבא להגן עליהם ממתנחלים - מגננון שרחוק מלספק את צוריהם. במסיק האחרון, שנערך בחודשים אוקטובר-נובמבר 2020, הסדיר הצבא את גישתם של החקלאים באופן זה לכ-1,950 דונם.

שילה ומאחזיה

מעברו המזרחי של כביש 60 שוכנת ההתנחלות שילה, שהוקמה ב-1979. להקמת ההתנחלות קדמה הוצאתם של שני צווי תפיסה צבאיים: הראשון, שהתייחס לשטח של 116 דונם, אפשר את תפיסתה של ח'רבת סילון, שהייתה בבעלותם של תושבי הכפר קריות.¹⁹⁸ המקום מנוהל כיום כאתר הארכיאולוגי "תל שילה" על ידי עמותת "משכן שילה - המרכז למחקר ולכיתוח ערש ההתיישבות בארץ ישראל", שהוקמה על ידי תושבי ההתנחלות ב-2010.¹⁹⁹ הצו השני התייחס לשטח של 760 דונם, המשתיין בחלקו לאדמות הכפרים קריות ותורמוסעיא ושעליו הוקמה ההתנחלות שילה.²⁰⁰ בסוף 2020 גרו בשילה 4,592 תושבים, גידול של 211% בהשוואה למספר תושביה ב-2010, שהגיע אז ל-2,172 תושבים.²⁰¹

מראשית שנות ה-80 ועד ראשית שנות ה-90 הכריזה ישראל על כ-9,300 דונם באזור שילה כ"אדמות מדינה", ובהם אדמות של שישה כפרים: קוסרה, סינג'יל, קריות, תורמוסעיא, ג'אלוד

194. בג"ץ 9051/05 ו-2759/09, **תנועת "שלום עכשיו" - ש.ע.ל. מפעלים חינוכיים ואח' נ' שר ביטחון ואח'.**
195. אור קשתי וחיים לוינסון, **"רק בישראל: ראש היחידה לאכיפת בנייה לא חוקית גר בבית לא חוקי"**, הארץ, 19.1.2017.
196. סוגיית פינוי מאחז גבעת הרואה הובאה בפני בג"ץ על ידי תנועת שלום עכשיו בשנים 2005 ו-2007, בדרישה שבג"ץ יורה למדינה להוציא לפועל את צווי התיחום שהוצאו במקום ובחמישה מאחזים נוספים. ב-2014 דחה בג"ץ את העתירה השנייה שהגישה שלום עכשיו בעניין וקיבל את טענת המדינה כי בכוונתה להסדיר את המקום. ר' בג"ץ 7891/07, **תנועת שלום עכשיו נ. שר הביטחון.**
197. המשרד לתיאום עניינים הומניטאריים - OCHA, **אל המעיין: ההשפעה ההומניטרית של השתלטות מתנחלים על מעיינות פלסטיניים**, מארס 2012.
198. צו תפיסה מס' 1/78, נחתם ב-1.1.78. הצו הוצא בלא תאריך תפוגה והוא תקף מאז הוצאתו.
199. בג"ץ דחה עתירה של מועצת הכפר קריות והארגונים יש דין ועמק שווה נגד הפרטת האתר הארכיאולוגי ומסירתו לניהול העמותה. ר' בג"ץ 6679/15, **ראש מועצת הכפר קריות ואח' נ' מפקד כוחות צה"ל בגדה המערבית.**
200. צו תפיסה מס' 15/79, נחתם ב-15.6.79. הצו הוצא בלא תאריך תפוגה והוא תקף מאז הוצאתו.
201. אוכלוסייה ביישובים שבהם 2,000 איש ויותר - אומדנים ארעיים לסוף דצמבר 2020 ויישובים בישראל, קובצי יישובים, 2019-2003, הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

ואל-מורייר. הכרזות אלה כללו גם את רוב השטחים שהצבא הוציא עבורם צווי תפיסה בשנים 1978-1979. על אדמות אלו נבנו ההתנחלויות שילה, שבות רחל ועמיחי ורוב המבנים בשרשרת המאחזים שהוקמו באזור משנות ה-90 ועד היום ממערב ובעיקר ממזרח להתנחלות שילה.

מאחז גבעת הראל הוקם ב-1998 על אדמות הכפר סינג'ל, כמה מאות מטרים ממערב לכביש 60 ומול ההתנחלות שילה. רוב בתי המאחז נבנו על אדמות חקלאיות מעובדות של פלסטינים שלא הוכרזו על ידי ישראל כאדמות מדינה. נגד כל בתי המאחז תלויים צווי הריסה, שלא מומשו. סביב מאחז גבעת הראל ולאורך הכביש המחבר אותו לכביש 60 ולהתנחלות שילה, נטעו מתנחלים כ-800 דונם של כרמי ענבים וזיתים על אדמות הכפרים קריות וסנג'ל, שרק כרבע מהן הוכרזו "אדמות מדינה".²⁰² בחודשים האחרונים של שנת 2020 החלו במאחז עבודות להכשרת הקרקע לצורך הקמת מבני קבע נוספים, הנעשות בחלקן על אדמות של תושבי הכפר סינג'ל ובחלקן על אדמות של תושבי הכפר א-לובן א-שרקיה. יחד עם גבעת הרואה, השוכן בצדו השני של הוואדי, חולש גבעת הראל על המעיין עין אל-מחיבר, שהמתנחלים הסבו את שמו ל"מעין עוז", ששימש עד להקמת שני המאחזים את תושבי הכפר א-לובן א-שרקיה.²⁰³

בסוף 2020 הוקם מאחז נוסף, המכונה "חוות נחל שילה", כקילומטר ממערב לשילה. המאחז הוקם על אדמות הכפר תורמוסעיה שהוכרזו אדמות מדינה, על גבעה החולשת על כביש הגישה המקורי שישראל סללה אל ההתנחלות, בשלהי שנות ה-70. מאחז זה מחזק את ההשתלטות של המתנחלים על האזור שנמצא ממערב לכביש 60, בקטע שבין רמאללה לבין שכם.

ממזרח לשילה, הוקם ב-1991 המאחז שבות רחל, על קרקעות שהוכרזו אדמות מדינה בשנות ה-80. במהלך השנים נבנו במאחז עשרות רבות של מבני קבע ללא תוכניות מתאר מאושרות. ב-2011 הגישה תנועת שלום עכשיו עתירה לבג"ץ כנגד הבנייה במקום, ובעקבותיה הודיעה המדינה כי בכוונתה להכשיר את

המקום בדיעבד.²⁰⁴ ואכן, בנובמבר 2015 אושרה במקום תוכנית מתאר שהכשירה בדיעבד את בנייתן של 94 יחידות דיור והפכה את שבות רחל ל"שכונה" של שילה.²⁰⁵ במחצית השנייה של שנות ה-90 הוקמו על אדמות שהוכרזו אדמות מדינה בראשית אותו עשור כמה מאחזים ממזרח לשבות רחל. הקמתם הביאה עימה השתלטות של מתנחלים על שטחים חקלאיים נרחבים הנמצאים למרגלותיהם. לשם הקמת מאחזים אלה השתלטו מתנחלים על דרך עפר חקלאית שהייתה עד אז בשימוש של תושבי קריות וג'אלוד והפכו אותה לכביש פנימי, המחבר את ההתנחלות שילה במערב עם כביש אלון במזרח ("דרך גדעון"). בראשית האינתיפאדה השנייה מתנחלים חסמו את הדרך ומאז פלסטינים אינם מורשים להשתמש בה כלל.²⁰⁶

המאחזים אחיה ועדי עד הוקמו ב-1997 על שתי גבעות המרוחקות כשני קילומטר זו מזו ממזרח להתנחלות שילה.²⁰⁷ בשנות האינתיפאדה השנייה הוקמו ממזרח לשילה שלושה מאחזים נוספים: ב-2001 הוקם אש קודש, ב-2002 הוקם הבית האדום (שלימים כונה יישוב הדעת) וב-2003 הוקם במרחק של כשני קילומטרים וחצי ממזרח לשבות רחל המאחז קידה, שבמהלך הזמן גדל והתאחד בפועל עם מאחז הבית האדום.

ב-2015 הקימו מתנחלים מאחז בשם מלאכי השלום בתוך בסיס צבאי נטוש ממזרח לכביש אלון וכשבעה קילומטר מזרחית להתנחלות שילה. המאחז, שהוקם כחוות צאן, פונה על ידי הצבא אך הוקם מחדש באתר סמוך, שבו הוא נמצא עד היום. בשנת 2020 הקימו מתנחלים מאחז נוסף, כשמונה קילומטר מזרחה, על אדמותיו החקלאיות של הכפר דומא. המאחז נבנה מטרים ספורים מחוץ לשטח שהוכרז כשטח אש 906, שהצבא לא עושה שימוש ברובו המוחלט מזה שנים, אך הדרך אליו עוברת בתוכו. הקמת שני המאחזים מונעת מתושבי הכפרים אל-מורייר ודומא לרעות את צאנם ולעבד את האדמות בשטחים שממזרח להם, כפי שנהגו עד להקמתם. להערכת כרם נבות ובצלם, כתוצאה מהקמת שני המאחזים, נכון לכתיבת דו"ח זה אבדה או צומצמה משמעותית גישתם של תושבי שני כפרים אלו ללמעלה מ-10,000 דונם.

202. לעניין זה ראו פוסט של ארגון כרם נבות מיום 26.8.19.

203. אל המעיין, ראה לעיל הערה 197.

204. ר' בג"ץ 1813/11, ש.ע.ל. שלום עכשיו ואח' נגד ר הביטחון ואח'.

205. תוכנית 250/2/1 מטה בנימין, שינוי ייעוד מחקלאי למגורים, 94 יח"ד דיור בשכונת שבות רחל, אושרה למתן תוקף ב-18.10.15.

206. לעניין זה ר' הנספח הראשון בדו"ח החקלאות הישראלית בגדה המערבית, לעיל הערה 2, עמ' 89-105. ר' גם מסלול הנישול, לעיל הערה

154, עמ' 102-116.

207. החקלאות הישראלית בגדה המערבית, לעיל הערה 2, עמ' 89-105; מסלול הנישול, לעיל הערה 154, עמ' 51-53.

בספטמבר 2017 החליטה הממשלה להקים התנחלות חדשה בשם עמיחי, שיועדה לתושבי מאחז עמונה שפונה בראשית אותה שנה.²⁰⁸ שבוע לפני החלטת הממשלה חתם אלון פיקוד מרכז על צו שטח שיפוט להתנחלות, המשתרע על כ-570 דונם, כקילומטר וחצי ממזרח לשבות רחל. שטח זה כולל את אדמות הכפרים ג'אלוד ותורמוסעיא שהוכרזו "אדמות מדינה" ב-1991. באוקטובר 2017 אושרה תוכנית מתאר לעמיחי, המאפשרת בניית 102 יחידות דיור בשטח של כמאתיים דונם.²⁰⁹ בסוף 2018 גרו בעמיחי 198 איש.²¹⁰

בשטח השיפוט שהוקצה לעמיחי נכלל גם מאחז גאולת ציון, שנכון להיום אינו מחובר לתשתיות חשמל ומים. מאז 2018 הוקמו ממזרח לשילה עוד שלושה מאחזים, המתפקדים כחווות רועים. אחד מהם, שהוקם ב-2020 בתוך שטח של בסיס צבאי נטוש, פונה בסוף שנה זו בהוראת הצבא והועתק לנקודה שנמצאת מדרום-מערב לאריאל, על אדמות סלפית.

על פי הערכת כרם נבות ובצלם, כתוצאה מהקמת ההתנחלות שילה ומאחזיה, אבדה לפלסטינים תושבי שבעה כפרים באזור - ג'אלוד, תורמוסעיא, קריות, סינג'ל, אל-מורייר, דומא וקוסרה - הגישה לכ-18,000 דונם של שטחי מרעה וחקלאות, כמחציתם הוכרזו "אדמות מדינה". בשטחים אלה, הנמצאים בין כביש 60 לכביש אלון, גידלו התושבים בעבר דגנים, קטניות, שקדים וזיתים. עיקר השטח שאבד השתייך לכפר ג'אלוד (כ-9,700 דונם) ואחריו באים הכפרים תורמוסעיא (כ-3,300 דונם), קריות (כ-2,000 דונם), סינג'ל (כ-1,400 דונם), אל-מורייר (כ-700 דונם), דומא (כ-600 דונם) וקוסרה (כ-300 דונם). כתוצאה מכך, החקלאים אינם יכולים לעבד את אדמותיהם ואלו נותרות מזנחות ומניבות פחות יבול מבעבר. חשש מאלמות מתנחלים מונע מהחקלאים הפלסטינים מלהגיע אל מאות דונמים נוספים, ושטחים נוספים שאליהם ישנה עדיין גישה כוללים בעיקר אדמות סלעיות שאינן ניתנות לעיבוד.²¹¹

גם כאן, כמו באזורים אחרים בגדה המערבית, במקום לפעול כדי למנוע את האלימות מלכתחילה מסדיר הצבא מדי שנה

מנגנון מיוחד לתקופת המסיק, שרחוק מלספק את צורכיהם: חקלאים נדרשים לתאם את הגעתם לאדמותיהם והצבא מבטיח שחיילים יגנו עליהם מפני מתנחלים אלימים. במסיק האחרון, שנערך בחודשים אוקטובר-נובמבר 2020, סימן הצבא שטחים המגיעים לכ-1,750 דונם באזור שילה שבו חייב את החקלאים לתאם את הגעתם. מנגנון זה רחוק מלספק את צורכי החקלאים ולא מאפשר להם לעבד את הקרקע במידה ראויה.

במקביל להקמת המאחזים, חסמו הצבא והמתנחלים בראשית האינתיפאדה השנייה את גישתם של בעלי הקרקעות הפלסטינים מהכפרים תורמוסעיא, קריות וקוסרה, ג'אלוד ואל-מורייר לאדמותיהם שממזרח לשבות רחל. כך יכלו המתנחלים להשתלט על מאות דונמים נוספים באזור זה ולנטוע בהם בעיקר כרמי ענבים וזיתים. על רובן של קרקעות אלה השתלטה חברת ארץ זית שמן מובחר בע"מ שהוקמה ב-2003 ומשווקת את תוצרתה תחת השם "משק אחיה". כיום תלויים ועומדים נגד החברה שישה צווי פינוי שהוציא המנהל האזרחי בין השנים 2008 ל-2012. הצווים, שטרם נאכפו, כוללים דרישה לפינוי של 360 דונם - המהווים פחות ממחצית השטח אותו מעבדת החברה בפועל.²¹²

חברת משק אחיה היא אמנם הגוף העסקי הגדול ביותר שקשור בהשתלטות על קרקעות באזור זה, אך היא אינה היחידה. ממיפוי שערך ארגון כרם נבות עולה כי סביב ההתנחלות שילה מעובדים כיום כ-2,900 דונם של קרקע שעליה השתלטו מתנחלים. כ-75% משטח זה עובד בעבר באופן אינטנסיבי על ידי פלסטינים, שגורשו מאדמותיהם במהלך השנים. למעט ששת צווי הפינוי שהוצאו כנגד משק אחיה, הוציא המנהל האזרחי שני צווי פינוי נוספים בלבד - כנגד שתי פלישות של מתנחלים שנטעו כרמים על קרקעות פלסטיניות: אחת לשטח בן כ-12 דונם סמוך למאחז עדי עד, והשנייה לשטח בן כ-16 דונם ליד המאחז אש קודש. שני הצווים הללו נאכפו, אולם בעלי הקרקע הפלסטינים עדיין אינם יכולים להגיע לאזור בלי ליווי של הצבא בשל אלימות המתנחלים במקום.

208. החלטת ממשלה מספר 3015 מ-3.9.17.
209. תוכנית 252/1 מטה בנימין - עמיחי, אושרה ב-18.10.17.
210. יישובים בישראל 2018 - הודעה לתקשורת, הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, 11.11.19.
211. מסלול הנישול, לעיל הערה 154, עמ' 102-116.
212. פוסט של ארגון כרם נבות מיום 29.8.19. ר' גם עתירות לבג"ץ בנוגע לצווים אלה: בג"ץ 6174/15, פוזי חג' מחמד ואח' נ' ראש המנהל האזרחי ואח'; בג"ץ 6898/15, חן בן אליהו נ' הרמ"א ואח'.

כך יצרה ישראל, בשני גושי ההתנחלויות שבהם עוסק דו"ח זה, מרחבים רציפים, החולשים גם על כבישי האורך והרוחב המרכזיים של הגדה. כתוצאה, נדחקו הפלסטינים לתאי שטח המנותקים זה מזה, תוך החלשה של אחיזתם באדמותיהם וערעור בסיס קיומם הכלכלי.

מדיניות ייחוד המרחב מיושמת על ידי המשטר הישראלי לא רק בשני הגושים שבהם עוסק דו"ח זה, אלא בכל השטח שבין הירדן והים. מדיניות זו מושתתת על תפיסה שהקרעק היא משאב שנועד לשרת בראש ובראשונה את הציבור היהודי. על פי תפיסה זו, ניהול משאב הקרקע נעשה לצורך הקמתם, פיתוחם והרחבתם של יישובים יהודיים, תוך נישול הפלסטינים ודחיקתם למובלעות קטנות וצפופות. מאז 1948 יושם עיקרון זה בנוגע לאדמות בגבולות ישראל הריבונית, ומאז 1967 גם בשטחים הכבושים.

בגדה המערבית נגזלו מהנתינים הפלסטינים יותר משני מיליון דונמים של קרקע - לרבות שטחי מרעה ושטחים חקלאיים - בעילות שונות ובדרכים מגוונות. אדמות אלו משמשות את ישראל, בין השאר, להקמת התנחלויות ולהרחבה של שטחן הבנוי, של שטחי השיפוט שלהן ושל שטחיהן החקלאיים וכן להקמת אזורי תעשייה.

המתנחלים - החיים בשטח כבוש - מנהלים את חייהם בדומה לכל אזרח ישראלי אחר. לא רק שהם נהנים מהגנה על זכויותיהם האזרחיות והפוליטיות, אותן זכויות שישראל מונעת מהפלסטינים, אוכלוסיית המתנחלים אף נהנית מתקציבים עודפים ומהשקעות עתק של המדינה. הטבות אלה מבטיחות רמת חיים גבוהה מזו של רוב האוכלוסייה בישראל והיא גבוהה לאין שיעור מזו של תושבי הגדה הפלסטינים, הגרים לעתים במרחק של עשרות מטרים מבתי מתנחלים. נוסף על כך, המתנחלים נהנים מתשתיות מים, חשמל ודרכים משופרות בהרבה מאלה המשמשות את האוכלוסייה הפלסטינית - תשתיות שנועדו לאפשר את גידול האוכלוסייה היהודית בהתנחלויות והרחבה של השטח הנתון למרות - תוך נישול הפלסטינים.

אצל הנתינים הפלסטינים, לעומת זאת, משקיעה ישראל מאמץ ממושך בדיכוי כל פיתוח בר-קיימא. לשם כך הוקמה מערכת תכנון נפרדת, שמטרתה העיקרית היא מניעת בנייה

דו"ח זה עוסק במדיניות ההתנחלות של המשטר הישראלי בגדה המערבית. מדיניות זו, שהלכה וצברה תאוצה מאז הקמת ההתנחלות הראשונה חודשים ספורים לאחר יוני 1967, הורסת את מרקם החיים הפלסטיני בגדה והיא משמשת כלי מרכזי בדיכוי אוכלוסייה זו ובנישולה מאדמותיה וממקורות פרנסתה.

הדו"ח מתמקד בשני היבטים מרכזיים של פרויקט ההתנחלויות: ההיבט הכלכלי כולל שורה של תמריצים והטבות שהמדינה מעניקה - באופן רשמי ובאופן לא רשמי - לאזרחיה היהודים, במטרה לעודד אותם לעבור לגור בהתנחלויות, לעסוק בפעילות חקלאית ולהקים אזורי תעשייה בשטח הכבוש. מנגנונים אלה הם המסבירים את הצמיחה הדמוגרפית בהתנחלויות בכלל, ובאלה החרדיות בפרט. הם גם אלה המאפשרים את ההשתלטות הנרחבת של מתנחלים על קרקעות חקלאיות ועל אדמות מרעה פלסטיניות וכן את הגידול העקבי במספר המפעלים באזורי התעשייה בגדה.

ההיבט השני מתאר את השפעתם המרחבית של שני גושי התנחלויות, המבטרים את הגדה המערבית: גוש ההתנחלויות מדרום לבית לחם המשתרע מביתר עילית, דרך אפרת וגוש עציון ועד תקוע ונוקדים והמאחזים שהוקמו בסמוך, וגוש ההתנחלויות במרכז הגדה, המשתרע מאריאל, דרך רחלים ומעלה לבונה, ועד עלי ושילה והמאחזים שהוקמו מזרחה משם. הקמת גושי ההתנחלויות גזלה מהפלסטינים עתודות קרקע, מערכות דרכים ושטחי חקלאות ומסחר ששימשו קהילות פלסטיניות במשך דורי-דורות. על אף שמשקלם הדמוגרפי של תושבי ההתנחלויות והמאחזים בשני גושים אלה זניח ביחס לסך אוכלוסיית הגדה המערבית, שניהם קוטעים ומבטרים את המרחב הפלסטיני וחוסמים כל אפשרות לפיתוחו.

המדיניות הישראלית בנוגע להתנחלויות היא ביטוי מובהק של משטר האפרטהייד הישראלי, הפועל באמצעים שונים כדי להנציח ולקדם את עליונותה של קבוצה אחת של בני אדם - יהודים - על קבוצה אחרת של בני אדם - פלסטינים - בכל השטח שבין הים לירדן. אחד הכלים המרכזיים לקידום מטרה זו הוא הנדסת המרחב באופן שונה עבור כל אחת משתי הקבוצות. בדו"ח זה מתוארות הדרכים השונות בהם ישראל מהנדסת את המרחב בשטח הגדה שלא סופח רשמית לישראל, הבולטות בעוצמת האלימות הכרוכה בהם ובהיקפי הנישול, והנעשות לאורך שנים, בגיבוי ובמימון רשויות המדינה.

קפיצה משמעותית נוספת במספר המתנחלים בגדה המערבית, שמנהיגיהם צופים כי יגיע למיליון בעתיד הנראה לעין.²¹³

השקעות עתק אלה של ישראל מעמיקות את אחיזתה בגדה המערבית ומבהירות את מטרותיו ארוכות הטווח של המשטר הישראלי. אלה כוללות את קיבוע מעמדם של מיליוני פלסטינים כנתינים נטולי זכויות ומחוסרי הגנה, שאינם רשאים ואינם יכולים להשפיע על עתידם, הנאלצים לחיות במובלעות מנותקות, מדוכאות כלכלית, שהולכות ומצטמצמות. בה בעת, הם נאלצים לצפות בהקמתם של יישובים ותשתיות ליהודים ולגזל מתמשך של אדמותיהם. עם תום העשור השני של המאה ה-21, דומה כי ישראל נחושה מאי פעם להמשיך לקיים ולבסס את משטר אפרטהייד בכל השטחים שבהם היא שולטת, עמוק אל תוך העשורים הבאים.

ופיתוח: בין אם באמצעות הגדרת שטחים נרחבים כאסורים בבנייה והכרזתם כ"אדמות מדינה", "שטחי אש", "שמורות טבע" או "גנים לאומיים", ובין אם באמצעות הימנעות מהכנתן של תוכניות מתאר ההולמות את צורכיהם הנוכחיים והעתידיים של היישובים הפלסטיניים. עיקר עיסוקה של מערכת תכנון זו הוא בהריסת מבנים שנבנו על ידי פלסטינים בלא היתר - בהעדר כל ברירה אחרת. כתוצאה מכך נותרו רוב הפלסטינים כלואים בעשרות מובלעות צפופות כשבנייה חדשה מחוץ למובלעות אלה - כולל בניית תשתיות ומבני ציבור - אסורה כמעט לחלוטין.

סיפוח דה-יורה של הגדה המערבית אמנם לא התרחש. ואולם כפי שדו"ח זה מוכיח, במציאות הדבר אינו מעלה ואינו מוריד ולאחרונה מבוצעות בשטח עבודות בנייה ותשתית בהיקפים שלא נראו מזה שנים. עבודות אלו נועדו לאפשר

213. ר', למשל, אפרת פורשר, "המהפך הדמוגרפי של יהודה ושומרון", ישראל היום, 2.2.20; שלומי אלדר, "כך פועלת שיטת הבית היהודי להגשים את חלום מיליון המתנחלים", אל-מוניטור, 30.8.18.

